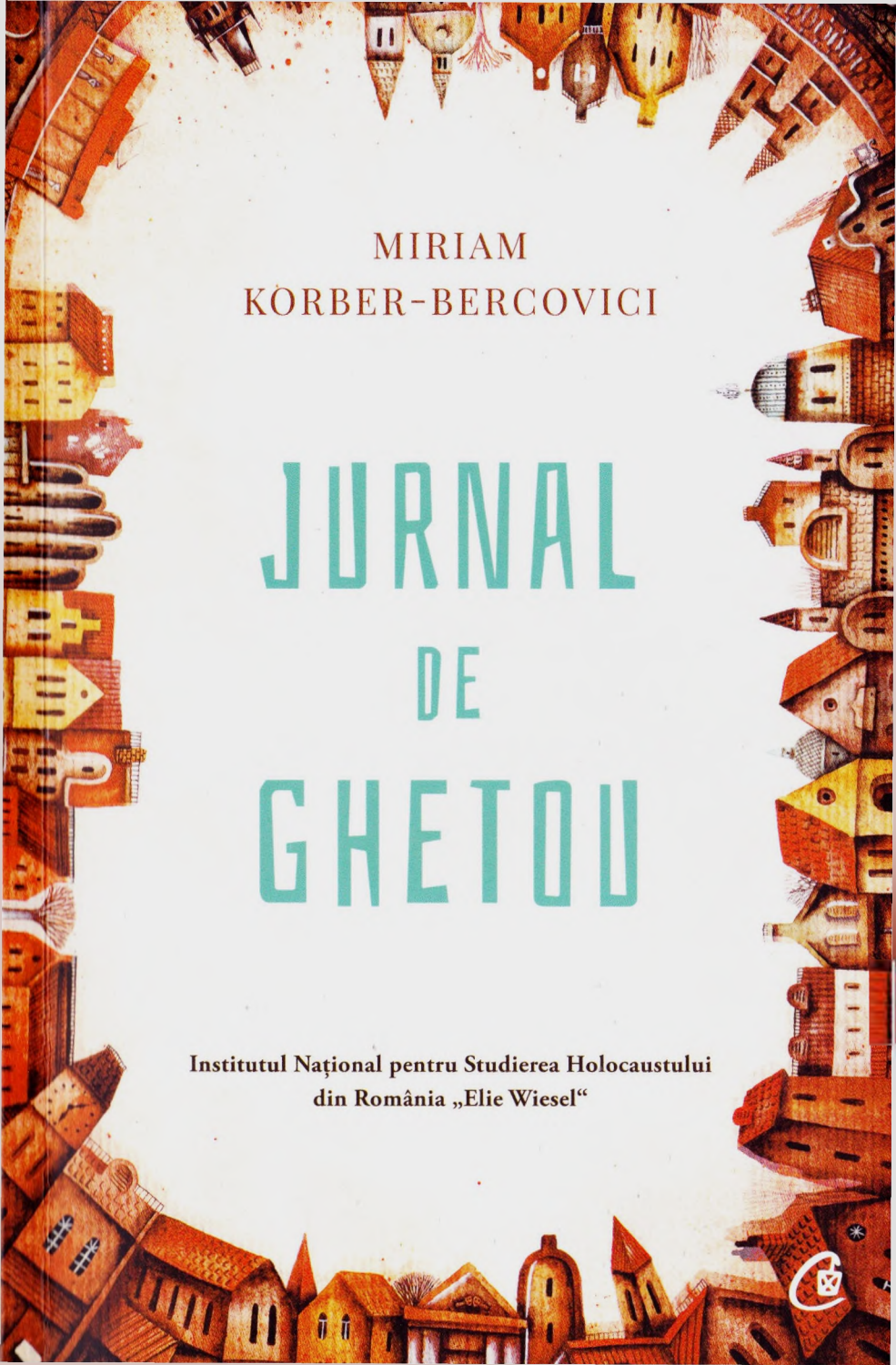

MIRIAM
KORBER-BERCOVICI

JURNAL DE GHETOU

Institutul Național pentru Studierea Holocaustului
din România „Elie Wiesel“

Jurnalul de ghetou cuprinde însemnările făcute de Miriam Korber-Bercovici despre viața pe care a dus-o timp de trei ani în ghetoul din Djurin, în Transnistria, fiind o mărturie vie, directă, a deportării și ghetoizării evreilor români din Bucovina de sud. Originalul jurnalului, scris în limba română cu un ciot de creion chimic, se află în patrimoniul Muzeului Holocaustului din Washington.

Jurnal de ghetou

MIRIAM LIA BERCOVICI, născută Korber, în Câmpulung Moldovenesc, județul Suceava, pe 11 septembrie 1923. A absolvit școala primară și patru clase gimnaziale în orașul natal.

Clasele a V-a și a VI-a le-a urmat la Liceul „Carmen Sylva" din Botoșani. În septembrie 1940, a fost exclusă din învățământul de stat, pe baza legilor rasiale. Pe 12 octombrie 1941, a fost deportată împreună cu întreaga populație evreiască din Câmpulung Moldovenesc în Transnistria și a ajuns, în cele din urmă, în ghetoul din Djurin. În 1943, tatăl ei a fost dus la muncă forțată undeva lângă Odessa. S-a întors singură, în mai 1944, în România, la Botoșani, unde și-a reîntâlnit o parte din familie. Între 1945-1950 a urmat Facultatea de Medicină la Iași și București. S-a specializat în pediatrie lucrând în București, la Spitalul „Emilia Irza", și, din 1959 până la pensionare (1991), la Spitalul Fundeni unde a fost, în cele din urmă, șefa Secției de Oncologie Pediatrică. În 1975 și-a susținut doctoratul cu o teză de oncopediatrie. După pensionare a lucrat vreme de 13 ani la Comunitatea Evreilor din România la Serviciul de Asistență la Domiciliu și ca medic la Școala Lauder. S-a căsătorit în 1947 cu Israil Bercovici, secretar literar la Teatrul Evreiesc de Stat. A avut o fiică, pianista Ada Ulubeanu, decedată în 1996.

MIRIAM KORBER-BERCOVICI

Jurnal de ghetou

Cuvânt înainte de
ALEXANDRU FLORIAN

Editura Institutului Național pentru Studierea
Holocaustului din România „Elie Wiesel"

CURTEA VECHE

București • 2017

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
KORBER-BERCOVICI, MIRIAM
Jurnal de ghetou / Miriam Korber-Bercovici ; cuvânt înainte de Alexandru Florian. - Bucureşti : Curtea Veche Publishing : Editura Institutului pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", 2017

ISBN 978-606-44-0015-4
ISBN 978-606-93581-8-4

I. Florian, Alexandru (pref.)

821.135.1

Redactor: Doina Jela
Tehnoredactor: Irinel Niculae

CURTEA VECHE PUBLISHING
str. Aurel Vlaicu nr. 35, Bucureşti, 020091
redacţie: 0744 55 47 63
distribuţie: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21
fax: 021 223 16 88
redactie@curteaveche.ro
comenzi@curteaveche.ro
www.curteaveche.ro

© Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", 2017

© Curtea Veche Publishing, 2017 pentru prezenta ediţie

ISBN 978-606-93581-8-4; ISBN 978-606-44-0015-4

Cuvânt înainte

Jurnalul de ghetou scris de Miriam Bercovici a fost publicat prima oară, așa cum spune autoarea, în mod neașteptat. Mai mult, Miriam crede că acest gen de scriere este destinat mai degrabă spațiului privat decât celui public. Dar, o preocupare privată devine peste decenii o mărturie importantă, prin transformarea unor reacții la cald din timpul tragediei evreilor din România într-un mesaj deschis către societate. În postfața de la prima ediție din 1995 ea afirma cu sinceritate:

„Nu mi-aș fi putut imagina că acest jurnal, scris în împrejurări atât de nefericite, va ajunge vreodată la tipar. De fapt, un jurnal nici nu ar trebui să ajungă la public, pentru că e ceva atât de personal, încât o dezvăluire a simțămintelor intime, marcate de obicei de toate evenimentele din jur, nu contribuie, decât în cazuri rare, la ridicarea acestuia la rangul de literatură."

Acum, după 22 de ani, la rugămintea Institutului „Elie Wiesel" de a accepta o nouă ediție, doamna Bercovici, o persoană de o blândețe, finețe și un calm exemplare, a spus un „Da" simplu, dar plin de semnificații. A înțeles

în toți acești ani că jurnalul ei din anii celui de-al Doilea Război Mondial este un bun public. Din câte știu există trei jurnale publicate ale celor care au fost victime și au supraviețuit Holocaustului din România: Emil Dorian, *Jurnal 1937-1944*, Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944* și Miriam Bercovici, *Jurnal 1941-1944*. Acesta din urmă însă este singurul care redă pe viu deportarea și ghetoizarea în Transnistria. Aici a fost locul unde și-au găsit moartea peste 110 mii de evrei din Bucovina de sud și de nord, Basarabia, sau cei transferați din lagărul de la Târgu-Jiu, peste 120 mii de evrei locali precum și 11 000 de romi deportați din București, Pitești, Târgoviște etc. Așa a ajuns Transnistria tărâmul morții. Aceasta a fost utilitatea pe care Antonescu și guvernul său au decis să o confere unui teritoriu dat cadou de Hitler, probabil în compensație pentru pierderea Ardealului de Nord.

Împreună cu editura Curtea Veche iată că readucem în atenția cititorilor o experiență de viață dintr-un sistem concentraționar unde supraviețuirea a fost o chestiune de loterie. Există tentația de a compara acest jurnal cu cel al Annei Frank. Miriam (1923) și Anne (1929-1945) au fost victimele aceleiași politici exterminatorii pentru că s-au născut evreice. În cele din urmă, ascunzătoarea Annei a fost descoperită și ea a ajuns în lagăr. De la Auschwitz a fost mutată la Bergen-Belsen unde a murit la începutul anului 1945. Avea numai 16 ani. Miriam a fost deportată în septembrie 1941 din ordinul lui Ion Antonescu, iar armata și jandarmeria au pus în mișcare operațiunea de curățire a terenului în Bucovina de sud. Ajunsă în Transnistria la 18 ani,

avea să trăiască anii adolescenței în ghetoul din Djurin până în mai 1944. A supraviețuit, iar după 50 de ani și-a deschis pentru prima oară către public jurnalul acelor ani tragici. Desigur, se pot afla și similitudini între comportamentul și reacțiile celor două tinere fete obligate să trăiască cu fața la Zid. Dar, dacă *Jurnalul* Annei Frank este un simbol puternic, cu o deosebită încărcătură emoțională, al victimei Holocaustului în spațiul european, cel al lui Miriam Bercovici este, fără îndoială, un mesaj tot atât de puternic despre tragedia evreilor români deportați în Transnistria.

Jurnalul începe și se termină cu câte o dedicație a lui Bondy, tânărul îndrăgostit de Miriam și care avea să fie brusc și iremediabil afectat în procesul maturizării de drama deportării. Puternic transformat de recluziunea în ghetou, el nota în ianuarie 1944, la finalul Jurnalului:

„Dacă am inaugurat acest jurnal e normal să-l și închei, cu toate că aceasta ți s-a părut, Mimi, ceva imposibil... Aș fi, cred, îndreptățit să te acuz pe tine că ai distrus acea minunată liniște, dar aici în exil, când am reușit să cunosc omul și viața, am învățat să nu acuz... Cred că adevărata viață este creația, și numai cei care au creat ceva au dreptul să zică că trăiesc sau că au trăit. De aceea, idealul meu este să creez cândva, ceva. Nu vreau să trăiesc pentru cineva, ci ca să creez ceva...".

Miriam ne spune că profesorul universitar Bondy se sinucide în 1970!

Jurnalul se deschide de Anul Nou evreiesc, în septembrie 1941, caietul fiind un cadou al lui Bondy către „Mimi, adevărată prietenă la bine și la rău". Miriam oprește însemnările de Yom Kipur, octombrie 1943.

Oferit prietenei într-un context plin de speranțe și promisiuni, finalul are o altă semnificație, aflată la polul opus celei a sărbătoririi noului an. Yom Kipur este ziua în care, prin rugăciune și reflecție, se reconciliază fiecare prin iertare și se creează premisele pentru o nouă viață. Zi a ispășirii pentru un nou început, cel al eliberării. Iată ce a reprezentat acel Yom Kipur pentru tânăra deportată ajunsă la o disperare uneori greu de controlat. Ultimele gânduri ale jurnalului sunt revelatoare.

„Da, au fost zile pline de neliniște în care am trăit cu mare spaimă. Totuși nu ne-am pierdut speranța și iar am început să credem în zvonurile stupide de repatriere. Sărman și prigonit popor evreu! Atât de oropsit și atât de ingenios în a se îmbărbăta prin propriile lui minciuni, izvorâte din dorințele-i neîmplinite de un Dumnezeu al răzbunării și nu al milei."

Despre făptași nu aflăm prea multe din acest jurnal. O frază însă este revelatoare, cred, pentru minciuna și cinismul acestora: „Ni s-a dat numele de *colonia evreiască din Transnistria*. Da, suntem colonișți fără pământ, fără casă. Suntem colonizați în aer, pradă bolilor și foamei."

Jurnalul este o carte cu multe învățăminte.

Mulțumim, Miriam!
Alexandru Florian

Jurnalul meu din vremea deportării

Din adolescență am dorit să țin un jurnal căruia să-i pot povesti ce nu puteam spune cu voce tare nici părinților și nici chiar celor mai buni prieteni. Prima încercare am făcut-o în jurul vârstei de 13 ani și țin bine minte că am încasat o ceartă serioasă de la mama care, curioasă fiind, l-a descoperit și a găsit în el ceva foarte subversiv atunci. Era vorba de renumitul Proces al comuniștilor despre care citisem în ziar, al cărui vârf era Ana Pauker, și-mi puneam întrebarea ce fel de oameni sunt comuniștii și dacă pentru o idee merită să rişti o sentință de 10 ani închisoare? Bineînțeles că mi s-a confiscat jurnalul — scris într-un caiet obișnuit — și mi s-a interzis cu multă seriozitate să mai fac vreo încercare de acest fel. Și chiar am renunțat, de frică sau din lene. Problema în sine a comuniștilor nu m-a mai interesat prea mult și-mi erau suficiente ştirile din ziare. În liceul din Botoșani, aveam o profesoară foarte bună de istorie și poate de aceea am devenit deosebit de pasionată de acest obiect, motiv pentru care profesoara mi-a

spus de față cu toată clasa că a mai întâlnit eleve ca mine, interesate de istorie, dar care au devenit ulterior comuniste și că ar trebui să mă feresc de a pătrunde în cauzele profunde ale istoriei, ca și cum ar fi fost vorba de o boală contagioasă. M-am ferit fără să vreau, din instinct, până în 1946, când am intrat în PCR, dar profunzimea celor spuse de profesoara de istorie am înțeles-o mult mai târziu. În schimb, nu m-am putut feri de a avea un jurnal căruia să mă pot destăinui.

Și iată cum s-a întâmplat…

De ziua mea, de Roș Hașana în 1941, am primit de la prietenul meu B. un cadou deosebit: un album cu coperți de piele maronie și foi de hârtie mai groase, de culoare crem, ușor marmorate și cu o foarte frumoasă dedicație scrisă în colțul din stânga-jos al primei pagini: *Ție, Mimi, adevărată prietenă în bune și în rele. B.* Caietul era menit să fie un album de amintiri — cum aveau pe atunci fetele — în care prietenele îți scriau ocazional amintiri în versuri, mai mult sau mai puțin copilărești sau chiar agramate, un fel de Facebook al acelor vremuri. Mimi era numele meu de alint în familie și printre prieteni. B. i-a făcut acest cadou lui Mimi. Miriam am devenit abia după ce l-am cunoscut pe soțul meu.

Nu am apucat să înnoiesc albumul cu nicio amintire. Peste numai 10-12 zile, în 12 octombrie 1941 toți evreii din Câmpulung Moldovenesc au fost deportați în Transnistria. Nu pot să-mi explic de ce — poate numai pentru că era frumos — am luat albumul în modestul meu bagaj, după cum am luat și partitura transcripției

pentru pian a baladei lui Ciprian Porumbescu... dar asta e altă poveste. Albumul de amintiri a devenit în ghetoul din Transnistria jurnalul meu, căruia i-am încredințat primele mele gânduri după ce am ajuns acolo. Citez din jurnal — marți, 4 noiembrie 1941:

> *Cine și-ar fi închipuit că voi inaugura acest caiet dedicat a fi un album de poezii în această situație. Când B. mi l-a făcut cadou, erau alte vremuri... Dar acum?! Joi se împlinesc 4 săptămâni de când la 9.30 seara, tata a venit cu vestea groaznică a evacuării, dar nimic nu era cert...*

În timpul deportării nu am făcut însemnări zilnice în jurnal. Au fost perioade mai mari, chiar de săptămâni, în care n-am scris nimic, dar mereu reveneam când stările mele de deznădejde, aș zice azi de depresie, se accentuau și nu reușeam să mă liniștesc altfel. Zilele treceau foarte greu și nu se întâmpla de fapt nimic și nici nu aveam ce scrie. Nu am consemnat unele evenimente atunci foarte importante. Îmi era teamă că mi s-ar putea afla și interpreta gândurile, de multe ori periculoase pentru mine și pentru cei din jur. De aceea, deși jurnalul e un fel de cronică a zilelor din Djurin, nu le oglindește în întregime. Nu am fost unica... Sunt sigură că și alții au avut jurnale. Chiar recent am primit copia unui jurnal scris în idiș, cu litere ebraice, ținut de un adult, secretarul Comitetului Evreiesc din Djurin, un fost ziarist înainte de deportare, venit din Rădăuți unde avusese aceeași funcție la Comunitate. Eu nu

l-am cunoscut atunci. Am comparat cele două jurnale și am constatat că amândoi am scris despre aceleași evenimente, dar eu eram mai puțin în miezul gravelor probleme de viață și de moarte, pe care el le cunoștea și eu habar nu aveam de ele. Poate că a fost mai bine așa pentru mine și-i datorez asta mai ales mamei, care ne-a ferit de acea realitate cumplită. Foloseam un creion chimic (cred că astăzi nimeni nu mai știe cum arată) și nu-mi amintesc de unde îl aveam. De obicei scriam în zilele când nu puteam vorbi cu cineva și atunci vorbeam cu jurnalul, mă certam cu mine însămi, cu viața, cu Cel de Sus, cu toată lumea, speram... pentru ca a doua zi să fiu dezamăgită din nou...

Doresc să mai redau aici încă o singură frază din jurnal, din data de 15 iulie 1942:

> *Știu că e fără rost tot ce scriu. Nimeni nu va citi ce am scris, iar eu, dacă voi scăpa cu viață de aici, voi arunca în foc tot ce-mi va aduce aminte de timpul blestemat petrecut în Djurin. Și totuși scriu...*

Am întrerupt scrisul pe 10 octombrie 1943, când tata a fost luat de lângă noi și dus într-un lagăr de muncă de lângă Odesa și nu mai speram că-l vom revedea vreodată. Dar evenimentele s-au precipitat și războiul a luat o altă turnură. Am reușit să supraviețuim și primul meu gând a fost să mă întorc în țară.

Nu am luat jurnalul cu mine când am plecat din Transnistria spre România și, sincer, nu m-am mai gândit la el, deși mi-a fost un bun tovarăș cât timp l-am folosit. Au trecut anii și, la fel ca alții, am rămas

cu serioase sechele psihice ale deportării, manifestate în special prin coșmaruri și insomnii.

Acum 50 de ani, în 1967, am plecat să caut urmele bunicilor morți în Transnistria, dar n-am aflat decât că au ajuns amândoi în gropile comune din Moghilev... La întoarcere, deoarece am făcut drumul cu trenul, m-am oprit la Iași unde locuiau părinții și sora mea. Când le-am povestit despre revederea fostului ghetou din Djurin, mama — care părăsise lagărul din Transnistria, împreună cu sora mea, la aproape două luni după mine — mi-a spus că luase cu ea vechiul meu jurnal despre care eu nu mai știam nimic. Și iată-mă în tren spre București, în vagonul de dormit, încercând, după atâta timp, să recitesc ceea ce scrisesem în lagăr...

În general nu sunt în stare să plâng nici în împrejurări mai serioase în care lacrimile ar fi o binefacere, dar atunci, în tren, am plâns cu sughițuri, ca un copil, iar jurnalul mi-a adus o oarecare alinare.

În legătură cu sechelele psihice ale foștilor deportați, vreau să mai spun că prietenul — care-mi făcuse cadou caietul care urma să fie un album de amintiri — s-a sinucis după mai mulți ani de la întoarcerea din Transnistria, deși, în mare, părea că începuse o viață nouă...

Pe parcurs, soțul meu a citit jurnalul, l-a dactilografiat și a încercat să-l editeze, dar nu era momentul politic potrivit pentru așa ceva. De abia după 1989, când a început să se vorbească despre deportările evreilor în Transnistria, jurnalul a apărut sub titlul *Jurnal*

de ghetou, fiind publicat în 1995, la Kriterion, cu sprijinul Fundației Soros.

În cele din urmă, originalul jurnalului, scris cu creion chimic, a ajuns la Muzeul Holocaustului din Washington și eu posed numai o copie foarte bună, făcută acolo. Un fragment consistent a fost publicat în limba engleză de Alexandra Zapruder în cartea *Salvaged Pages*: *Young Writers' Diaries of the Holocaust*, la editura Yale University Press, 2002.

Aceasta este povestea jurnalului meu.

Miriam Bercovici
București, 3 august 2017

E o fericire nespusă să ai pe cineva care să împartă cu tine și binele și răul, în fața căruia să-ți poți oricând ușura sufletul, care să se gândească cu duioșie la tine și față de care să nu existe nici minciunile și nici vanitățile inerente dragostei.

O asemenea fericire mi-ai hărăzit-o tu mie, reușind să fii o prietenă atât de perfectă, încât aș îndrăzni să spun că prietenia noastră este sublimă.

Nu voi uita niciodată acele minunate după-amiezi ale iernii trecute când ore întregi vorbeam liniștiți despre atâtea și eu doream ca după-amiaza să nu se sfârșească niciodată. Cât mă grăbeam ca să mai pot veni la tine, ca să sorb din imensa liniște ce-o simțeam în preajma ta. Căci totdeauna am simțit și simt încă acum, când suntem împreună, stropii de liniște picurându-mi în suflet.

Apoi, mi te-ai apropiat mai mult sufletește atunci când aveam, mai mult ca oricând, nevoie de un prieten care să mă înțeleagă. Închis cu o masă de oameni (ostatici) cu care nu aveam nimic comun, am simțit ce mult valorează o prietenie și cât de aproape-mi ești.

Prietenia noastră mă înalță sufletește, îmi dă mai mult curaj în luptă cu viața, mă face să am mai multă încredere în om și un val de fericire mă cuprinde chiar și numai când îmi aduc aminte de ea.

Septembrie 1941, Roș Hașana 5702

Ție, Mimi,
adevărată prietenă
în bune și în rele, Bondy

Jurnal de Ghetou

Djurin, Transnistria, 1941–1943

Marți, 4 noiembrie 1941

Cine și-ar fi închipuit că voi inaugura acest caiet, dedicat a fi un album de poezii, în această situație. Când Bondy mi l-a făcut cadou, erau alte vremuri, dar acum?!!! Joi se-mplinesc 4 săptămâni de când la 9.30 seara, tata a venit cu vestea groaznică a evacuării. Dar nimic nu era cert. Vineri, lumea a aflat că duminică vom fi evacuați. Și-așa a început febra evacuării. Plânsete, jale, împachetat, fiert, totul una-n alta, fără cap și coadă. Nu ne-am dat seama ce ne așteaptă. Era un vis — așa credeam noi —, nu ne dădeam seama ce ne așteaptă. Sâmbătă, prăvăliile erau închise și a început vânzarea clandestină și dăruitul lucrurilor. Ca niște corbi au năvălit țărani, orășeni, vecini și străini și-ntr-o dimineață am golit casa de lucrurile cele mai frumoase. După masă la ora trei s-a zvonit că totul a fost amânat pentru șase luni. Nesiguranță, neliniște, plecăm sau nu? Mamei și tatei le-a părut rău după cele vândute și dăruite și chiar și mie mi-era jale de ele. Dar

în inimă aveam o îndoială, nu eram siguri de zvon. Eram gata cu împachetatul, dar așa ca și cum am pleca într-o excursie. Nu ne închipuiam că s-ar putea să ne smulgă cu totul din casa noastră. Seara ne-am culcat și până azi această seară e ultima de când ne-am mai culcat într-un pat. Duminică la șase dimineața am aflat că plecăm, începeam să ne dăm seama de grozăvia în care eram aruncați. Dar nu bănuiam nici pe departe ce ne așteaptă, căci cine are o imaginație atât de neagră? La ora 11 dimineața au început căruțele să pornească spre gara din capătul satului. Era prima viziune a exilului nostru. Drum lung, noroios, presărat de căruțe, pline cu saci, boccele, copii, bătrâni. Pe jos, alături de căruțe, tinerii. Țiganii o duc mai bine. Ei au căruțe, noi nici atât. Lăsăm Câmpulungul în urma noastră și ajungem la gară. Aici e și mai groaznic. Plânsete, jale, bagaje, țipete, îmbarcarea în vagoane care transportă, de altfel, caii. Vagoanele sunt curățate de paie și ne urcăm noi. 38 de persoane într-un vagon, printre care patru bătrâni peste optzeci de ani și un copil paralizat. Ne era teamă să nu se plumbuiască vagoanele. La gară s-au împărțit pâini. În închipuirea noastră și după cele spuse, plecam spre o localitate în fundul Basarabiei, Atachi, se zicea că vom fi colonizați și vom avea un mijloc de trai. La opt seara am plecat, cu al doilea transport. Prima noapte, parcă am fi fost în excursie, nu ne dădeam seama de tristețea situației noastre și am petrecut-o pe bagaje. Luni, în tren, mâncam carne veche, beam apă murdară, dar mai râdeam și ne certam cu bătrânii. Clădeam castele în Spania, speram că ni se

va da mâncare la cazan, că vom munci, că vom învăța agricultura. Am trecut prin Cernăuți și intram în plină stepă. Ce mare e stepa, ce nesfârșit e cerul în stepă!

În mijlocul văicărelilor am mai văzut un minunat apus de soare. Marți dimineața am sosit la Atachi. Până la 6 seara am stat afară și-apoi, mai departe, jidove!, cu căruța până-n oraș. În drum sunt mii de oameni. Sute într-o casă, dar ce case! Toate sunt distruse, fără acoperiș, uși și ferestre, casele evreilor omorâți, căci pe fiecare zid erau scrise cu cărbune numele celor uciși. Am încăput vreo 30 într-o odaie, împreună cu farmacistul Garai. A fost cea mai groaznică noapte de până acum.

Vineri, 7 noiembrie 1941

De abia azi reîncep descrierea (mai bine zis schițarea) grozăviilor prin care am trecut și cine știe dacă nu ne așteaptă altele mai teribile. În prima noapte la Atachi am văzut ce înseamnă mizerie omenească. Am văzut oameni fără chip omenesc, am văzut copii cu ochii umflați, picioare degerate, mânuțe neputincioase: mame cu copii morți în brațe, bătrâni, tineri înveliți în zdrențe: erau evreii din lagărul Edineț. Alungați din urmă, cu microbul tifosului în ei, plini de păduchi, pe jumătate morți de foame, au năvălit în Atachi, fără drept de-a putea poposi aici. O familie (bărbatul avocat, soția farmacistă) cu doi copii și-o mamă bătrână (un rest de mumie) au dat buzna în așa-zisa noastră locuință și după o bătaie în regulă, căci nu ne era permis să-i primim, i-am lăsat să stea până dimineața Am văzut în acea noapte cum înnebunește un om, sforțările pe

care le face creierul ca să oprească deranjarea mecanismului, spasmele intelectului contra tulburării materiei cenușii. În acea noapte a înnebunit farmacistul Garai. Dimineața la 5 am ieșit din casă și după-masă ne-am mutat la dna Hausvater în deal, după ce ne mutaserăm înainte într-o fostă sinagogă care vuia de oameni și de păduchi. Zilele din Atachi le-am petrecut cu pregătitul mâncării. Era interesantă plita din pietre aranjată afară. Lemnele erau bucăți rupte dintr-un vechi acoperiș. Odaia era fără ferestre și fără uși. Dar era bine, un bine când nu prea gândeam. La Nistru ne-am spălat în apa rece și murdară. O căldare de apă curată am plătit-o cu 20 lei și pentru o găină mama a dat un inel cu piatră. Cauza este că lumea aruncă bijuteriile prin closete, pe unde nimerește, de teama percheziției. Vremea era bună, singurul noroc pentru cei ce au venit după noi, căci trebuia să stea afară sub cerul liber. De Bondy ne-am despărțit temporar la Atachi, el a rămas la vechea locuință. Garai s-a domolit, după alte două accese de turbare. Săracul nu putea să se obișnuiască cu gândul că nu va mai avea casă, că nu va mai fi farmacist și ca el, care-a fost totdeauna un cetățean atât de corect, să fie alungat în mijlocul noroiului cu toată jidănimea împreună. În Atachi am început să raționalizăm mâncarea: supă de cartofi, cartofi, mămăligă, ceai. în Atachi am văzut că foamea nu cunoaște rușine. Dnul Friguș Brecher, dnul Kern și alții nu s-au rușinat să ceară un ceai sau o bucată de pâine. Până duminică am stat la Atachi. Percheziția am trecut-o cu bine. Dar era o vreme mizerabilă. Ploua și era un noroi până

peste glezne. Cu căruțele am ajuns la Nistru la locul de îmbarcare. De-aici a trecut mai întâi mama cu bunicii, apoi Sisi și cu mine, și la urmă tata cu bagajele și farmacistul Horovitz, astfel am trecut Nistrul cu barca. Dacă n-ar fi fost așa de tristă situația, totul ar fi avut pitorescul său. Așa am ajuns la Moghilău.

Foto 1 — Familia Korber, Câmpulung Moldovenesc, 1914-1915. Rândul de jos, stânga dreapta: Miți Korber, sora tatălui, Toni Korber, bunica autoarei, Roza Korber, sora tatălui, Avraham Mendel Korber, bunicul autoarei, Eva Korber, sora tatălui. Rândul doi, stânga-dreapta: Leon Korber, tatăl autoarei, Ana Șterberg, sora tatălui, Simon Șterberg, soțul Anei, Silvia Șterberg, fiica lor, Reizi și Isidor Korber, mătușa și unchiul autoarei.

Sâmbătă, 8 noiembrie 1941

În Moghilău am văzut că nu mai suntem în România. Toți vorbeau ucraineană și printre soldații români se vedeau răzleți milițieni ucraineni. Cum am sosit a și

început alungatul. Există lagăre în care oamenii sunt adunați cu sutele și de-acolo sunt alungați mai departe pe jos. De lagăr deci trebuia să ne ferim. Cu greu am dus singuri bagajele de la Nistru până-ntr-o curte și aici am tremurat două ore până am găsit un adăpost: 30 de persoane am stat într-o odaie, destul de mare, la etaj. Erau împreună cu noi familiile Hausvater, Horovitz, Heller, Segal, Javetz, Tartar. Interesantă adunătură! Am dus singuri bagajele până sus și, morți de oboseală, am dormit prima noapte la Moghilău. Am uitat până acum să scriu ceva despre prietenele mele Margit și Medy. Pe Margit am văzut-o la Atachi. La Moghilău, cum tocmai duceam bagajele, vine Margit și-mi spune: „Prin astea am trecut și eu". Nimic altceva, nici-o îndrumare, nici-o orientare. În Moghilău abia am văzut ce ne-au făcut cu preschimbarea rublelor la Atachi. Acolo am dat pentru o rublă 40 lei. În Moghilău se schimbau rublele cu 10, 7 și 6 lei. Așa că banii pe care i-am schimbat aveau o valoare de 10% din cea reală. Acesta era primul jaf oficial. În Atachi am plătit pâinea cu 200-400 lei. În Moghilău 15, 20-25 ruble, adică până la 1 000 lei, dar cu banii schimbați.

Așa că ne-au sărăcit aproape complet. Prima veste ce ni s-a dat era că va trebui să mergem pe jos, așa că va trebui să vindem tot ce nu puteam duce. Chiar a doua zi după sosire am început să vindem. Am vândut pantofii maron, am vândut lucruri dragi: poșete, bluze, pulovere, totul pe nimica toată. Cu orice lucru dat, dădeam o parte din noi. Cine știe când vom reface ceea ce pierdeam acum. Odaia noastră era nelocuită,

dar aveam totuși o mulțime de stăpâni. Noi eram chiriașii tuturor. Lângă noi era o rusoaică blondă, destul de frumoasă, bărbatul ei era în război. Dar ea se consola cu un soldat german. Față de el cu toții aveam un respect teribil. Când venea acasă, toți, cu o frică caracteristică neamului nostru, ne adunam picioarele, ne făceam mai mici, tăceam, numai să nu-l supărăm pe dnul ofițer german (așa cum îi plăcea să-i zicem). Dar cu două zile înainte de plecare a sosit bărbatul rusoaicei și dnul Max s-a consolat cu sora ei, care locuia în odaia cealaltă. Bani am plătit destui, căci frica de-a fi băgați în lagăr ne urmărea mereu și rușii știau să ne exploateze. Pe culoar locuia o evreică căsătorită cu un rus. Era singura evreică din Moghilău pe care am cunoscut-o, care n-a căutat să ne exploateze nevoia. Ne-a dat voie să fierbem la plita ei, fără să ceară ceva în schimb, lucru rar la alții. Interesant era materialul care ne servea drept lemne. Alături era o fostă bibliotecă de propagandă. De-acolo ne alimentam cu hârtie, pe care-o întrebuințam pentru foc. Ce repede ardeau cărțile, care altădată erau bucuria și plăcerea atâtor suflete. M-am gândit atunci la fosta mea bibliotecă (era mică, săracă), probabil că și ea servește acum pentru foc dlui Storm. Pe bunici i-am plasat în azil, un azil făcut tot de noi, evacuații, pentru cei într-adevăr neputincioși să meargă mai departe. Ce greu le era lor, sărmanilor, să se despartă de noi. La început era acolo un balamuc! Nu li s-a servit nici o ceașcă de ceai. Pe urmă s-au mai reglat lucrurile. Cel mai trist lucru care

ni s-a întâmplat era că pentru noi moartea și-a pierdut misterul. Am văzut morți, fără să clipesc din ochi, nu mi-au făcut nici o impresie deosebită morții pe care i-am văzut în azil. Mulți au murit numai pentru că nu era cine să le dea o ceașcă de ceai. Noi duceam bătrânilor, de trei ori pe zi, mâncare. Grupa Schauer a plecat din Moghilău cu mult înaintea noastră, așa că noi am pierdut legătura cu majoritatea câmpulungenilor și pentru noi plecatul mai departe devenea o problemă. Mama și tata au început să se intereseze cum se putea pleca mai departe. Eu mai mult stăteam pe-acasă. Mă rog, găteam toată ziua, mă bat peste gură să nu păcătuiesc, fierbeam cartofi și hirse[1], ceva ce n-am mâncat niciodată. După câte am văzut, gazetele n-au mințit deloc până acum. Moralul oamenilor e la pământ.

În plus, cultura, nu că nu s-a dezvoltat în Ucraina în ultimii 20 ani, ba chiar s-a întors cu 100 de ani. După starea closetelor se cunoaște gradul de cultură. Ei bine, până azi n-am dat de un closet ca lumea în Ucraina. Lumea își face treburile unde apucă. Murdărie peste tot. Din Moghilău am scris la Botoșani și la București două cărți poștale recomandate. Poate că sunt ultimul semn de viață pe care l-am mai dat rudelor. Ce dor mi-e de Botoșani! Îl voi mai vedea cândva?

Nopțile sunt groaznice la Moghilău. Locuim aproape de Nistru și zilnic trec oameni peste fluviu. Dar ei nu-l trec așa cum îl trecem noi, bătuți, alungați, jefuiți. Ei trebuie să-l treacă noaptea. Țipete jalnice, plânsete de

1. Plantă cu boabe mici și galbene din care se face terci.

mame, copii pierduți de familie, vaiete în cor făceau și mai mare jalea noastră. Printre astea, împușcăturile răzlețe ale soldaților făceau să crească panica. Așa că nopțile completau zilele petrecute cu griji și teamă să nu vină soldații să ne ducă în lagăr.

Cu rușine trebuie să mărturisesc c-am dansat la Moghilău, c-am îndrăznit să uit pentr-un moment nenorocirea noastră. Dar am fost aspru pedepsiți: la opt seara au venit rădăuțenii cu muzica lui Bubi Heller și tocmai când dansam au dat peste noi trei soldați care cu greu (adică cu un bacșiș gras) ne-au lăsat în pace. Acum frica celor mai bătrâni a devenit și mai grozavă. Veșnicul „ps, ps" mă urmărește până astăzi. Plecarea noastră din Moghilău s-a hotărât repede. Bondy a reușit să se pună în legătură cu niște nemți, care pentru bani duceau camioane cu evrei spre interior. Așa am ţ lecat și noi din Moghilău. Am uitat să amintesc că am întâlnit-o pe Malca pe care am cunoscut-o la Botoșani printre nenorociții din Edineț. Aproape că n-am recunoscut-o. Când ne-am cunoscut erau alte vremuri. Sâmbătă dimineața la ora șase am plecat cu o mașină germană, un camion capitonat, spre Djurin.

Duminică, 9 noiembrie 1941

Într-o dimineață ploioasă, era sâmbăta, am ajuns la Djurin. Nemții ne-au lăsat la o răscruce, departe de sat. Ucrainenii au venit să ne vadă ca pe niște minuni. Satul ni se părea destul de frumos, dar noroaiele prevesteau grozăvii. Prima noastră locuință a fost la o învățătoare,

o femeie simpatică, dar și ea a căutat să profite. Am stat de sâmbătă până miercuri 13 persoane într-o cameră. Am dormit tot timpul pe jos și era destul de greu și totuși plăcut, căci eram împreună cu Horovitzii și Hausvaterii. Văzând că învățătoarea nu caută să ne ajute ci numai să ne exploateze și că nu aveam posibilitatea să dormim într-un pat nici să stăm pe un scaun la masă, mama a început să caute o cameră. Primul lucru ce l-am făcut a fost că ne-am spălat ca lumea. Nu mi-aș fi închipuit niciodată că voi simți atâta plăcere într-un spălat. A început din nou problema mâncării, cum să raționalizăm mâncarea ca să nu murim de foame peste câteva luni. În primele zile n-am ieșit din casă. Mereu ploaie, noroi și aici s-a pus la fel problema closetului. Miercuri, mama a găsit o cameră. Ah, ce cameră! Trebuia să ne cățărăm pe un deal înecat de noroi și intram în cameră ca într-un coteț de găini. Prin odaia noastră trebuie să treacă toată lumea. Noroaie veșnice în drum, noroaie în casă. Locuim într-o odaie alături de familia Apel, în cealaltă odaie stă o rusoaică, o cheamă Kufsinier, o evreică, foarte interesantă, parc-ar fi artistă de teatru evreiesc. Sărmana, are doi copii mici, bărbatul ei este în armată și ea a pierdut totul. Și totuși mai speră. Nu știu, să mai sperăm și noi?! Așa trec zilele. Azi e duminică, cu ce-a trecut ziua? Ce să spun, de citit o carte, nici vorbă. Dar n-am nici cel puțin răbdarea să vorbesc cu cineva. Mi-e teamă de neurastenie. Dar nu mai găsesc subiect de vorbă. Veșnic mă gândesc la „acasă". De fapt mă gândesc mai mult la oamenii din Botoșani și la locurile minunate

din Câmpulung. De câte ori nu-mi trec înaintea ochilor imagini ale Runcului, Kaiseralee, Deia[1]. Când văd murdăria de aici, când văd nenorocirea asta, totul mi se pare un vis. Un vis urât cel de acum sau trecutul? O, totul e urât. Nu cred într-o îmbunătățire, nu cred, dar ce voi face mai târziu? Acum mai avem ceva bani, dar apoi ne așteaptă foamea. Mereu văd înaintea mea pe cei din Edineț. E ora opt seara, vorbim despre război. Comunismul cade tot mai jos. Chiar și evreii localnici nu mai cred în el. Zilnic se-ntorc soldați din război, Rusia revine la democrație. Ce va fi cu noi?

Luni, 10 noiembrie 1941

Evenimentul zilei: Tata vrea să plece „per pedes" la Șargorod, centrul câmpulungenilor. Aș dori și eu să-i mai văd.

Sâmbătă, 13 decembrie 1941

Da, azi se-mplinesc două luni de când am plecat de-acasă. Prin câte am trecut până azi e imposibil de descris. Zilele trec toate la fel. Programul unei zile ar fi: sculatul la 8.30, întâi tata, mama, eu, apoi Sisi. Sunt zile reci în care sculatul este o problemă. Să cobori din patul cald în odaia rece ca gheața era imposibil, dar trebuia să te scoli. Până ne sculăm stăm în întuneric cu ferestrele închise. Se întâmpla uneori ca până la 8.30, Oleana (servitoarea dnei Kufsinier) să iasă de

1. Rune, Kaiseralee, Deia – numele dealurilor din Câmpulung.

vreo cinci ori fie cu oala de noapte, fie după lemne. Da, o fi plăcut și asta. Până mai ieri, aveam gaz și făceam breakfastul pe lampă, așa că nu ne prea încălzeam, acum facem foc dimineața, căci avem lemne, mă rog, am cumpărat vreo 40 de puzi[1] cu 500 ruble, în valoare de lei 20 000, dacă am socoti rubla 40 lei. Bine am ajuns! Imediat începe curățenia: spălat, făcutul patului, măturat. Apoi pregătirea mesei: curățăm cartofi, ceapă, usturoi, morcovi. O masă bogată: supă de hirse cu cartofi și morcovi, sau Vorspeis[2] (ceapă cu untdelemn) ori prune, Zuspeis[3]. Bine, cu mesele eram mulțumiți, în jur de ora unu masa era gata și se mânca de obicei fierbinte, din clocot, apoi se spălau vasele și din nou se curățau cartofi pentru seara, căci „soupé-ul" e și el compus din cartofi, mămăligă sau crupe, hirse etc. După-mesele trec țesând ciorapi, eu cu lucrul de mână, mama cu târguitul sau plângând, tata cu nervii, Sisi cu gândurile ei. Sărman copil, fără nici o prietenă, ca și mine, cui să-i spui un cuvânt.

Mâncăm din nou pe la 7-8, apoi seara o petrecem cu dnul Kive (Constantin Traktirșik), un evreu localnic. E un bărbat de 38 ani, bine făcut, simpatic, destul de cult pentru Djurin, dar în loc să se facă așteptat, și-a făcut obiceiul să-și prelungească vizitele până după miezul nopții, așa că aștept cu nerăbdare să plece, căci mi-e somn. Acum e bine, dar când era mai frig, odaia noastră se răcea ca un beci și era imposibil să te-ncălzești

1. 40 puzi — cca 640 kg (germ.).
2. Vorspeis — felul întâi (idiș).
3. Zuspeis – felul trei, desert (idiș).

chiar în pat. Și din nou venea noaptea. Stingeam lampa — un felinar de grajd cu sticla spartă — la care tata a potrivit o sticlă făcută dintr-o sticlă de jumătate de litru. Totuși lumea ne invidiază, căci alții n-au nici atât. Noaptea: frig, frică, insomnii, gânduri, regrete, dorințe. Da, am uitat programul înainte de-a ne culca: împărțim o bucățică de ciocolată în patru și ne-ndulcim viața. Da, așa trec zilele. La ce-aș mai scrie zilnic ce se-ntâmplă? Zilele sunt aceleași și sunt mulțumită când vine seara să mă pot culca. Cel puțin dorm și uit câteva ceasuri de toate.

Foto 2 — Miriam și Silvia Korber,
Câmpulung Moldovenesc, 1931-1932.

Duminică, 14 decembrie 1941

Ieri m-a întrerupt Mutzi. A venit în vizită cu Gerda Greif, au venit Raia (fata proprietăresei) cu Sonia, altă evreică ucraineancă și alți vecini și Ruti Horovitz și s-au pus pe cântat. De ce nu pot și eu să am răbdarea necesară să cânt. Nu pot vorbi, n-am răbdare să văd un om, dar noi nu mai suntem oameni. Lumea e atât de tristă. Toți suntem oameni pierduți. Acum am primit o veste de la tanti Roza din Moghilău. Săracii, ei au pierdut totul, dar au autorizație de stat la Moghilău până în 31 XII. Poate vor veni apoi la noi. Numai de bieții bunici mi-e dor. Cine știe dacă vor putea trece acest impas. Sunt doar așa de slabi. Acum e și mai rău aici. Nu mai găsești nimic nici cu banii în mână. Rubla și-a pierdut complet valoarea. Țăranii nu vor decât să schimbe în natură. Pâinea n-o găsești nici cu 60 de ruble. E groaznic și lumea e disperată de teama foametei. Se găsesc de toate, dar nu pe bani. Suntem toți așa de nervoși. Ce proști suntem! Ne e teamă de moarte! Dac-am muri. Numai o moarte ușoară mi-aș dori și așa am scăpa de chinuri, căci zău, așa e un chin. Se-ntunecă, e ora 4.20, ce departe sunt de casă! N-aș fi crezut că țin atât de mult la casă. Cu ce-am rămas de-acasă, cu ce ne-am ales?

Luni, 15 decembrie 1941

Se poate să plec, adică mai bine zis să merg la Morava și de-acolo la Șargorod. Dar nu știu dacă vom merge

chiar azi, căci se pare că plouă. Ziua de azi pare să continue ziua de ieri, de alaltăieri... Nimic nu se găsește pe bani, totul e un schimb și țăranii nu știu să prețuiască lucrurile noastre. Țăranul ucrainean e foarte deosebit de al nostru. Nu vorbesc numai de țăranul bucovinean, ci în genere de țăranul român. E adevărat că ucraineanul a trecut 23 ani prin regimul comunist. Țăranul nostru e cu totul altfel, mai aproape de noi, de felul nostru de-a fi. E foarte interesant felul în care se vinde aici. Nu e ca la noi la piață unde se vinde cu kilogramul. Fiecare țăran aduce câte-o bocceluță cu două-trei pungi de fasole, mazăre, hirse, crupe, 1/2 pud cartofi, dar nu se folosește cântarul. Țăranul ucrainean e foarte murdar. Am așteptat să găsesc aici o țară cultivată; credeam că U.R.S.S. a schimbat înfățișarea vechii Rusii, dar în realitate comunismul a înrăutățit și mai mult starea culturală a Ucrainei. Țăranul lucra în colhoz, dar șefilor colhozurilor le era mai ușor să-l ție în întuneric și după câte se vede l-au ținut. Țăranul ucrainean e mai înapoiat ca cel român, căci în genere toți, chiar cei cu o așa-zisă cultură sunt în urmă cu cel puțin 10-20 ani. Și asta nu numai în ce privește cunoștințele sau îmbrăcămintea, căci aici se mai purtau, în timpurile bune, șaluri, broboade, preferate erau cele albe (la baluri, serate, teatru). Chiar viața, în genere, pe care o duceau e imposibil de conceput, pentru mintea noastră. Nu că eu sau ai mei am fi trăit în bogăție și puf, căci cine știe mai bine ca mine cât de mult am dorit să cunosc ceva despre acest regim. Dar noi n-am trăit ca animalele. Pentru ei, tot ce era bun, frumos, modern, era la

fabrica de zahăr. Acolo era lumină electrică, baie, cheie la ușă, closet — numai la „Zuckerfabrik".[1]

Celelalte case, în care locuim noi, sunt ca în țigănime: hârtoape lângă hârtoape, gropi, case ce aproape se dărâmă, dar nu din cauza bombardamentului ci fiindcă sunt prea vechi ca să mai dureze. Ce lungi sunt după-amiezele! Diminețile trec mai repede, căci mai am ce face. De ce nu există oare un aparat să filmeze gândurile? Cred că ar ieși un film reușit. Repede, repede îmi trec prin gând frânturi din trecut, peisaje iubite, știute și uitate. O, timp frumos, ai trecut așa de repede! Mi-e dor de Botoșani, ca și de-acasă. Joi, înainte de a fi evacuați, am primit o scrisoare de la Paul; era o recomandată, credea, probabil, că altfel nu va sosi. Nu i-am mai răspuns. Ce gândește oare Paul astăzi despre mine? Știe el oare ce bine o duc? Nu pot spune că l-am iubit, dar mi-era drag și eram mândră să mă vadă lumea cu el, căci era prezentabil. Mi-e dor de el, de bunici, de tanti Risla, de toți. Ce n-aș da să-i pot vedea iar. Cel puțin de ne-ar scrie.

Marți, 16 decembrie 1941

Nu mai cred să plec sau să merg la Șargorod. E nevoie de o autorizație și nu face să mă ostenesc. Însă, ieri seară la ora 9, am trimis o scrisoare lui Berolă, cu Kive, poate voi primi un răspuns. Azi dimineață am

1. Zuckerfabrik (germ.) — fabrica de zahăr (aflată în afara ghetoului).

fost foarte nervoasă și era cât pe ce să mă cert cu ai mei. Nu e de mirare că ne certăm, căci fiecare e atât de obidit și nervos. Oh, viață! Am făcut azi un mălai; totul e măsurat pentru că trebuie să ne ajungă și pentru seara și pentru mâine dimineață. Acum au fost în vizită la mine Raia și-o prietenă de-a ei, Sonia. Amândouă sunt fete drăguțe, chiar frumoase, dar atât de simple, groaznic de înapoiate și în purtări și în îmbrăcăminte. Aș dori să găsesc aici o fată deșteaptă cu care să pot vorbi și care să cunoască ceva din viața europeană, nu numai veșnic, numai U.R.S.S. Cine ar fi crezut că voi fi odată așa de deziluzionată de comunism și U.R.S.S.! Chiar localnicii sunt convinși că nu va mai fi comunism, căci și ei își dau seama că acest regim, în felul în care a fost cultivat, nu va mai putea dura. Fiecare funcționar, de la mare la mic, nu se sfia să fure statul; banul n-avea importanță, dar de furat era ușor căci și cei mari închideau un ochi, furau și ei și furau din plin. Mai sunt și azi ucraineni care speră într-o eventuală întorsătură a lucrurilor, dar toți așteaptă o reînnoire a regimului, prin alianța cu democrația. Nu mai știu ce mai e pe front de mai bine de patru săptămâni. Ziare nu-s.

Joi, 18 decembrie 1941

Se zvonește din nou că plecăm acasă. De câte ori nu s-a zvonit așa. Acum nu mai cred, nu mai pot crede. Totuși există momente în care mă mint singură și mă gândesc că poate mai există minuni. În fiecare zi, sculându-ne și culcându-ne, noi și alții, veșnic ne gândim la

casă. Și rușinea rușinilor, numai la mâncarea de-acasă ne gândim, la prăjituri și la dulciuri, la găluște, da, din Atachi n-am mai mâncat carne. Ce mult ne deranjează lumea de aici. Când îi văd, îmi vine să turbez. Cu galoșii lor mari, cu cizmele lor enorme, intră în casă ca la ei acasă, se-așază drept în pat și spune-le ceva, dacă poți! Trebuie să taci, să râzi și să mai faci și conversație; că de nu, ești mândră. Trebuie să fac un efort de voință ca să pot sta cu ei. De când cu noroaiele astea, măturăm de trei ori pe zi și strângem la noroi cum nu strângeam la noi în cămara de lemne. Mama ar vrea să mănture dar nu poate, căci musafirele stau și vorbesc ca nebunele. M-am oferit să lucrez pentru străini, să tricotez. Dar n-ai pentru cine, n-ai lână, și ei nici nu se pricep.

Miercuri, 24 decembrie 1941

Alaltăieri am făcut o așa-zisă excursie la Morava. Am crezut că de-acolo voi putea merge la Șargorod, dar nu s-a putut. La 11 fără un sfert am pornit din Djurin. Era o vreme minunată de iarnă. Soare cu dinți, puțină zăpadă și vânt ușor. Bondy, Iboi, Zigi Katz, mătușa sa din Edineț și cu mine — asta era societatea. Doi kilometri am mers alături de linia ferată. Jur-împrejur câmp, stepă întinsă și cer, un cer imens, alb-albastru. Nu te poți uita nici la dreapta, nici la stânga căci te-apucă amețeala, așa-i de întinsă stepa pentru ochiul meu, obișnuit cu munții. Dar în stepă te simți mai liber decât în munți. La mijlocul drumului am poposit puțin. Era acolo un tanc stricat. Urcăm o

movilă, pardon, deal, timp de cinci minute, și apoi vine o vale și stepa. Trecem pe lângă un fost colhoz. Cai, vaci, vite se zăresc din depărtare. Noi am plecat fără autorizație așa că vedeam în fiecare stâlp de telegraf un milițian sau jandarm, dar n-am întâlnit pe nimeni în afară de câțiva țărani curioși și alții ca noi, care veneau din Morava. Nu voi uita niciodată vibratul sârmelor de telegraf. E un sunet cu totul aparte, între zumzetul avionului și al unei mașini. Am văzut și un aeroplan, zbura foarte jos. Trecem pe lângă un sat și ne apropiem de satul Morava. Băieții au intrat în prima casă din sat. Voiau să schimbe pâine pe chibrituri. Dar n-au căpătat nimic, țăranii sunt răi. Dar casele sunt foarte drăguțe. Curate, îngrădite, fac o impresie bună. Satul e foarte lung, vreo trei km până ce ajungem în oraș și drumul e foarte prost. În Morava locuiesc peste 200 de câmpulungeni. Cum am intrat, ne înconjoară cunoscuți. Bondy a adus pâini la vânzare și eu, uitându-mă la el, am adus două pâini. La Morava totul e mai scump, într-adevăr, dar n-am reușit să le vând, căci n-am vrut să le dau mai ieftin de 60 ruble. Așa că le-am cărat în spate. Am intrat la dna Ripel. Are un restaurant, Doamne, ceva imposibil! Am vrut să mănânc la bucătăria populară dar n-am mai putut pleca de la Ripel. Am mâncat o supă de cartofi fără pâine și m-a costat 8 ruble, ca între prieteni. La Morava totul e mai scump ca la noi. Se vindea și se vinde pe mărci. Pornim în căutarea unui pat pentru noapte căci, sosind la ora două, până ce am mâncat, s-a și făcut seară. La Friți Steiner, Mina Jurman, la Welvu Wassermann nu-i loc.

Noi stăm încă regește la Djurin. La Morava locuințele sunt de nesuportat. Cu familiile ucrainene (evrei) împreună, două-trei familii, dormind ca și noi, într-o odaie, pe jos sau pe un prici. Godel Niederhofer m-a primit foarte bine și, contrar așteptărilor, mi-a oferit singur un pat pentru noapte.

Pe Bondy, săracul, l-a primit Rosenthal, dar nu i-a dat nici un ceai, nici o bucată de pâine. Mie mi-au dat și ceai și pâine și s-au purtat omenește. Iboi a dormit la Adina Hechtlinger. Dimineața am văzut că i-au dat un cir[1] din făină de porumb. Dimineața am pornit la bazar[2] și m-am învârtit în frig, căutând să vând pâinile. Dar n-a mers. Am văzut, însă aici, oameni bine, adică foști cu stare, cu haine, ghete, șaluri sau cu tot felul de dulciuri, nimicuri, care stau să le vândă oamenilor. La ora unu am mâncat două bucăți de pâine cu marmeladă pe care mi le dăduse mama (două bucăți i le-am dat lui Bondy, care nu mâncase nimic toată ziua), apoi am intrat la dna Ripel și, mirare: singură mi-a oferit un ceai și cum nu avea apă fiartă mi-a dat ciorbă de fasole. Am pornit din Morava cam pe la orele două, dar am stat în sat cam 1/2 de oră. Am pornit cu alți doi băieți, unul din Hotin, altul din Vaslui, pe care ghinionul îi dusese la Suceava. Băieții au intrat în fiecare casă, ca țiganii, și-au căutat să schimbe o bucată de pâine pe chibrituri și țigări. Au mers, până ce-au găsit o casă în care li s-a dat pâine și șase castraveți murați. Am mâncat atunci o bucată de pâine cu un castravete cu o poftă cum n-am

1. Cir — fiertură (ucr.).
2. Bazar — piață (ucr.).

mâncat acasă prăjitura cea mai fină. Apoi am pornit la drum în trap ca să nu ne ajungă noaptea. Drumul înapoi a fost mai greu. Eram mai obosiți și vremea mai urâtă. Am ajuns acasă la 4.30 și din toată călătoria m-am ales cu 14 ruble cheltuite (8 pe supă, 6 pe un ziar) și vreo opt sfecle de zahăr înghețate, pe care le-am furat, adică mai bine zis le-am scos dintr-o movilă de pe câmp. Dar nu-mi pare rău, căci cel puțin am văzut lume cunoscută. Mi s-au povestit lucruri triste, despre morți, au murit dna Ivarier și alți cunoscuți. O veste bună: Berolă e doctor la spitalul din Șargorod, e foarte iubit de preot și cică se logodește cu Bela Schieber. Mazeltov[1], dar sunt curioasă dacă e adevărat. Seara am fost foarte obosită și m-am culcat foarte devreme. De abia ieri dnul Riva a plecat la Șargorod cu scrisoarea pe care i-am dat-o cu o săptămână în urmă. Păcat, scrisoarea nu mai e actuală. Aud că azi s-a și întors. Azi e o vreme teribilă. E un vânt grozav. E seara de Ajun. Da, acasă era altfel, știam și eu că e Crăciun, dar aici? Aici stăm în frig toată ziua, foc se face numai pentru gătit. Acum m-apuc să citesc *Rebeca,* cu toate c-am mai citit-o o dată, dar sunt mulțumită că am o carte.

Vineri, 26 decembrie 1941

Ieri a fost prima zi de Crăciun. Nu știu care să fie cauza, dar m-am sculat cu o senzație de sărbătoare. Era o vreme minunată, soare, zăpadă strălucitoare și ger. Dar unde e Crăciunul de acum un an, de-acu'

1. Mazeltov – Noroc bun! (idiș).

doi ani? Unde sunt Botoșanii? Unde suntem noi acum? Se gândesc oare cunoscuții la noi? Cred că și ei varsă lacrimi pentru nenorocirea noastră! Vom reuși oare să supraviețuim acestor timpuri? Aceasta e întrebarea ce și-o pune fiecare și mi-o pun și eu. Vom avea puterea să trecem greul? De mâncat se mănâncă și, totuși, mai fiecare arată prost. Azi-noapte a început să sufle crivățul. Și e un adevărat crivăț ucrainean, crivăț de stepă, și în odaia noastră bate vântul. Șuieră în rafale și trâmbe de vânt se simt aici pe deal, de ai impresia că iau casa pe sus. Și frigul crește mereu. Cu toate acestea, oamenii zic că poate fi și mai frig aici, că viscolul poate astupa drumurile, că apa poate îngheța la pompă. Azi-dimineață m-am dus cu Sisi după apă. M-am întors plângând. Gerul îmi amorțise mâna dreaptă, parcă mă strângea la inimă și-n drum era să cad de trei ori. Și tocmai pe-așa o vreme Bondy s-a dus din nou la Morava. Săracul, numai pentru ca să câștige câteva ruble. Așa vremuri am ajuns. Tata e nervos, mama e nervoasă, nu se câștigă nimic și banii se duc, căci trebuie să mâncăm, suntem obișnuiți să mâncăm mai bine poate ca alții. Tata nu poate să se obișnuiască cu „lenevia", adică să stea mereu fără ocupație; și așa, energia acumulată și-o cheltuiește certându-se cu noi. Ne mâncăm unii pe alții, numai din lipsă de ocupație. E ora două după-amiaza. În odaie e frig și nu știu cum vom rezista până seara fără foc. Lemnele sunt așa de scumpe. Pe fața fiecăruia din noi văd teama față de ziua de mâine. Ce va fi? Din ce vom trăi când se vor termina banii? Se zvonesc lucruri bune despre front. Poate se apropie salvarea.

Joi, 1 ianuarie 1942

Azi a început un an nou! Ieri seară, de Revelion, ne-am culcat la șapte și jumătate ca să nu se răcească în odaie, căci e un frig grozav. Dacă va ține așa, nu știu cum vom trece prin iarnă, căci de câteva zile nu mi s-au mai încălzit picioarele. De pe pereți curge apa și pe obloane și ferestre stă gheața de un centimetru. Da, a început un an nou. În alți ani, să nu vorbesc de distracții, cum era în casă! Cât aș dori să mă încălzesc o dată bine, ca acasă. Ieri m-a dus tata la o cunoscută de-a lui din Djurin, Beila Klapănch, care are o fată foarte simpatică și foarte frumoasă, seamănă bine cu colega mea, Zinaida Mătăsaru. M-a dus acolo numai să mă pot încălzi, chiar cu riscul să mă plictisesc o după-amiază. Chiar că m-am plictisit rău stând acolo până după cinci. E deșteaptă fata, dar n-am ce vorbi cu ea, la fel cum n-am ce vorbi cu nici una dintre ucrainence. Dar cel puțin mi-a fost cald la spate. Azi e prima zi în care m-am sculat la nouă și jumătate din cauza frigului. Ce noapte am petrecut, numai Dumnezeu știe. Era așa de frig în casă că nu puteam scoate nasul de sub plapumă. Și azi de 1 ianuarie, în frig și umezeală, stau și mă gândesc la cine să mă duc să mă pot încălzi puțin. Acasă, frigul nu era o problemă. Era o plăcere să mă plimb în frig, deoarece când mă întorceam mă așteptau o sobă încinsă și o odaie caldă. Aici, îmbrăcată ca baba Dochia, suflu veșnic în mâini și nu mă-ndur să ies până la ușă. Și acum a dat peste noi „un alt noroc" pe lângă celelalte: proprietăreasa noastră, care până săptămâna trecută părea de treabă, și-a arătat ghearele.

Sted că și ei pasă. Lacrimi pe nenorocirea noastră. Vom
veni să supraviețuim acestui veac? Aceasta e întrebarea
ce și-o pune fiecare și mi-o pun și eu. Vom avea puterea
să trecem prin el? De mâncat se mănâncă și totuși mai
fiecare oftă prost. Azi noapte a început să bată Crăciunul.
Și e un adevărat Crăciun ucrainean cu rost de țară și în
odaia noastră bate vântul. Sună pâlc și trâmbe de vânt
vuiet pe deal, că te sperie că vor lua casa pe sus
și focul crește mereu. Cu toate acestea oamenii își că
pătă și își mai frig, că vântul poate astupa drumurile
că apa poate îngheța la pompă. Azi dimineață eu cu
dus cu Șiși după apă. Am luat și pompa. Tuna intâia
gerul în undrea dreaptă, de nu apucare la mână și în
drum ne-a ars să ne întoarcem pe cea de pe
Bondi și de aici din nou la dreapta. Sărutul începu să
bată cotoroane rele. Ard o zăpadă din ăștia, pâlc și vechi
rece e omească, nu se clătește mâncă și bună se duc soa
trebuie să mănânc și noi. Sunteți obișnuiți să mănânc
mai bine ca altă. Poate nu poate să se hrănească
oameni, adică să fie mereu fără scrupule și să
Pe acuminată și-o cheltuiască pertâmsla - să mănânc
cum pe altă, mimai dacă l-ar pune de acuzație. Era 2 p.m.
În odaie e frig și nu știu cum vom face să stăm până
seara până târziu. Lemnele-s rele și ele cumpără. Pe fiecare
fată ce-o văd stă scrisă teama de ger de mâine la
ora 5. Și știu ce vom trăi când se va termina vom? Se
pe Dnieper bine deapre front. Poate se apropie pe la vară.

1 Ianuarie 1942.

A început azi un an nou. Ieri seară de Revelion
m-am culcat la 7½, ca să nu se răcească în odaie,
Cici e un frig grozav. Seară pe la trei doi nu știu cum
mi trec în vis, cădeau de cotoroane pâlc și mi-i încălzi
pe pieptul de pe pereți curge apa și pe obloane și
ferestre stă gerul de-un cm. Da, a început un

Convenisem să-i plătim 50 de ruble pe lună. Acuma nu mai vrea bani și cere o jumătate de pud de făină și numai Dumnezeu și noi știm că nu-i putem da, căci încercăm să economisim fiecare îmbucătură de pâine și fiecare lingură de supă. De-am ajunge numai să putem povesti toate acestea cândva. În fiecare zi vine dna Fucsmann și ne face scandal că-i stricăm casa, că nu facem destul foc și de-aceea e umed și că nu-i plătim. Și trebuie să taci cu toate că-ți crapă inima de ciudă. Și simpatica doamnă Kufsinier ne caută mereu nod în papură și ne pârăște proprietăresei. Da, bine-am ajuns, că așa niște femei isterice, care vorbesc numai de bărbați, ne poruncesc și ne duc de nas.

Sâmbătă, 3 ianuarie 1942

– 38°C frig. E imposibil să ieși până afară și-n casă e frig că trebuie să stai cu paltonul. Ieri-seară am stat în palton chiar și când am împărțit supa. Era așa de frig că nu se vedea nimic din cauza aburului. N-ar fi toate așa de rele dacă tata n-ar fi așa de nervos. E atât de nervos, încât mi-e teamă de-o catastrofă. Mama săraca e o martiră. Îl cocoloșește ca pe un copil mic și-i suportă, cu o răbdare îngerească, izbucnirile. Pentru orice fleac se enervează până la culme și, pe lângă faptul că se frământă singur, ne omoară și pe noi. De aceea trebuie să cumpănim și să socotim orice cuvânt ce-l pronunțăm. Dacă s-ar mai liniști ar fi o fericire. Ne-am împăcat și cu proprietăreasa. Îi plătim 120 ruble pe lună. Da, banul e rege pretutindeni.

De-am putea uita toate acestea! E așa de greu când îți aduci aminte de vremurile când era cald în casă și nu-ți era foame. Nu mi-e numai foame, dar mi-e dor de ceva bun. Aș mânca niște prăjituri sau ceva gras. De-am avea mâncare grasă sau cel puțin niște unt ne-ar fi mai ușor, așa fără unt, fără nimic substanțial, numai și numai cartofi, fasole, mămăligă... Ne săturăm, dar ducem dorul unei mâncări ca lumea. Tata a căpătat o căciuliță ucraineană și-i vine destul de bine. Da, ne acomodăm mediului. Omul e un animal, totul e obiceiul. Ne obișnuim și cu răul, dar ne amintim când era bine și asta doare rău de tot!

Duminică, 11 ianuarie 1942

S-au petrecut atâtea de când n-am mai scris despre cele întâmplate în bejenie. Miercuri dimineața, adică mai bine zis noaptea la patru fără un sfert am avut o „frumoasă" întâmplare. Tocmai când dormeam mai bine și visam nu știu ce lucru frumos, ne-am trezit brusc. La început am crezut că-i un cutremur; apoi când am aprins lumânarea am văzut că a căzut o bucată din tavan drept pe noi și la mama în pat. Era grozav de frig și ne-am mutat patul alături de cel al mamei. Am avut noroc, căci putea să ne omoare sau cel puțin să ne scoată un ochi. Așa, am scăpat numai cu o sperietură și cu ciuda că locuim într-o casă „atât de frumoasă". Dimineața am curățat odaia de lutul căzut în pat și pe jos. Când am spus proprietăresei că trebuie reparat plafonul, ne-a răspuns că aceasta e treaba noastră, că e

umed în casă și noi suntem de vină de tot ce se-ntâmplă în casă. Ne-a fost ciudă, dar nu am avut ce face. La masă, adică după masă, tocmai călcam niște rufe, când deodată intră un tânăr și-ntreabă-n gura mare unde locuiește Mimi Korber. La început, când am auzit că cineva străin întreabă de mine, n-am știut ce să cred. Tânărul s-a recomandat: Poldi Kern, sucevean, îmi aducea o scrisoare de la Margit. Bucuria mea era nespus de mare. Un semn de-acasă, ce mult însemna acum! Kern venise cu o sanie și cum i-am spus c-aș merge și eu la Șargorod, s-a oferit să mă ia cu sania lui. Mama mi-a dat voie și tata a acceptat să meargă și el cu sania. Dar cum la ora șase sania încă nu plecase din Djurin, cu părere de rău, a trebuit să renunțăm căci n-aveam ce căuta noaptea pe drum. Dar ne-a fost dat să fim la Șargorod joi dimineața. Mai eram în pat dimineața la ora opt, când a venit Zigi Katz și cu el am pornit pe jos la Șargorod la ora nouă și jumătate. Am ajuns aproape de orele două. Plecasem cu cizmele cu tocuri. La început am mers foarte bine, dar după vreo trei km am crezut că voi rămâne în drum. Mă dureau picioarele încât abia mai puteam merge. Totuși am ajuns la Șargorod. Cel mai mult mi-a plăcut drumul prin pădure.

Luni, 12 ianuarie 1942

Ieri n-am putut termina de scris cele întâmplate la Șargorod, deoarece se-ntunecase. De mers am mers destul de prost, căci am simțit fiecare piatră în talpă. Pădurea Șargorodului e foarte frumoasă. Drumul

pietruit prin pădure, printre brazi, mi-a amintit de cei de acasă. Ne-a fost ciudă că am întâlnit un șir de sănii care toate mergeau spre Djurin. De obosită ce eram, mi se părea că drumul se tot lungește. În pădure ne-am întâlnit cu un pădurar care vorbea destul de bine românește și cu doi de-ai noștri, din Șargorod, ce duceau cu o săniuță niște lemne, dar până în oraș mai erau șase km. Lemnele costă aici 120 ruble pudul, așa că face să duci lemnele chiar în spinare. Am întâlnit niște ucraineni, dar n-au vrut să ne ia în sania lor. O sperietură grozavă am tras când ni s-a părut că vedem un milițian, pentru că noi eram fără autorizație. Cum am putut, cum n-am putut, am luat-o la picior, dar nu s-a întâmplat nimic. În sfârșit la ora două am ajuns în oraș. De departe se vedeau bisericile și zidul orașului (se pare că a fost cândva o cetate). Tata știa unde stă Berolă și ne-am dus de-a dreptul la el dar, spre ghinionul nostru, Berolă se mutase de trei zile la spitalul de izolare unde era medic-șef. Am pornit s-o căutăm pe Margit. Bucuria ei și-a mea n-o pot descrie, la fel și primirea frumoasă pe care mi-a făcut-o, natural cu mijloacele existente într-un oraș din Ucraina. Mama ei, săraca, stătea la pământ[1], căci îi murise mama în azilul din Moghilău. La Șargorod am văzut atâta mizerie încât mi se pare că mai multă nici că poate exista. În primul rând m-a impresionat soarta tristă a lui Medy. Săraca noastră prietenă! Tocmai vineri dimineața (joi

1. Obicei la evrei, de a sta șapte zile „la pământ" (nu pe scaun), în semn de doliu pentru moartea unei persoane apropiate.

după sosire am fost la ea și-am rămas uimită și speriată de spelunca în care stătea, printre edineți și ucraineni) îi muriseră bunica și bunicul. În aceeași zi, o așa mare nenorocire! Și acum e singură și nici eu, nici Margit nu suntem în stare s-o ajutăm, s-o luăm la noi. Am ajuns ca animalele. Privim nenorocirea altuia și nu-l putem ajuta. Săraca Medy e plină de păduchi. Unchiul ei a murit de foame și de murdărie, căci tot timpul, până la moarte, a dormit la Șargorod pe trei scaune. Medy e total neîngrijită. E atât de straniu pentru noi! Cum era ea acasă și cum am văzut-o aici! Era îmbrăcată în pardesiu, căci cu paltonul a acoperit-o pe bunica moartă, în loc de plapumă sau de cearceaf. Lumea povestește că pe unchiul ei înainte de a muri curgeau păduchii: la Șargorod e o epidemie de tifos, adusă de dorohoieni, căci numai săracii din Dorohoi au fost evacuați și alungați din lagăr în lagăr. Astfel și-au pierdut hainele și sănătatea și-au ajuns bolnavi și murdari la Șargorod, aducând cu ei epidemia de tifos. Există două feluri de tifos: tifosul produs de murdărie (păduchi) și tifosul de foame și de cele mai multe ori ultimul e predominant aici. Mor oamenii cu zecile pe zi și mi s-a povestit că de curând au murit într-o zi 40 de oameni și toți au fost îngropați într-o groapă comună. Mormintele comune sunt uzuale: 13-20 persoane într-un mormânt și nici măcar nu-i îngroapă în sicrie sau scânduri, se zice că-i pun în cearceafuri, dar lumea crede că și acestea se fură. Am fost la Berolă la spital. El locuiește destul de bine, într-o odăiță drăguță și caldă, căci lemnele, pâinea, carnea, gazul și le

procură la prețul oficial. Dar postul lui e foarte greu și responsabil și foarte riscant, căci la spital deja sunt bolnavi de tifos un medic dorohoian și trei surori de caritate. Dar pe lângă astea trebuie să aibă nervi de oțel ca să îndure atâta mizerie omenească în stare să doboare chiar și pe cel mai puternic. Pe Schella a urmărit-o din nou ghinionul. La Moghilău a fost în lagăr, de acolo a mers pe jos la Lucinești și-acu-i la Șargorod și stă într-o speluncă cu alte patru familii la un loc. Margit, care are încă destule mijloace, locuiește foarte prost, într-o odaie rece, ca a noastră, fără nici un fel de mobilă, doar un prici încropit din uși și niște bănci. Da, comoditatea noastră de acasă trebuie să o uităm, dar se uită greu. Tata s-a întors pe jos acasă încă de vineri la prânz. Eu nu mă simțeam în putere s-o iau pe jos spre Djurin și de altfel, Poldi Kern (ultima simpatie a lui Margit, băiat drăguț și foarte serios) mi-a promis să mă ducă eventual cu sania la Djurin, așa că eu am rămas încă o zi la Șargorod. Am făcut bine, căci tata a făcut drumul înapoi în șase ore în loc de patru ore ca de obicei, căci ninsese și era greu de mers. Sâmbătă dimineața la șapte și un sfert am plecat cu sania din Șargorod. Nu mi-aș fi închipuit că voi face un drum cu sania prin stepa Ucrainei. Era frumos și de n-ar fi fost veșnicul vânt de stepă, aș fi putut admira în liniște frumusețea drumului. Mi-am amintit poezia lui Alecsandri „Iarna" dar am revenit repede la realitate. Ce departe eram de soba caldă din poezie și de tihna și liniștea poetului! Vuia vântul și gerul mușca grozav și din când în când trebuia să cobor, să mă mișc să nu înghețe de tot, căci

nu-mi mai simțeam mâinile și picioarele. Înfofolită până peste nas, am ajuns pe la unsprezece la Djurin. Nu-mi puteam mișca nici mâinile, nici picioarele și gerul se întețea mereu. Dar bine c-am ajuns acasă. Nu voi uita excursia la Șargorod. Aseară am stat până la ora zece la dl Kiva. Era acolo Berger Erich, un băiat din Gura Humorului care a cântat cu acordeonul. Urmarea a fost că n-am dormit toată noaptea.

Miercuri, 21 ianuarie 1942

Se împlinește azi un an de la rebeliune. Și-atunci era rău, credeam că nu poate fi mai rău, dar azi îmi dau seama c-ar fi fost mai bine să ne fi omorât atunci pe toți, la noi în casă, decât să ne fi trimis în pustiu, să murim de frig și foame, căci acesta e scopul ce-l urmăresc cei ce ne-au trimis aici. Ar fi fost mai uman. Dar se vede că ne e dat să ne zvârcolim în spasme, și nu un minut, ca la zid, ci luni și ani, Dumnezeu știe cât! Zilele și nopțile trec repede, nopți de 14 ore căci atât stăm în pat. De-ar trece odată și gerul! E un frig groaznic, îți îngheață și măduva în oase și vântul de stepă mușcă și el cu o vehemență necunoscută de noi, muntenii. Și veșnic aceeași grijă, ce mâncăm azi?! ce vom mânca mâine?

Aici toată lumea, și noi la fel cu toții, schimbăm („miniat" — se pare că se zice-n ucraineană „a schimba") lucruri pe mâncare, pe lemne. Am schimbat o sticlă de lichior și o pereche de mănuși din piele pe 30 puzi de lemne, așa că momentan nu avem grija lemnelor și totuși facem economie căci nu eram obișnuiți

să cumpărăm lemne cu kg și acum se consumă văzând cu ochii. De două-trei zile se vorbește că plecăm acasă. Am primit și de la Medy o scrisoare în care îmi scrie că speră să ne vedem în curând acasă. Dar totul pare a fi injecții cu camfor ce se dau bolnavilor de inimă. Nu mai pot crede și totuși acesta e singurul lucru ce mă ține în viață.

Medy se pare că și-a redobândit vechea ei bună dispoziție, o invidiez că poate să uite atât de repede. Mi se pare că dac-aș fi și eu împreună cu Margit și Medy mi-ar fi mai ușor. Așa cum sunt de singură, tata nervos peste măsură, singură cu mama și Sisi, cu ele se mai poate vorbi. Familia Appel are mari necazuri, se pare că n-au bani și toți sunt nervoși. Pe lângă toate astea, mai vin și săracii să cerșească și cum nu-i pot ajuta, cum aș face-o în alte ocazii, e foarte greu. Ieri a venit un delegat din Cernăuți pentru familia Weissleberg, cu el stăm în cameră. I-am dat și eu o carte poștală s-o pună la cutie pentru cei din Botoșani. Fiecare primește vești, numai noi nimic. Ne-au uitat oare ai noștri? Unde e dragostea lor?

Luni, 26 ianuarie 1942

Ziua de azi întrece orice descriere, întrece orice închipuire a minții omenești. Doar în filme și pe departe de-a fi atât de autentic, mai poate exista o astfel de zi. Nu vorbesc de frig, căci de-o săptămână e întruna un frig între –30° și –35°. Dar azi-noapte a început vântul să bată cu o tărie din ce în ce mai mare. Azi-dimineață

am ieșit prima din casă până la groapă[1] și n-am mai văzut să mă-ntorc. Vânt și zăpadă, nămeți, un viscol care-mi amintește de filmul *Uraganul*. Ucraina, acest cuvânt are pentru mine azi un înțeles cu totul nou. În el e cuprins frigul, vântul crud, foamea și toată murdăria în mijlocul căreia trăim și în care ne afundăm. Dar ziua de azi a fost culmea. Aici vezi o fată, care acasă sigur n-a cărat apă, urcă dealul cu două găleți pline iar vântul n-o lasă să respire; sau un băiat și un tată bătrân duc în spinare o bucată de lemn, colo unul duce o cracă sau un sac cu cartofi în spinare, căci fiecare vrea să trăiască și vântul, oricât e de puternic, nu poate înăbuși voința omului de-a trăi. Și ca să nu mă mint, pentru ce mai vrem noi să trăim? Numai speranța ne mai ține-n picioare. Nu mi-aș fi închipuit vreodată că pe un frig de –30° poți să stai într-o odaie neîncălzită, cu plafonul căzut pe jumătate. Și totuși trăim și așteptăm. Tatei, săracul, i-a fost rău ieri-noapte. Poate că a mâncat prea cu poftă seara, căci nu mâncase de multe ore.

Tare ne-am speriat, dar bine că i-a trecut. Azi, de plictiseală, a angajat o lucrare (să mori de râs): pentru două pâini să facă o sobiță de tinichea. Și ca s-o poată face trebuie să meargă prin vântul ăsta, până la tinichigii ca să-și împrumute scule cu care să lucreze. Pentru două pâini să lucrezi pentru mâncare în natură, dar aici faci orice ca să supraviețuiești.

1. Groapa — șanț în care lumea își făcea nevoile în văzul tuturor.

Miercuri, 28 ianuarie 1942

Vânt, zăpadă, vifor, frig. De alaltăieri n-a stat o clipă vântul și suntem troieniți până în mijlocul casei. E aproape imposibil să ieși din casă. Am fost azi-dimineață după apă. Cred că nu e nevoie de iad pentru păcătoși, căci cine trece prin cele ce trecem noi acuma e izbăvit de păcate. Drum nu e, trebuie să ți-l croiești singur și cu picioarele-n apă, cu o crăticioară îmi umplu găleata cu apă. Și-așa am ajuns cu gălețile pline până-n vârful dealului. Dar în casă m-a apucat plânsul. De frig și de frică, căci gerul mi-a intrat în degete de nu le mai puteam mișca. Ce să zic eu? Eu trebuie să tac, sunt alții care n-au ce-mbrăca și trebuie să iasă în frig. Pentru ce există în noi așa un dor de viață? De ce nu ne scurtăm chinurile? E lașitate sau e măreție în putința și voința de-a străbate greul? Și până la urmă îl vom străbate? Poate că toate acestea vor face din noi oameni și în alte vremuri vom ști să prețuim binele.

Gândurile mele nu urmează un drum normal: zboară de la una la alta și nu le pot opri, căci prea sunt multe lucrurile la care mă gândesc. Mor oamenii cu sutele și mor cei mai prețioși. A murit dl Wassermann. Mi-l amintesc cu bățul în mână, cu pălăria de pai și liniște-n priviri. „Șalom", îl salutam și răspunsul lui liniștit îmi aducea un salut din alte țări, căci era sionist și crezul lui în Palestina era așa de puternic, încât ar fi trebuit ca Providența să-l ducă să moară cel puțin în țara la care și pentru care a sperat și a murit până la urmă. Și-acum a murit la Moghilău, departe de morții săi, departe de cei vii pentru care și-ar fi dat și ultima suflare. A murit președintele Comunității Israelite din

Gura Humorului; a murit de exantematic la Moghilău. E o epidemie teribilă la Moghilău.

Ce va fi vara la noi? Murdăriile stau pretutindeni ascunse sub zăpadă și când se va topi toată vom înota în murdărie. Principalul e să ne păstrăm curați. Mi se pare că dacă aș reciti singură rândurile scrise de mine, aș râde și le-aș rupe căci, în afară de nimicurile ce le notez, nu au nici o legătură unele cu altele. Singura femeie cu care mai putem vorbi aici e totuși dna Kufsinier. Mi-e grozav de milă de ea. N-are ce mânca, n-are ce da copiilor și totuși speră, speră să-i vină soțul de pe front. Se roagă să fie frig, zăpadă, căci poate așa se va opri frontul, înaintarea nemților. Poate că natura ne va ajuta acuma, deoarece e ultimul termen.

Joi, 29 ianuarie 1942

Seara de ieri n-o voi uita cât voi trăi. Totul era bine, tata relativ bine dispus. Ne-am culcat eu și Sisi. Tata a mai ieșit o dată până afară și la-ntoarcere a stins fără să vrea lampa de la Horovitz (care locuiesc în antreu), așa cum se-ntâmplă foarte des din cauza curentului. Și pentru o așa nimica toată, un chibrit, tata, nervos la culme, a început să se certe, pe un ton foarte ridicat, până ce mama cu greu a reușit să-l liniștească. Toată noaptea tata suspina și regreta cearta ridicolă, căci îi părea rău, și-și dădea seama că ne-a pus pe noi într-o situație foarte proastă. Nu știu ce să fac, să-l scuz față de Horovitz? O scuză are, săracul. E atât de nervos încât eu cred că este complet neurastenic. A muncit o viață întreagă și-acum vede că din toate i-a rămas o bocceluță

cu câteva cârpe, mai puțin ca unui țigan. Pe tata îl compătimesc, dar de mama mi-e milă de nu mai pot. Fiecare mutră ce-o face tata, fiecare cuvânt, noaptea fiecare mișcare, mama trebuie să-i suporte toanele și cu o răbdare îngerească le suportă și le scuză. Mi-e rușine și mi-e greu după cele ce s-au întâmplat. Lacrimile sunt prea puține și prea ieftine ca să-mi exprime durerea ce-o simt. Acasă tata era un om integru și-aici trebuie să ne purtăm cu el ca și cum ar fi bolnav, de fapt e grav bolnav și dacă nu vom fi salvați nu știu dacă va mai fi posibil vreun leac. Toată dimineața am petrecut-o jucându-mă de-a gospodina. Am făcut niște colțunași singură și așa a trecut vremea mai repede. La ora două am făcut o plimbare cu dna Kufsinier până departe, la fostul colhoz. Vremea azi s-a mai liniștit; e frig, dar nu mai e vânt. Când am venit acasă, mă aștepta bucuria zilei. Am primit o telegramă de la ai noștri din Botoșani. În sfârșit, un semn de viață, un semn din lumea cealaltă, a fericiților. Fericiți cei ce au o casă, care nu sunt nomazi ca noi, căci oricât de greu e acasă, dacă-ți pui capul în patul tău, ești bogat și fericit. Acestea n-am știut să le prețuim cât am fost acasă. Sunt atât de fericită că ne-au scris! Nu se putea să ne uite. Doar știu cât ne iubesc. Poate o să ne trimită un pachet, poate vom primi și scrisori. Ce dor mi-e de ei. Văd casa noastră-n vis, dar îi văd pe ei la mijloc și Botoșanii se suprapun pe Câmpulung, formând la un loc casa. Ce-nseamnă *casă*? Înseamnă în primul rând liniște. Mi-e așa de dor de liniște și am așa mare nevoie de ea. Să știu că mă pot culca în patul meu sau pe canapea, să am o carte bună, tata să fie din nou bine dispus și ocupat, mama

veselă, Sisi copil, să nu ne mai gândim veşnic la ce vom mânca, să nu ne gândim ce va trebui să schimbăm pe ce, pentru a putea trăi, iată ce este pentru mine acuma *casa*. Nu voi mai face economie, voi căuta să trăiesc numai pentru ziua de azi, căci la ce mi-au folosit economiile, ce s-a ales din totul? Praf şi amintiri multe care mă chinuiesc acum zi şi noapte. Scriu la dna Kufsinier, căci noi, după-amiaza nu facem foc şi suntem siliţi să căutăm căldura, chiar acolo unde simţim că suntem de prisos. Ce să facem, la nevoie pierzi şi ruşinea. Se întunecă şi chiar nu mai am ce scrie pentru azi.

Marţi, 10 februarie 1942

Suntem deja în februarie. Vremea e mai bună şi de câteva zile nu mai suferim de frig. Cel puţin asta ne oferă natura pentru câtva timp. Dar necazurile noastre nu se mărginesc la schimbările de vreme. Zilnic alte griji, zilnic alte noutăţi care ne biciuiesc nervii până la extrem. Se apropie salvarea, se apropie scăparea, se depărtează, totul e numai un miraj pe care-l dorim şi ca orice miraj se depărtează pe zi ce trece. Fata morgana a vieţii noastre de-acum: *casa*. De câte ori se zvoneşte că vom fi graţiaţi (pentru ce vină nu ştim, doar pentru simplul motiv că suntem evrei) apoi totul se transformă în fum şi regrete. Abia acuma simt că mi-e dor de patrie. Nu socoteam România sau mai bine zis Câmpulung, drept patrie. Cauza era că veşnic eram obidiţi şi daţi la o parte de români. Dar azi când suntem departe, când sute de kilometri ne despart de micul nostru Câmpulung, simt cât de dor

și cât de aproape mi-e patria. *Heimat*[1], cât de mult spune acest cuvânt? Munții noștri, munți dragi, unde ați rămas? De ce mă urmăriți până și în somn. Brazi, păduri întunecoase, case curate, oameni frumoși, patrie, mi-e dor de voi. De ce suntem atât de păcătoși să n-avem și noi o patrie care să ne iubească? Pe noi patria ne-a izgonit în pustiu printre străini și printre cuvintele de prigoană mă urmărește veșnicul: mai departe, jidove rătăcitor.

Foto 3 — Miriam Korber (în centru), în uniformă de străjer, în curtea liceului Carmen Sylva, Botoșani, 1939.

1. Heimat – patrie (germ.).

Până acum n-am vorbit de o cunoștință făcută la Djurin: Burschi Braun. E un băietan de 18 ani, destul de simpatic, grandoman, dar foarte cult și până acum (de câteva ori am avut ocazia) am avut ce discuta. E plăcut, așa că vizitele lui îmi fac plăcere. Gândurile mele zboară și nu le pot opri. Mi-aduc aminte de anii trecuți: acum doi ani eram la școală. Elevă bună, ce-mi lipsea? Paul, o ceartă mică, un 8 la școală. Anul trecut când eram bolnavă cu eczema, credeam că nu există nenorocire mai mare, dar nu știam ce înseamnă frig, foame sau alte griji. Și-acum, griji trecute unde sunteți? Mi-e dor de voi, mi-e dor de tot ce-a trecut.

Acasă am discutat pentru prima dată cu Roitman. Locuiește la Traktirschik. Până acum n-am știut cine e. Ne-a povestit viața lui, cum a scăpat de la moarte, căci era prizonier de război și de două ori era să fie omorât. Astăzi, singura lui dorință este să ajungă să se poată răzbuna. Viața lui atârna de un fir și-a scăpat. Poate vom scăpa și noi. Și-apoi, dacă vom supraviețui, poate vom ajunge și alte vremuri. Acum povestește dna Kufsinier cum au fost omorâți evreii la Tomașpol și cum s-a dat foc orașului. E interesant, face să asculți.

Luni, 16 februarie 1942

Au murit bunicii. S-au stins unul după altul la Moghilău, bunicul la 3 ianuarie, bunica patru săptămâni mai târziu. Sâmbătă am primit vestea tristă. Mama a citit prima scrisoarea și după fața ei am știut

și eu totul. Tata, săracul, a suportat, cu mai multă tărie decât aș fi crezut, lovitura grea pe care i-a dat-o soarta. În tăcere a plâns și în tăcere poartă doliul în inimă. El, unicul fiu, își face datoria cu Kadișul[1] zilnic. Și mie mi-au dat lacrimile și inima mi s-a strâns gândindu-mă la moartea lor tristă. Nu-i plâng că au murit, căci moartea e destinul tuturor și ei și-au trăit viața din plin, aveau peste 80 de ani; îi plâng numai că au murit la Moghilău, departe de casa lor, de patul lor curat, de munca lor de zeci de ani, de tot ce au părăsit în voia soartei. Au murit în tăcere, așa cum au trăit, oameni liniștiți care au muncit toată viața din greu și și-au crescut copiii cu sudoarea frunții și i-au făcut oameni. Și-acum au murit în azil, printre străini, departe de copiii pentru care-au muncit; doar o singură fiică era cu ei, tanti Roza; au murit neștiuți de nimeni. Bunicul a murit în 3 ianuarie, tocmai atunci, mi se pare, când am fost la Șargorod, când am povestit tuturor celor care m-au întrebat de ei, că sunt bine. Și-acum au murit. Îi visez în fiecare noapte, iar tata, mai ales tata, îi visează tot timpul. El chiar a vrut să plece la Moghilău, presimțea că n-o să-i mai vadă niciodată, și-așa a fost. Mi se perindă înaintea ochilor amintiri din copilărie, amintiri dragi, chinuitoare prin frumusețea lor. În aceste amintiri bunicul și bunica au un loc de frunte, căci cele mai plăcute ceasuri, din acea fragedă vârstă, le-am petrecut la ei și cu ei. Dragi bătrâni: bunicul veșnic ocupat, fie cu prăvălia, fie în atelier, dar totdeauna cu un zâmbet

1. Kadiș — rugăciune pentru morți care se spune de două ori pe zi, timp de un an, de fiul celui mort (ebr.).

și-o vorbă bună pentru Mimica lui, nepoțica roșcovană și pistruiată ce i se învârtea printre lucruri și-l încurca. Bunica, meșteră în bucate bune, cartofi prăjiți și kihalăch[1] cu mac sau fără, bunica care de multe ori m-a salvat de la bătaie sau m-a ferit de ceartă, veșnic bună și drăguță cu fiecare. Cine vine la bunica? Cine vrea o poveste? Bunica era meșteră în povești. Născocea povești și cu un talent deosebit le povestea. Eu și Sisi, cu capul în poala ei, ascultam cu atenție, atenție pe care mai târziu n-am mai avut-o nici la școală, nici cu alt prilej mai însemnat. Povești cu zmei, cu feți-frumoși, cu zâne, cu păsări măiestre, cu mame bune și oameni răi. Anii au trecut, bunica a îmbătrânit, a slăbit, i-a slăbit mai ales vederea și la urmă a orbit cu totul. Nu mai putea lucra, dar curățenia și-a păstrat-o până la urmă. În casă foșnea de dimineață și nu voia s-o ajute nimeni, căci îi era rușine de slăbiciunea ei. Recunoștea oamenii după voce, dar pe noi copiii ne recunoștea după mers. Mimica, așa mă alinta; știa când intram, voia să știe ce rochie port, ce-am făcut și ce mai e nou. Bunicul slăbise și el, era deseori bolnav. De grijă i-am purtat eu când tanti Ana a fost plecată la Cernăuți. Îmi amintesc de bunici cu drag și tristețe. Ce s-a ales din viața lor? Pentru ce-au muncit? Pentru ce păcate a trebuit să moară așa de singuri? Ce păcate a trebuit să ispășească, și-ale cui? Păcatele lor nu ar fi trebuit să le ispășească așa de greu, căci păcatele lor nu erau așa de mari. Veșnic au muncit, veșnic s-au gândit și l-au amintit pe Dumnezeu și totuși, la fel ca alții mai buni și

1. Kihalăch — un fel de biscuiți făcuți în casă (idiș).

mai răi decât ei, s-au stins, și cine știe când și cum vor putea copiii lor să vină să le viziteze mormântul și să le dea cinstea cuvenită. Vă plâng, bunici dragi. Păcate nu mai aveți, le-ați ispășit în ultimele săptămâni din viață, le-ați ispășit cu prisosință. Poate, dacă există o viață viitoare, poate într-un viitor apropiat sau depărtat, ne vom întâlni și-atunci voi fi, pe mai departe, cum am fost până acum, Mimica voastră, nepoata voastră dragă. Dormiți în pace și rugați-vă pentru noi, dacă rugile morților au valoare pentru cei vii.

Sâmbătă, 28 februarie 1942

Ultima zi a lunii februarie. Greu mai trece vremea, dar totuși trece și ne apropiem de primăvară. Cu toate acestea e încă frig și n-am unde să mă-ncălzesc. Săptămâna trecută era o adevărată zi de primăvară: soare, cer albastru, zăpadă topită, vânt căldicel. M-am plimbat mult și culmea: urmând invitația indirectă a lui Rica Kraft prin Burschi am fost la un *jour*[1]. *Jour* în Djurin, n-aș fi crezut vreodată că în Djurin voi mai participa la un *jour* și chiar vom dansa. Am dansat, dar nu era distractiv, fiecare era nervos, cu gândurile lui, și dansul nu era în stare să ne alunge grijile. A venit Burschi și trebuie să mă opresc din scris. Păcat, azi mă încânta muza. Continui acuma, e ora 5.30. Până acum m-am plictisit, adică pot spune că m-am distrat cu Burschi. Împreună cu el am fost la dl Kiva, unde am

1. Jour — petrecere (fr.).

înghețat. Apoi ne-am întors și am stat la dna Kufsinier și-am jucat un joc simpatic. Da, zilnic vine Burschi și ne trece timpul discutând de toate: politică, literatură mai ales, și artă. În săptămâna aceasta am aflat vești foarte triste despre moartea celor mai simpatici oameni din Câmpulung. Mor cei mai buni. A murit dr. Koch, Tarter, Lehrer, Polack, învățătorul Kahn și mulți alții știuți și neștiuți. Mor tineri, mor bătrâni, fără alegere; moartea face ravagii în rândurile celor mai buni și cine știe câți se vor mai întoarce la vetrele lor. Ieri am aflat că și în Djurin sunt deja șase cazuri de tifos exantematic. Sunt cazuri ușoare, dar, în orice caz, prezintă pericol. Cine știe ce ne mai așteaptă!

Luni, 2 martie 1942

Ieri a fost ziua Mărțișorului. Și culmea, cu toate că suntem în Djurin, am căpătat un mărțișor de la B. Cine și-ar fi închipuit că cineva s-ar mai putea gândi aici la o amintire dragă de-acasă, la mărțișor, vestitor de primăvară. Și totuși Burschi și-a amintit și mi-a făcut o surpriză plăcută. Mi-a amintit de anii când mărțișorul era un eveniment în viața mea. Cu două săptămâni înainte de 1 Martie începeau pregătirile. Fire de mătase albe și roșii, cărți groase pentru presat, foarte multă lume, ca la clacă, bani totdeauna prea puțini pentru ață, veșnicele semne premergătoare lui 1 Martie. Și acum un mărțișor, simplu din lână, fără fire de mătase, mi-a adus o bucurie mai mare decât mărțișoarele din fire

de mătase sau cele cumpărate de gata. Azi postim, e Estertanes[1], mâine e Purim. Și încă ceva neașteptat: am făcut pregătiri pentru Purim. Am copt pâine cu toate că mai avem și am făcut Humentașen[2], kihalăh și niște prăjiturele cu miere. Primele prăjituri în Djurin pe care le-a făcut mama. Și ele ca și mărțișorul mi-au înviat amintiri de-acasă, din alte timpuri, când un mărțișor sau o prăjitură erau ceva natural, normal, nu un eveniment ca acum.

Sâmbătă, 14 martie 1942

Au trecut din nou două săptămâni de când n-am mai scris nimic. Sunt o leneșă grozavă dar, și când vreau să scriu, intervine mereu ceva ce mă întrerupe. Chiar în 3 martie, de Purim, am petrecut foarte bine. Chiar mi-e rușine să spun ce bine-am petrecut. Au venit cei câțiva cunoscuți pe care-i avem în Djurin și cum era ziua onomastică a Lidei, l-am chemat și pe Hollinger cu acordeonul și-am dansat până târziu, până după orele 11.30. Am stat la Traktirsik și, pentru prima dată de când suntem aici, am fost serviți cu carne de curcan (erau niște resturi, dar foarte bune) cu pâine și rachiu. A doua seară de Șușan Purim[3] i-am invitat la noi și-am pregătit împreună cu dna Appel,

1. Estertanes — zi de post (postul Esterei) premergătoare Sărbătorii de Purim (idiș).
2. Humentașen — prăjitura tradițională de Purim (idiș).
3. Șușan Purim — a doua zi după Purim.

mama și dna Horovitz niște colțunași cu povidlă[1] delicioși și-așa a trecut încă o seară, s-o numim plăcută. Tot săptămâna trecută am trecut printr-o sperietură grozavă. Și în Djurin a început epidemia de tifos exantematic și celălalt tifos, așa că fiecare are veșnic în față spectrul bolii. Vinerea trecută, mama nu era în stare să se ridice din pat, și măsurându-i temperatura, am văzut că are febră așa că a zăcut în pat trei zile. Vineri seara a avut 39,3 așa că ne-a trecut prin cap imediat lucrul cel mai grav. Cât de tare m-am speriat mi-e imposibil să descriu. Boală, spital, bani mulți cheltuiți, imediat am avut în față acest spectru. Dar a trecut cu bine, numai că mama a rămas cam slăbită și nu mai suportă mâncarea din zilele obișnuite. Burschi vine aproape zilnic la noi și așa trece timpul mai ușor, mai ales după-amiezile. Câteodată ne plimbăm sau citim din cărțile pe care le aduce. E foarte simpatic băiatul, e tânăr și pentru vârsta lui mi se pare foarte cult și de-o deșteptăciune sclipitoare. Azi, în 14 martie, ar trebui să fie cald și frumos, că doar începe primăvara. Dar nici cu aceasta nu avem noroc. Vinerea trecută, sâmbăta și duminica, la fel și ieri și azi, e un frig ca iarna și vântul bate tare ca-n toiul iernii. Și-așa fugim dintr-o odaie în alta și tremurăm de frig, mai mare rușinea, iar când îi văd pe tata și pe mama tremurând, mă apucă așa o milă de ei, că mi se rupe inima. Nu mai suport economia, m-am săturat să fiu econoamă, sărac ori bogat, tot un drac. Nu mai vreau să-mi număr bucățelele de pâine pe

1. Povidlo — magiun (ucr.).

care le înghit, vreau să trăiesc pentru un minut, nu mai vreau să strâng ca să am în viitor, cum am făcut acasă; am strâns de toate și acum le-am lăsat pradă mâinilor hrăpărețe, care se înfruptă acuma din avutul nostru. Ce dor mi-e de pian! Nu eram o pianistă strălucită, ci o veșnică diletantă, dar ce plăcut era când puteam să stau la pian și să cânt. Și-acum, cui a rămas pianul? Notele i le-am lăsat lui Storm. De le-ar păstra cel puțin, poate că le voi vedea cândva. Ne vom mai întoarce acasă? Acestea sunt cuvintele pe care le repetă veșnic fiecare din noi.

În fiecare săptămână alte știri ale agenției I.P.A.[1], minciuni plăcute care biciuiesc sângele și ca o injecție de camfor dau din nou curaj. Plecăm acasă în 2, în 10, în 15 ale lunii. Veșnic ni se dau termene, dar până acuma totul a fost minciună. Deodată s-a zvonit că la București se ține Consiliul de coroană care se interesează de soarta noastră. Postim mereu de două ori pe săptămână, așa sperăm că vom fi salvați. Evreii recurg totdeauna la ajutoare imposibile. Postul despre care se știe că e numai un simbol și totuși oameni culți și deștepți postesc, căci „nu știi de unde sare iepurele" și, în fond, de ce n-ar încerca totul, că doar nu strică și eventual poate să ajute. Ieri am primit vești triste pentru noi, a murit bătrânul Gertner și se spune că și dl Fuhrer (concurentul tatălui meu) ar fi murit. Mi se pare totul imposibil și totuși cei mai buni mor și mor atâția! Până când? Până când vom putea rezista valului

1. I.P.A. (agentură de minciuni evreiești) – noțiune inventată în ghetou.

care ne duce spre moarte? Mai ales noi care până acum n-am primit nici o scrisoare și nici un ban de la ai noștri. Până când? Gânduri, fugiți, părăsiți-mă, nu-mi omorâți zilele. E mai ușor fără voi, căci prea sunteți chinuitoare.

E sâmbătă după-amiaza. De-ar fi frumos, m-aș putea plimba, dar e frig și vânt și trebuie să stau în casă unde e mai frig decât afară. Mai sunt două săptămâni și ceva până la Paști. O, sărbători de altădată! Ce liniște îmi evocau altădată sărbătorile. Casa curată ca oglinda, mâncare atât de multă că nici nu făcea să vorbești de ea și o liniște binefăcătoare care înălța sufletul. Acuma la ce ne așteptăm? Poate vom vărui în cameră, vom spăla și pe jos, liniște poate să fie. Dar e o liniște ca înainte de furtună, căci stăm ca pe un vulcan care poate erupe din minut în minut.

Joi, 19 martie 1942

E 7 dimineața. Tata se scoală devreme, se duce să caute un loc ca să spună kadișul, dar nici pentru aceasta nu e loc — la sinagogă s-a interzis accesul (din cauza bolilor dar nici lumea nu mai vrea să se adune acum din același motiv). Și noi ne trezim devreme, dar mai stăm în pat nu pentru c-am dormi, dar e așa de plăcut să stai cu ochii închiși. Milioane de gânduri, peisaje dragi și imagini din trecut se succed cu repeziciune și timpul trece mai repede și mai ușor decât cu ochii deschiși. Credeam că atunci când vom primi și noi vești prin poștă, ceva se va schimba. Dar iată că

alaltăieri-dimineața când s-a întors mama din piață a adus o carte poștală. Dar dezamăgire, e scrisă în 27. XII, adică de aproape trei luni. Totuși bucuria noastră a fost imensă. E plăcut să știi că cineva se gândește la tine, și care, la fel ca tine, așteaptă cu sufletul la gură să vină poștașul. Se pare că e scrisă de Gustav, el scrie citeț și așa trece mai ușor de cenzură. Poate că de-acum vom primi și noi vești prin poștă. Dar totul a rămas la fel, nimic nu s-a schimbat, grijile sunt mai departe griji, frigul pișcă mai departe, casa e tot în vârful dealului în mijlocul noroiului și apa e tot la pompă, în vale. De două zile s-a mai încălzit puțin și a-nceput serios să se dezghețe. Pâraiele curg din vârful dealului la vale și noroaiele frământate de noi din toamnă acum încep să se arate. Dar nu-mi pasă, bine că nu mai e așa de frig, bine că nu mai trebuie să-ți acoperi, chiar în somn, vârful nasului. Vine primăvara! La noi, acasă, de cele mai multe ori primăvara venea înainte de vreme. Aici însă suntem în Ucraina. Departe de munții mei dragi, de verdeața iubită, de brazii falnici, aici totul e trist, chiar dacă soarele strălucește. Când privesc de aici, de sus, totul pare mai curat, mai alb, dar de aproape e groaznic, peste tot haos, murdăria domnește pretutindeni. Cei 23 de ani de comunism n-au reușit să transforme în bine, nici în înăuntru și nici în afară, un orășel ucrainean înapoiat. Totul a rămas așa cum cred c-a fost cu 200 de ani în urmă și noi am picat în mijlocul acestui putregai și trist e că tremurăm până și pentru acest „paradis". De câteva zile s-a zvonit că vom fi alungați, mai departe, spre Bug. Cred că asta e

sigur sfârșitul. Nu e de-ajuns că mor și-au murit până acum atâția dintre noi: siliți să mergem mai departe, cred că nici cei mai tari dintre noi n-ar supraviețui. Ce greu se suportă și-așa totul. Ar fi trebuit să fiu în clasa a opta, înainte de bacalaureat, în rând cu toată lumea, să mă bucur de strălucirea soarelui, de parfumul florilor (în Djurin n-am văzut nici viorele, nici ghiocei). Îmi pare rău de anii mei tineri pierduți acum în stepele Ucrainei. În zadar încerc să râd, să mă mint, în zadar îmi spun că nu e timpul pierdut în școala asta grea prin care trecem cu toții, că voi mai avea timp, chiar peste doi ani, să învăț mai departe; chiar dacă vom scăpa cu viață vom fi oameni stinși, vom fi niște lumânări arse, prea slabi ca să putem reîncepe de acolo de unde am întrerupt. Zilele trec toate la fel fără nici o schimbare. Ce așteptăm oare, ce ne mai poate salva? Ne mințim doar că poate primăvara ne va aduce schimbarea mult așteptată. Dar cine știe ce ne va aduce? Oh, jidove rătăcitor, continuă-ți drumul! Tu nu ești om, ești jidov, acest stigmat e mai puternic decât acela al lui Cain. La fel ca și el, tu nu-ți găsești odihnă în lume, fiecare-ți cunoaște soarta și te-alungă mai departe.

Vineri, 20 martie 1942

Ieri, după-amiază, s-a lăsat din nou cu vânt și toată noaptea am înghețat ca-n timpul iernii. În martie să fie atât de frig? Parcă și natura e contra noastră!

Sâmbătă, 21 martie 1942

Am ştiut de ieri. E frig şi vânt şi n-avem unde să ne-ncălzim. După-masă Kiva şi Burschi au adus votcă şi am băut cu toţii. Fără mofturi am dat pe gât două pahărele, iar Burschi chiar s-a îmbătat. Asupra mea, votca n-a avut alt efect decât că mi se făcuse o foame nebună.

Duminică, 22 martie 1942

S-a mai încălzit puţin, în ultimele trei săptămâni; numai vinerea şi sâmbăta a fost frig. Culmea! Am şi dansat! Hollinger a venit cu acordeonul şi pe cât suntem de nenorociţi, am căutat să uităm de toate şi am dansat. Zic *am căutat* deoarece n-am reuşit nici un moment să uit unde mă aflu şi tot timpul am fost tristă. Frumoasă privelişte: într-o odaie, ca vai de lume, câţiva tineri dansează şi în cealaltă stă tata cu vecinii (au trecut două luni de la pierderea părinţilor), aude muzica şi taie lemne.

Vineri, 27 martie 1942

Primăvara a învins. De trei zile soarele a străpuns învelişul opac al norilor şi străluceşte cu puteri înnoite. E cald şi-un vânt uşor adie, e primăvară… Stau în pat şi scriu, e ora opt dimineaţa. Mai sunt şase zile până la Paşti şi tot mai suntem aici! Ce trist e că acum ne rugăm să rămânem aici! Se zvoneşte iar că s-ar putea să

fim alungați ori spre Bug, ori într-un lagăr în Basarabia și aceasta ar fi moarte sigură. Să petrecem Paștele iar în Djurin, n-aș fi crezut anul trecut, și-acum, iată, s-a adeverit. Trebuie să văruim, să facem curățenie de Pești. Când o văd pe mama îmi vine să urlu de durere, îmi amintesc ce făcea ea, acasă, înainte de Pești. Nu e nevoie să scriu ca să-mi amintesc. Totul era atât de curat, de ordonat. Și acum, cu șase zile înainte de Pești, n-am făcut încă curat; mai e timp să terminăm totul în „dormitorul", „salonul", „bucătăria"; „cămara de lemne și closetul nostru", căci, toate la un loc, aici sunt într-o singură odaie. Și nu numai a noastră ci și a celor cu care locuim împreună. Mâine seară sperăm să-ncepem singuri coptul azimei[1]. Așa cum am citit în cărți, așa se coace aici azima. Am auzit că este o mașină de copt, dar în casa noastră o vom face singuri. Și afară începe să miroasă a primăvară. Pâraie curg la vale și curăță murdăriile adunate din toamnă și iarnă. Dar aici primăvara mă indispune tot așa de mult (cum acasă mă binedispunea). Ce mă mai așteaptă aici? Spectrul tifosului și-al foamei? Nu se poate, nu e voie să mă mai gândesc la acasă. Trebuie să-mi închipui că n-am avut niciodată casă, că am fost nomazi. Așa poate ar fi mai ușor. Dar amintirile sunt mai tari decât voința și se înșiră una după alta și se învârt într-un cerc vicios, casa, copilăria, trecutul, prezentul trist și viitorul pustiu. Și totuși e primăvară, păsările ciripesc, soarele strălucește și inima?! Inima plânge!

1. Azima — pâine nedospită, tradițională, pentru sărbătoarea de Pesach.

Luni, 1 aprilie 1942

Aș fi avut foarte multe de însemnat, dar zilnic intervenea ceva ce mă împiedica să scriu. Sâmbătă seară, în 28 martie, am copt singuri azimă, toate familiile împreună, chiar în cuptorul din casa noastră. Nu vom uita ce interesantă a fost această noapte. Am copt noaptea, căci nu era permis să faci singur azimă: trebuia cumpărată de la comitet. Cel puțin m-am ales cu ceva. Am învățat să-ntind singură o foaie de aluat. Chiar și Sisi știe să facă acum, mai bine ca mine. Am muncit din greu până la nouă dimineața, dar a fost foarte plăcut. O noapte nedormită, pe care-am răscumpărat-o cu alte zeci de nopți de 14 ore. Ne-au ajutat mult vecinii, deși nimeni dintre noi nu știa cum s-o facă. Azima nu e ca aceea de-acasă, de fapt nimic nu e ca acasă, dar am făcut-o singuri și-i știm valoarea, știm s-o prețuim. Dimineața am băut rachiu și imediat mi s-au îngreunat picioarele, încât nu mă mai puteam ridica. Cu toții ne-am culcat, dar m-am sculat repede căci Gerda Greif (o fată drăguță din Dorna) aranjase ceva pentru după masă, așa că am petrecut ziua foarte bine. Am dormit ca după bal. Luni dimineața pe la vreo zece, toate fetele ne-am dus să ajutăm familia Traktierschik la coptul azimelor, așa că toată ziua, până la nouă seara, am muncit serios de tot. Acasă mama s-a apucat singură să văruiască, deoarece mai erau două zile până la Paști. I-a reușit foarte bine văruitul și odaia parcă e alta. Acum e o plăcere să stai în ea. Am muncit cele două zile înainte de Paști de parcă am fi fost acasă. Dar ce

triste au fost serile de Paști și ce trist e Paștele aici. Cum era Sederul[1] altădată, și cum e cel din Djurin. Acasă, casa întreagă era în sărbătoare, luminată și curată, pregătirile făcute din plin, mâncare destulă. Acuma odaia, ce-i drept, e mai curată, dar e luminată de opaiț, supa din carne de vită și totul e pregătit cu atâta economie, of! cu atâta economie! Cred că nu vom mânca cu toții în tot Paștele ăsta mai mult de 20 de ouă, pe când acasă nu ajungeau familiei noastre 200-300. Avem numai azimă, nu mâncăm pâine, aceasta e singura deosebire la noi acum față de obișnuit, căci vesela n-am schimbat-o, totul e ca-n timpul anului. Nu sunt habotnică, nu aceasta mă doare, mă doare numai faptul trist care ne-a silit să nu ne ținem obiceiurile și tradițiile neamului. Ce frumos era acasă!

Primele două zile de Paști au fost aici deosebit de triste. Toată casa a plâns, fiecare și-a adus aminte de ceva, de ce-a lăsat acasă. Și iarăși ajung la un capitol foarte obișnuit și foarte des discutat aici: mâncarea. Cred că mâncarea e tot ce dorește omul normal când altceva nu are. Și noi nu prea avem ce dorim și dorim ce nu avem. Sâmbătă am fost la Rika Kraft și am dansat iar. Dacă vom supraviețui acestor vremuri, voi învăța să dansez mai bine ca acum. Ieri toată lumea a fost pe la noi. Și totuși, toți mă plictisesc, chiar și Burschi care la început m-a interesat, aveam ce discuta cu el. Unde sunt Margit, Medy, chiar Schella? Ce fac prietenele mele?

1. Seder – masă tradițională din primele două seri de Paști cu rugăciunile și felurile de mâncare într-o anumită ordine (idiș).

Foto 4 — Miriam Korber (în stânga, îmbrăcată în ie cusută de ea) și colega Giga Olteanu, în clasa a 6-a de liceu, Botoșani, 1939.

Cu dor mă gândesc la ele. Cel puțin dacă am fi acum împreună. Iau fotografiile și le privesc, dar mă înfior când mi-aduc aminte de vremurile când eram fericită deși nu știam că sunt. Fericirea e așa de efemeră, mi-aduc aminte de versurile lui H. Heine: *Das Glück ist eine leichte Dirne*[1]... Pe noi, evreii, fericirea ne-a părăsit. Și de câte ori mi se spune vreo minciună întăritoare, aproape că n-o mai cred. Simt cum zilnic mi se

1. Fericirea este o femeie ușoară (germ.).

scurge din vine curajul și rămân doar părerile de rău pentru ce-a fost, pentru timpul pe care n-am știut să-l trăiesc și chiar dacă l-am trăit, nu l-am trăit din plin, așa cum aș face-o acum. Dar firul s-a rupt și nu știu dacă am să mai știu să-l reiau de unde l-am lăsat.

Sâmbătă, 11 aprilie 1942

Ieri a fost o zi adevărată de primăvară. Cer albastru-alb, nourași ușori, albi, diafani, soare ușor căldicel, vânt plăcut de primăvară. M-am plimbat aproape trei ceasuri. Eram atât de obosită când m-am întors, ca și copiii cei mici pe care-i scoți la soare. Îmi venea să zburd, să sar și totuși câtă durere și amărăciune mi-a adus ziua de ieri. D-rul Tanner Leopold a devenit medicul raionului Șargorod și a venit ieri în inspecție. Câmpulungean cum e, ne-a adus vești de la câmpulungenii noștri din Șargorod. Nu pot concepe, nu pot înțelege cum pot muri atât de ușor oamenii. Și dacă mor atât de ușor, cum de nu mă impresionează mai mult moartea acelora pe care i-am cunoscut și mi-au fost dragi. Au murit atâția, atâția. Oameni în toată firea, copii, femei, pe toți i-a secerat moartea fără cruțare. Veștile acestea le-am auzit, m-au durut, dar totuși m-am bucurat de soarele care strălucea, de lumina care lumina Djurinul atât de negru în alte zile. Am să fac o listă cu cei de care îmi amintesc și acum am auzit c-au murit. Nu cred că voi reuși să-i enumăr pe toți, dar cel puțin voi însemna pe câțiva, la sfârșitul așa-zisului meu jurnal. Am atâta tensiune acumulată în mine că

simt că-mi vor plesni nervii. Și de nervi sunt atât de rea cu fiecare. De ciudă și de nervi capăt adevărate accese de furie. Azi însă mi-a venit poftă să fac puțină poezie:

Odă soarelui
Să cânt, să râd, să plâng aș vrea
De dragul tău, o soare,
Căci tu-mi-aduci cu lumina ta
Tot ce se poate astăzi da
Unei inimi iubitoare
De cântec, flori și soare.

Nu-mi vor reuși niciodată poeziile, n-am stofă de poet, nici măcar de poet prost. E păcat, deoarece adesea am atâtea imagini frumoase în minte, pe care nu le pot exprima. Nici poezia asta nu e reușită, simt eu, prea am nervii încordați și scriu numai ca să treacă timpul, nu dintr-o necesitate, cum o fac alții, care au talent. Și totuși am scris cândva versuri destul de bune și profesoarele îmi preziceau un oarecare viitor. Dar totul s-a șters odată cu vremurile trecute, cu vremurile bune când eram și noi oameni. De luni de zile, de șase luni nu numai că nu mai suntem oameni dar uneori suntem mai rău decât câinii. Până și de câinii vagabonzi se-ngrijește hingherul și le găsește o moarte demnă de ei; dar de noi cine să aibă grijă? Mor cu sutele oamenii noștri și nimeni nu dă socoteală. Câți ne vom întoarce de-aici? Câți și când? Acasă, ce dor îmi e de acasă.

Sâmbătă, 18 aprilie 1942

A mai trecut o săptămână. Dacă aș vrea să scriu aș avea zilnic câte ceva să însemnez, pentru că nu trece o zi fără supărare, fără nervi. Dar în final, totul e prea monoton, prea ridicol de monoton. Zilnic speranțe noi că vom pleca acasă, zilnic minciuni care ne biciuiesc nervii, știind bine că totul e minciună; câteodată mai cred în aceste prostii, mai apoi vin deziluziile. Azi este din nou o zi frumoasă de primăvară. Toată săptămâna a plouat, a fost un vânt teribil. Alaltăieri, după șase luni, de când am plecat de-acasă, am făcut prima baie. Am simțit o plăcere atât de mare, mi-am amintit de ultima baie de acasă, iar cea viitoare mi-o doresc să fie din nou acasă.

E straniu, vremea frumoasă de azi mă indispune, mă întristează.

Sâmbătă, 2 mai 1942

Citesc ultimele rânduri pe care le-am scris data trecută și râd, râd căci în Djurin primăvara nu-i primăvară, soarele nu-i soare, verdeața nu-i verde. Cele câteva zile frumoase le-am uitat repede; căci au fost urmate de altele, mult mai numeroase, de alte zile urâte, cu vânt, ploaie și noroi. Luna mai, ce bucurie era altădată luna mai, și acuma stau aplecată asupra jurnalului și mă gândesc mereu la ce o să fie. N-am ochi pentru verdele strălucitor al câmpiilor, n-am ochi pentru nimic, privesc în mine și văd ca-ntr-o oglindă zilele

reci ale iernii ce o să vină după această primăvară, vară, toamnă, pe care, după perspectivele pe care le avem, le vom petrece tot în Djurin. Când văd un cerșetor mă cuprinde frica; mi se pare că mă văd pe mine, peste-un an, doi. Ce va fi? Care va fi sfârșitul nostru? Erau zile în care credeam și speram în îmbunătățirea soartei noastre, prin mila cuiva, dar acum nu mai sper, căci e clar că până la sfârșitul războiului vom rămâne aici. Dar când, și cum va fi acest sfârșit e o întrebare la care nimeni nu are răspuns. Ieri am citit o carte bună, bună de tot, chiar pentru acasă, nu numai pentru Djurin, *Amock* de Stefan Zweig. Ce n-aș fi dat s-o citesc acasă, întinsă pe canapea la lumina electrică și nu la lumina opaițului, pe patul tare și salteaua de paie. Dar trebuie să tac, căci sunt alții care o duc de zeci de ori mai greu, care n-au unde să pună capul. Mulți mor neștiuți de nimeni și când va fi odată să se întoarcă acasă, poate că se vor întoarce mai puțin de jumătate din cei ce-au plecat, pentru că tifosul și foamea fac ravagii printre deportați. Ni s-a dat numele de *colonia evreiască din Transnistria.* Da, suntem colonișți fără pământ, fără casă. Suntem colonizați în aer, pradă bolilor și foamei.

Aș dori și eu să am o simpatie — mai bine zis o bătaie de cap ca Lida care-l are pe dl Kiva sau Iboi — ar fi mult mai bine și mai ușor. De când am plecat de-acasă, nici nu mă pot gândi la un băiat altfel decât ca la un tovarăș care duce bagajele. De altfel nimeni nu s-a gândit și nu s-a interesat de mine, se pare că mi-am pierdut *sex-appeal*-ul odată cu trecerea peste Nistru. Azi a venit poșta dar noi n-am primit din nou nimic.

Nu-mi vine să cred că ai noștri nu ne scriu și nu-nțeleg de ce nu primim nici o veste. Ar trebui să postesc din nou, așa cum am postit data trecută, iar a doua zi am primit vești, dar nu pot! Cu mâncare cu tot mi se pare că postesc, așa că de ce aș mai posti! N-am încotro așa că aștept, aștept mereu o minune, să sosească pentru noi poșta. E dureros dacă ai noștri ne-au uitat! Și peste tot suntem înconjurați numai de dușmani, căci familia Horovitz ne-ar înghiți într-o lingură de apă dacă ar putea. Oh, adevărați tâmpiți! Mi-e rușine mie, că i-am cunoscut înainte și din vina mea au venit cu noi.

Sâmbătă, 6 mai 1942

A venit poșta, dar noi iar n-am primit vești. Nu mai aștept nimic dar e atât de trist când vezi că alții au rude care nu pierd ocazia să-i mângâie cel puțin, dacă nu pot să-i ajute pe ai lor. Și noi, noi n-avem pe nimeni.

Afară e o vreme minunată. Soare, vânticel cald, cer senin. Dar totuși e trist, foarte trist. De ce mai trăim? Suntem oameni între două granițe pe care nimeni nu-i dorește și pe care fiecare îi alungă. De am avea cel puțin de lucru. Ni s-a promis pământ căci avem titlul de colonie evreiască, dar nu suntem lăsați să muncim nici măcar în colhoz pentru că suntem evrei și evreilor nu le este permis să lucreze la munca câmpului. Așa zilele cresc și devin din ce în ce mai lungi, mai goale. De-am avea de lucru, cel puțin am fi scutiți să mai gândim atât, dar așa gândurile ne înăbușe orice suflu de veselie ce s-ar trezi în vreo inimă tânără.

Multe lucruri am învățat aici și multe lucruri interesante am văzut. E foarte interesant râul ce curge în Djurin. Nu e prea mare dar pare destul de adânc, e foarte lin, ca o apă stătătoare. Ricica[1] e ca o vână a Djurinului ce taie târgul în două părți: zăvodul[2] și orașul cu bazar. Văzut de departe e ca o panglică de argint ce șerpuiește încet printre copacii din lunca alăturată. De câte ori nu admir seara apusul soarelui și oglindirea lui în apa râului și-a lacului din apropiere. Lacul e la fel de frumos, de liniștit, parcă ar fi o mare cu valuri line. Zilnic are o altă culoare. Când cerul e senin, lacul e de-un albastru pătrunzător, azuriu. Sunt zile când e verde, verde ca iarba ce-l înconjoară, căci de pretutindeni, din piatră, din nisip încolțește aici iarba și totul e verde și tânăr. Când plouă lacul e cenușiu, cenușiu ca cerul, trist ca și el. Aici în Djurin am cunoscut ce e stepa, stepa adevărată, cea ucraineană. Cred că stepa primăvara e mai frumoasă ca în oricare alt anotimp. E atât de frumoasă că pare acoperită cu covoare de catifea, întinse unele lângă altele. Pământul proaspăt răscolit și plin de miresme palpită de viața care renaște. An de an, se trezește din vraja albă a iernii, înverzește, dă roade, ah, ce e natura. Cred că nimic nu are mai multă dumnezeire în el ca natura, cutez să spun că însăși natura e Dumnezeu. Dumnezeu e, în toată măreția lui! Dar aici suntem în stepă, departe de munții mei dragi cu care eram obișnuită, de care sunt legată prin atâtea amintiri plăcute. Aici totul

1. Ricika — râu (ucr.).
2. Zavod – fabrică (ucr.).

e prea neted, prea întins, prea uniform. Cât vezi cu ochii, numai șes, nici un deal care să spargă monotonia netedă. Lunca de pe malul apei, aici, nu e atât de frumoasă ca la noi acasă. La noi sunt sălcii, aici, doar câțiva plopi și restul câmpie împotmolită. Apa e atât de liniștită, nu ca în Moldova noastră, vie și capricioasă, plină de viață. Totul aici curge atât de încet, fără nerv, fără vlagă. Nu știu de ce dar și eu mă simt atât de slabă și de moleșită. N-am putere să-mi ridic nici mâna. Simt o slăbiciune generală, o lene de-a vorbi, de-a te mișca, o tristețe copleșitoare. Soarele e atât de strălucitor, atât de învăluitor, parcă m-aș scălda în lumina lui. Serile sunt totuși foarte frumoase. E camuflaj și în afară de luminile palide ale stelelor, nu vezi nici o luminiță. Când soarele apune, toate nuanțele de roșu, portocaliu până la violet se oglindesc în apa lacului și-a râului. Încet totul se întunecă, lumina strălucitoare, ca o roată de foc, a soarelui se stinge treptat, cerul din albastru senin devine mai siniliu și deodată apare undeva luceafărul ca un paznic al nopții ce stă neclintit la poarta cerului. Și-apoi apar pe rând stelele, ca niște ferestre ale cerului, la care perdelele sunt strânse. N-am admirat luna de multă vreme. Aștept cu nerăbdare luna, curând nopțile vor fi cu lună, nopți de mai cu lună, nopți strălucitoare, argintii, nopți pe care le-am petrecut altfel în alți ani. Și aici, fără societate, fără o prietenă, fără cineva cu care să pot discuta așa cum îmi place, trec zilele mele frumoase, pline acum de tristețe. Am pierdut deja un an (1941 — 1942) și dacă ar fi numai un an, căci nu se știe

când se va termina totul. Poate că atunci mă voi putea bucura, mai mult și mai intens, de frumusețile primăverii pe care altădată le-am gustat cu atâta plăcere.

Duminică, 17 mai 1942

Azi s-a întâmplat în sfârșit ceva, ceva ce-am dorit să se-ntâmple de la începutul exilului nostru. Mama și tata erau la bazar, căci în Djurin târgul e duminica. Tata fusese chemat dimineața la lucru dar nu fusese pus în rând să plece, deoarece au fost mulți oameni. Pe la ora 11 însă ne-am pomenit cu miliția acasă. La început m-am speriat și am plecat de îndată să-l caut în târg. Cu greu l-am găsit și cum mă-ntorceam cu mama acasă am avut o surpriză plăcută: am întâlnit un soldat italian în Djurin. Mi-am amintit de soldații italieni pe care i-am cunoscut acasă. Acesta însă, natural, era un străin. Fața lui blândă îmi dădea curaj și îndemnată de mama am îndrăznit să-i vorbesc. Era înconjurat de o mulțime de oameni deoarece vindea tutun, dar am reușit totuși să-i vorbesc. Am început să spun câteva cuvinte italienești pe care le știam, fapt ce i-a plăcut mult, așa că am îndrăznit să-l întreb dacă ar vrea să-mi expedieze câteva scrisori unor soldați italieni pe care-i cunosc. „Cu plăcere", mi-a răspuns el. De când sunt în Djurin n-am avut așa emoții ca acum. Imediat mi-au apărut binecunoscutele pete roșii pe față, ceea ce trăda la mine, în cel mai înalt grad, emoția. Ajunsă acasă însă nu știam cui să-i scriu mai întâi. Hârtie nu aveam, mi-a dat Lida câteva foi, plicurile mi le-a făcut

dl Kiva, plicuri lipite cu albuș de ou. I-am scris lui Saffirio Ernesto, pe care l-am văzut o singură seară și lui Tullio, da, și lui Tullio, cu toate că nu-i știam adresa exactă. Cu greu mi-am amintit să scriu în franțuzește, căci mereu amestecam un cuvânt ucrainean, cu două cuvinte evreiești, franțuzești și englezești; dar am reușit în final să scriu două scrisorele. I le-am dat și acesta, foarte amabil, mi-a promis că le va expedia. Sunt aproape sigură că nici nu vor ajunge la destinație sau, dacă vor ajunge, nici unul dintre destinatari nu-mi va răspunde, dar eu totuși le-am scris și așa mi-am reînviat timpul plăcut când i-am cunoscut. Și atunci erau vremuri rele pentru noi, dar cel puțin eram la casele noastre, în munții mei dragi. Își amintește oare Tullio de serile petrecute împreună? De cântecul lui favorit pe care mi-l cânta: *Sous les toits de Paris*? De gângăvelile mele în italiană de care râdea cu atâta poftă? Eu îmi amintesc de toate, dar el a văzut de-atunci zeci de fete și cred că imaginea lor a șters de mult orice imagine a mea pe care ar fi păstrat-o eventual. Și totuși am scris și scrisul mi-a răscolit sufletul până-n adâncuri.

Sâmbătă, 13 iunie 1942

A trecut aproape o lună de când n-am mai scris în jurnal. S-au petrecut atât de multe lucruri, lucruri tragice, comice, dureroase, plăcute, neplăcute. N-am scris nimic nu din lipsă de subiect, ci din lipsă de răbdare, răbdare de-a lua creionul și de a scrie o jumătate de oră. Mai degrabă stau și nu fac nimic, mă uit în sus, în

jos, la case și mă plictisesc în loc să stau cu creionul în mână. Dar azi trebuie să scriu; nu mă îndeamnă muza, dar trebuie să consemnez evenimentele, căci cine știe dacă voi avea vreodată ocazia să le povestesc. Poate că le va găsi cineva și le va citi. Până acum două săptămâni totul decurgea normal. Mici certuri cotidiene pentru a pipera puțin plictiseala. Cunoștințele noi pe care nu le-aș fi făcut în alte timpuri niciodată, discuții tâmpite care te fac să uiți tot ce-ai știut odată, povești uitate și repetate și răsrepetate, prostii ajunse azi lucruri posibile în discuție. Am cunoscut în acest timp oameni simpli, dar buni. Oameni buni și simpli care caută să te ajute mai degrabă, nu ca alții culți, dar răi. Așa e Villy Süsser, băiat bun, fost băiat într-o prăvălie (cum zice el, „funcționar comercial"). Ne-am cunoscut încă în iarnă la apă dar cunoștința am reînnoit-o de curând. Și de-atunci vine zilnic la noi și caută să ne intre în voie. Păcat numai că nu are școală, dar altfel e foarte deștept și uneori chiar uiți și-i ierți lacunele în cultură. Marți se împlinesc trei săptămâni de când tata s-a îmbolnăvit. M-a răvășit teribil acest fapt. Mai întâi a avut numai dureri de cap, apoi febră mare, 39°. Imediat am bănuit că a făcut tifos. Din păcate așa a și fost. De miercuri până duminică tata a stat bolnav acasă. Noi, inițiați de medic, am aflat imediat ce are. Duminică, tata a fost transportat la spitalul de boli infecțioase, spital amenajat de noi, deportații. De unde și cum s-a îmbolnăvit nu știu. Unii spun că a luat boala de la sinagogă, dar eu știu că nu de acolo. La Raia a fost bolnavă mai toată lumea, întâi s-au îmbolnăvit cei din Hotin care stăteau

la ei, apoi două persoane din Cernăuți, dl Feiden, dna și fiul lor, apoi Sonia (verișoara Raiei), sora ei și-un copil, apoi o altă verișoară mai mică a Raiei. Fiindcă Raia și-a făcut obiceiul să vină zilnic la noi, cred că de acolo ni se trage toată povestea. Când am văzut cum îl duc pe tata pe targă, mi-au dat lacrimile și cum omul e sieși cel mai mare dușman imediat mi-au trecut prin minte cele mai negre gânduri. Până alaltăieri am avut zile foarte triste, pline de necazuri: străbăteam în sus și în jos dealul de zeci de ori pe zi iar de bani ce să mai vorbesc! Injecții cu camfor și cofeină, medic, garda de noapte, bani și iar bani dar mai ales frica, teama de catastrofă. Tata a fost foarte slăbit dar, slavă Domnului, de trei zile nu mai are febră și cred că e în afară de orice pericol, dar a fost greu și pentru el și pentru noi. E încă vlăguit de boală dar cu o îngrijire bună se va întrema, îl și invidiez aproape că a scăpat de această boală și acum, imunizat, va merge în oraș fără frica-n sân. Oricum tare aș vrea să nu se mai îmbolnăvească nimeni. Nu mă gândesc la banii care se scurg ca apa, în fond ești mulțumită că se duc și că faci ceva cu ei, mai periculos este că-ți pierzi puterile și nu știi ce te așteaptă. Suntem și-așa destul de slăbiți, abia ne mai țin picioarele.

Iarna am mai avut ceva provizii de acasă. Acum și astea s-au dus și suntem moleșiți, fără un pic de vlagă. Asta ne mai lipsește acum să mai fim și bolnavi de exantematic! Am primit vești de la Margit și m-am bucurat nespus. Și ea știa că tata a fost bolnav. Mi-a scris numai vești triste, dar totuși parcă m-a învăluit o boare de

acasă. Medy, săraca, a fost bolnavă, Schella şi ea e foarte slăbită, Berolă, vărul tatei, e bine cu Bella Schieber, la Margit în casă e doliu, Poldi, simpatia ei, e foarte drăguţ, cam despre astea îmi scrie în scrisoare. Şi iar au urmat zile în care a sosit poşta, iar noi n-am primit nimic; au fost şi sunt zile în care o minciună ne aduce din nou speranţa, cum a fost ziua de ieri. S-a povestit că ing. Jägendorf (şeful evreilor evacuaţi) a fost chemat la Bucureşti în interesul nostru. Poate că se va întoarce cu veşti bune. Mi-e aşa de dor de casă. Azi-noapte m-am visat pe Deia. Ce să mai spun de nopţi, când eu ziua, trăncănind despre nimicuri, am mereu înaintea ochilor casa, munţii, oraşul meu. Şi ce trist este când te trezeşti că totul e numai fum şi vis iar realitatea e atât de groaznică, realitatea e Djurinul murdar, cu soare arzător şi vânt usturător, cu case murdare, dar cu un cer plin cu stele, ca stelele de acasă.

Marţi, 23 iunie 1942

De sâmbătă tata e din nou la spital. E atât de slab, că nu e în stare să-şi ţină capul. Exantematicul nu iartă, căci pe lângă durata bolii, slăbiciunea ce-i urmează este de o gravitate nemăsurată. Nici noi n-am bănuit cât e de bolnav. Două săptămâni a fost fără cunoştinţă, auzul îi e foarte slăbit, la fel şi memoria. Medicul speră însă că se va întrema în curând. Ne-a costat o avere boala, spitalul, medicul, dar bine că cel puţin n-a fost zadarnică toată truda noastră. Până acum n-am ştiut că această boală e-n stare să distrugă, într-un timp relativ scurt,

un corp sănătos. Suntem în toi de vară și vremea e ca toamna, vânt, răcoare, ploaie, departe de căldurile pe care le așteptăm! Și de acum ziua nu mai crește, dimpotrivă, ne apropiem de toamnă. Ce va mai fi de acum încolo nu știm. Mereu vin vești despre morți, maturi și copii, fără alegere. Nu mai am ce scrie, nu am cuvinte să exprim ce simt, mi-e atât de plină inima de dor, durere și ciudă! Ce exprimă cuvintele față de ceea ce simt eu? Cuvintele sunt goale, picături de piatră. Totul e nimic și în jurul nimicului se învârt toate gândurile mele. Mi-e greu să precizez la ce mă gândesc, căci veșnic mă gândesc la nimic și totul se-nvârte cu iuțeală nebună în jurul aducerilor-aminte care toate astăzi sunt nimic. Sâmbătă am făcut o plimbare frumoasă, care în același timp m-a întristat și m-a înveselit. M-a întristat pentru că pe tot parcursul plimbării n-am avut cu cine schimba două vorbe și m-am bucurat de minunatele priveliști de natură pe care le-am văzut. Pe lângă râu, prin luncă, am trecut în strada Zăvodului, de-acolo la biserica Albă, la lac și din nou pe șosea, de unde m-am întors acasă. Două ore m-am plimbat la aer, lucru rar în ultima vreme, căci stau mereu în casă. Dar nu-mi pare rău de plimbarea de sâmbătă. Era verdeață pretutindeni, cu atmosfera de stepă, cu răbufniri de vânt și soare arzător. Minunat e drumul spre biserica Albă. La fiecare jumătate de metru sunt stâlpi vopsiți jumătate negru, jumătate alb și, văzuți de departe, par străjeri în haine de gală. Biserica nu e grozavă, dar în Djurin, unde în afară de fosta fabrică nu vezi nimic interesant, biserica e o clădire impozantă. De-acolo am mers la

lac. De fapt e un râu natural prefăcut în lac, mai corect în iaz. Cum bătea vântul, se formau valuri iar mirosul apei îmi dădea impresia că sunt la malul mării, deoarece nu se vedea celălalt mal. Podul e solid și zgomotul valurilor care se sparg îmi dau impresia că sunt la malul mării, pe care, de fapt, eu n-am văzut-o niciodată.

Vineri, 26 iunie 1942

Săptămâna aceasta a fost o săptămână mai deosebită față de cele precedente. În Djurin, cred că am mai amintit, se afla o cunoștință de-a mamei din Botoșani: Ernestina Rosenfeld-Klipper. Era căsătorită în Bucovina. N-a fost sub ruși dar a ajuns în lagărul din Edineț, de unde a fost alungată cu copilul peste Nistru. Povestea ei cere o descriere mai amănunțită. Pe scurt: are rude la Botoșani care au făcut tot posibilul s-o ajute, căci a dus-o, și-o duce, foarte greu, fără haine, fără un ban, fără o bucată de pâine. I-au fost trimiși până acum 260 mii lei, dintre care a primit numai 19 mii plătiți în lagăr, din care a mai pierdut (nu știu câte procente), iar cea mai mare parte din bani i-a fost luată de profitorii de ocazie. Săptămâna trecută a primit o carte poștală de la cumnatul ei, Dr. Talik — medic din Botoșani, actualmente concentrat în Transnistria, care îi transmitea că va face tot posibilul să vină s-o vadă. Într-adevăr, miercuri a venit. Acum se află într-un spital militar la Tulcin, la o distanță de 45 km de Djurin. Cu toate că e evreu, e tratat destul de bine. Mama a vorbit cu el chiar imediat după sosirea lui, l-a recunoscut când

a trecut pe lângă noi. Ne-a adus, prin sosirea lui, un aer de-acasă, aer botoșănean. Toate sunt relativ bune în România. Evreii o duc greu, cu restricții înjositoare, dar sunt la casele lor. Bunicii sunt bine. Doctorul Talik susține că e imposibil să nu ne scrie, numai că la poștă, la cenzură, scrisorile din și spre Transnistria sunt distruse. La București se lucrează mult pentru ameliorarea situației evreilor din Transnistria. Se lucrează, dar între timp mor mii și mii de oameni. Vom scăpa odată, dar cine știe cine se va bucura de bine, ce va urma acestor vremuri grele și rele. Ne-a promis că va transmite salutările noastre celor din Botoșani deoarece speră să obțină un mic concediu peste opt zile. Poate așa vom intra în contact cu cei de acasă.

Alt eveniment important din această săptămână: evreii și ucrainenii au voie să iasă pe stradă numai între orele 6 și 9 dimineața. Duminica toată ziua, vineri până la ora 12, miercuri și sâmbătă de la 14 la16 când se merge la baie. Sperăm că în curând se va trece peste acest ordin, dar deocamdată, jandarmeria ia ordinul în serios. Pe lângă bătaie plutește și frica; se spune că jandarmii au voie să împuște pe cel care nu respectă ordinul. Cel puțin pentru a da un exemplu. E trist, chiar mai trist ca până acum. Nu prea mergeam eu mult la plimbare, dar numai faptul că știam că am voie să mă duc oriunde era destul. Acuma, trebuie să mă scol la 6 dimineața pentru a căra apă pentru restul zilei, și de la 9 dimineața până la 9 seara stau mereu în casă și mă plictisesc. Sunt cu moralul la pământ. Fizicește mă simt destul de bine, dar cu moralul? Prietene nu am, cu cine

discuta nu am, n-am ce lucra, ce citi. Intelectul meu decade pe zi ce trece și accesele de nervi, zău, adevărate accese de plâns, se-nmulțesc pe zi ce trece. Și-acum a trebuit să mai vină și restricția de a nu ieși din casă. Mi se pare că nu-mi doresc nimic nou, doresc numai să dorm. Sunt zile în care aș dori să mor, în care-mi doresc moartea cu o ardoare așa cum altădată doream să studiez medicina. Sunt zile în care doresc să ajung să văd sfârșitul acestui război, să trăiesc zile frumoase ca altădată. Dar moartea e mai bună, e liniște și pace, fără lacrimi. Aseară a fost o noapte minunată. O noapte pe care altădată n-o lăsam să treacă fără s-o gust. Era așa de senin, era o lună plină argintie, palidă, dar totuși plină de viață, de viață de noapte. Mii și mii de stele, care luminau ferestrele cerului, zicea Teodoreanu. Cum aș mai citi o carte de Teodoreanu, chiar și pe cele pe care le-am mai citit, *Lorelei* sau *Golia* sau altele. Și acum fără o carte de atâta vreme! Mi se pare că nu voi mai fi în stare să înțeleg o carte, că nu voi mai avea răbdare să citesc. Poate până la urmă voi înnebuni, așa mi se zbat tâmplele. Și-afară e vară, e soare, iarba e verde, cerul e albastru, lumea și viața își urmează cursul, natura nu vrea să știe de nimic. Am văzut fragi și căpșuni. Mama a cumpărat pentru tata de vreo trei ori până acum fragi. Am găsit și eu câteva boabe. Îmi amintesc de fragii aromați pe care îi mâncam anii trecuți acasă, erau așa de mulți că-mi era deja silă de ei. Cum aș mai mânca ceva bun! Tot o dorință, pe lângă celelalte dorințe pe care le am, căci sunt atât de multe. În primul rând vreau să plec acasă, să scap din iadul în care mă aflu.

Sâmbătă, 4 iulie 1942

Suntem deja în luna iulie, se-mplinesc nouă luni de când suntem departe de casă și încă nu vedem sfârșitul. O astfel de schimbare de temperatură cum s-a produs aici în stepa ucraineană e ceva rar. Iulie fără călduri, cu soare rece, vânt. Totul e pe dos. Ultimele restricții întrec măsura celor de până acum. E vorba de ceva și mai înjositor: se spune că vor să facă un ghetou și mai restrâns, și-anume: toți cei ce locuiesc în Zăvod să fie încartiruiți în cartierul evreiesc. Ce se va mai întâmpla în acest caz este un nou pericol pentru noi. Oamenii înghesuiți unul peste altul, nervii încordați, murdărie. Rezultatul: boli, epidemii. Nu le este destul c-au murit atâția până azi, că sute de oameni cerșesc, că alte sute postesc mai mult decât mănâncă, numai ca să nu cerșească. Nu le e destul. Vor să ne omoare pe toți! Și ce este mai ușor decât să omori evrei neputincioși. Se povestesc lucruri teribile despre felul brutal în care au fost omorâți mii de evrei în satele și orașele Ucrainei. Nu mi-aș fi putut închipui că civilizația veacului al XX-lea va permite asemenea orori. *Quo vadis,* chinurile primilor creștini, și înaintea lor chinurile și torturile la care au fost supuși negrii de vechii egipteni, nimic nu echivalează prezentul. Mame și tați omorâți în fața propriilor copii sau invers, copii aruncați de vii în gropile unde zac părinții morți, omorâți cu bolovani. Și lumea tace, tace în fața unui singur om, unui singur geniu rău care tiranizează o lume și duce o luptă contra unui grup de evrei neputincioși.

Ieri, Sisi cea voinică a leșinat, un leșin cum n-am văzut în viața mea. Era ca moartă, albă, fără suflare. E anemică și vlăguită, ca și tata, am impresia că la primul efort mai serios ne ducem cu toții dracului.

Marți, 15 iulie 1942

Știu că e fără rost tot ce scriu. Nimeni nu va citi ce am scris, iar eu, dacă voi scăpa cu viață de aici, voi arunca în foc tot ce îmi va aduce aminte de timpul blestemat petrecut în Djurin. Și totuși scriu.

Cel mai important eveniment din săptămâna trecută nu a fost că am primit poștă. Tocmai mă-ntorceam cu Sisi de la Ruty cu care am stat pe malul apei. Era luni după-amiaza. Am văzut lumea bucuroasă, agitată. Eram pregătită ca nici de data asta noi să nu primim vești, mă așteptam la o nouă deziluzie. Dar n-am intrat bine în casă când mama ne face semn cu mâna și strigă bucuroasă vestea. Bucurie, durere, râs, plâns, o întreagă gamă de emoții îmi trecură prin suflet. Trei cărți poștale: una din Botoșani de la tanti Pepie, în numele bunicilor, una din București de la Pepi Rudrich, verișoara mamei, și una de la tanti Roșa din Moghilău. În primul moment nu știam ce să fac de bucurie. Iată că nu suntem cu totul uitați, așa cum am crezut; suntem în legătură și cu Bucureștii și aflăm că ni s-au trimis bani, 5 000 lei în aprilie și 10 000 lei în iunie.

A doua zi mama, cu o siguranță uimitoare, s-a dus să vadă lista celor ce-au primit bani. Am primit 83 mărci, contravaloarea celor 5 000 lei trimiși în aprilie, de fapt

numai 78 mărci, 5 mărci au fost luați de comunitate. E de prisos să descriu bucuria noastră. De câte ori nu i-am condamnat chiar și în gând pe-ai noștri din România. Acum mărturisesc că pe nedrept. Am primit de la ei primul ajutor, acum putem spera că nu ne vom pierde. Le-am răspuns imediat deși abia la sfârșitul săptămânii va pleca poșta la Moghilău. Martin ne-a scris din partea lui tanti Roșa. Dânsa n-a putut scrie deoarece unchiul a fost bolnav de tifos și a avut complicații. Tanti a făcut o infecție la o mână, a fost operată de două ori și nu putea mișca mâna, așa că Martin ne-a scris. Nu mai știam ce să cred, nu ne scriseseră de la moartea bunicilor. Credeam, deși nu voiam să cred, că li s-a întâmplat ceva rău, un caz de boală gravă, sau au fost luați și ei în lagăr. O duc greu, săracii, dar bine că avem vești de la ei. Au primit vești și de la tanti Ana și Silvia din Cernăuți și fotografia Monicăi, așa că avem și noi vești din Cernăuți[1]. A fost o săptămână cu zile frumoase, zile calde de iulie. Am făcut baie de vreo patru-cinci ori. N-am costum de baie, am improvizat unul dintr-o pereche de pantalonași de mătase roz și-un tricou bleu. Nu arată prea bine, dar pentru Djurin e bun, prea bun. Tot la baie am făcut cunoștință cu un băiat din Djurin, Isach Stocklear. Am stabilit să învăț cu el limba rusă și eu să-l învăț engleza. Am făcut cu el trei lecții. Cunosc acum alfabetul, îl scriu, și câteva reguli importante de gramatică. Îmi pare rău că n-am învățat până acum, aș fi putut să vorbesc deja

1. Ana (sora tatălui meu), Silvia (fiica ei) și Monica (nepoțica de doi ani) au ajuns la Bug, unde au fost împușcate.

bine și poate că aș fi putut chiar să citesc și o carte. Am dat de-o carte bună și ca prin minune am reușit s-o și capăt, pentru o noapte, până a doua zi la 9 dimineața. Citesc numai dimineața de la 6 la 8, se cheamă *Forsyte Saga,* de Galsworthy. Citisem continuarea acestei cărți încă de acasă la Mutzi. E o carte foarte bună.

Azi e o zi tristă. Plouă de dimineață și e foarte plictisitor. N-ai cu cine schimba o vorbă. Vin Burschi, Bondy, Süsser, dar ce folos. Când vorbesc de Bondy mi-aduc aminte de cuvintele autorului Polgar: *Bleib nur stets fern damit du mir immer nahe bleibst*[1]. Așa a fost cu prietenia noastră. Am fost prieteni foarte buni până ne-am cunoscut prea bine, și atunci totul s-a dus dracului. Îmi pare rău după prietenia noastră frumoasă, mi-ar fi folosit acum atât de mult. Aș fi avut cui spune ceea ce simt, ceea ce gândesc. Acum nici el nu are pe nimeni, nici eu, și cu toate că locuim în camere alăturate, suntem la sute de km depărtare unul de altul. Totul s-a terminat.

Miercuri,16 iulie 1942

Azi e o zi tristă, foarte tristă, parcă am fi acasă înainte de evacuare. Se zvonește că o mare parte dintre evreii Djurinului vor fi evacuați, mai întâi djurinenii, apoi hotinenii și cei din Nordul Bucovinei. E așa o panică în oraș! Oamenii sunt disperați, se aud certuri pretutindeni. Ce se aude? Ce ne facem? Nimeni nu știe

1. *Rămâi mereu departe, ca să-mi fii veșnic aproape* (germ.).

ceva pozitiv. Unii susțin că e o manevră a Comitetului pentru a stoarce bani, căci se cer sume fabuloase de la djurineni, cât și de la bucovineni. Cică trebuie să dea 70 000 mărci de la djurineni și 2 milioane lei de la ai noștri. Ar veni cam 1000 mărci pentru o familie din Djurin, bani pe care aceștia nu-i au, chiar dacă ar reuși să vândă tot ce au. Când mă uit la fețele lor, parcă mă văd pe mine, înainte de evacuare. Se zice că cei din sudul Bucovinei n-au de ce să se teamă, dar cine știe? O evacuare acuma e moarte sigură. Puterile și mijloacele de-acasă s-au dus de mult. Suntem acum obosiți, storși, fără vlagă, chiar dacă ne-ar lăsa în pace, cred că mulți nu ar mai supraviețui până la sfârșitul războiului. Și chiar așa de slabi cum suntem, suntem spini în ochii lor, caută să ne distrugă. Ce luptă inegală! Colosul german și o mână de evrei lipsiți de vlagă. După calendarul evreiesc suntem în cele trei săptămâni înainte de 9 Av[1], trei săptămâni în care s-au întâmplat multe nenorociri pentru evrei. Acum o săptămână tatăl lui Bondy, parcă ar fi presimțit ceva, a spus că dacă aceste trei săptămâni vor trece cu bine, vom ajunge poate să trăim vremuri mai bune. Nu sunt habotnică, dar văd lucruri care se adeveresc. Când mă gândesc însă din nou că mii de oameni își vor lua în spate bocceaua, își vor părăsi casele și vor începe, ca și noi, să rătăcească printre străini, mă apucă groaza, nu le-o doresc nici dușmanilor. „Mai departe, jidove rătăcitor" — aceste cuvinte îmi sună mereu în urechi. Dar unde? De ce

1. 9 Av (9 din luna Av după calendarul evreiesc), zi de post negru în amintirea distrugerii primului Templu.

n-avem curajul să murim? Suntem lași? Câți au murit, câți vor mai muri, câte talente se vor pierde? Și aceasta e civilizația celui de-al XX-lea veac!

Miercuri, 5 august 1942

Am atâtea de scris, atât de multe s-au întâmplat! Cu două săptămâni în urmă m-am înscris, voluntar, să muncesc în colhozul Satkovitz. Era o ambiție, căci mă certasem cu ai mei din cauza unei prostii și-am reușit să-i conving că trebuie să mă duc. Condițiile promise erau destul de bune: trei supe și 800 gr pâine pe zi. De altfel s-au înscris multe fete de condiție bună, ca și mine, așa că nu aveam de ce să-mi fie rușine, totul părea să fie bine. Drumul l-am făcut în veselie împreună cu Ruty Horovitz, Elsa Walach, Hany Mentscher și alții. Conducătorul nostru era dl Freideles împreună cu Sigi Rostocher. Primul e din Djurin, dar cred că e singurul bărbat din Djurin care nu numai că nu seamănă cu compatrioții săi, dar e un om „de lume" și ca intelect și ca fizic. Felul lui de a fi și de a ne conduce i-a permis să țină laolaltă toate elementele disperate și disparate din compania noastră.

Sâmbătă, 15 august 1942

Am fost întreruptă data trecută din scris, acum o să continui. Am uitat să scriu de scurta cuvântare pe care ne-a ținut-o înainte de plecare dl Katz, președintele Comunității. Ne-a vorbit destul de frumos despre

gravitatea situației în care ne aflăm și de rolul trist pe care-l jucăm. Totuși am pornit la drum veseli. Câmpia întinsă era presărată de covoare arate, pajiști de flori, soare îmbătător, nicăieri o umbră, doar cer întins. După 8 km pe jos am ajuns la fermă. Ne-au cazat. Mă rog, eram împreună cu Ruty și datorită protecției lui Fredy (fratele ei) care era un fel de secretar la jandarmerie, noi trei am primit o odăiță separată, la o paznică a fermei. Credeam că astfel vom sta mai bine decât la grămadă, cu toată lumea. Era destul de plictisitor. Noaptea am petrecut-o pe niște paie, dar eram prea obosite să simțim vreun neajuns. Mâncarea ne-a fost promisă abia pentru a doua zi, așa că am mai consumat din mâncarea noastră: pâine, ouă fierte, ceapă. Dimineață am plecat la muncă. Prima zi la munca câmpului în viața mea. Mi-au dat să fac ceva mai ușor: răritul tulpinilor de floarea soarelui. Totul părea așa de frumos. Fete tinere, cu basmale albe pe cap, în rochii de culoare deschisă, parcă am fi undeva, într-o țară care apreciază munca noastră, într-o țară în care suntem iubiți. Nu vreau să fiu sentimentală, nu sunt nici naționalistă, dar aspectul acestui tineret evreu, oprimat aici, mi-a relevat posibilitatea aceleiași munci onorabile, nu aici, ci undeva departe, într-o țară a noastră sub un soare mai sudic mai cald, mai binevoitor decât cel de aici. A urmat apoi prima masă comună la Satkovitz. Nu era așa cum mi-am închipuit-o. Nu e o sală în care mănâncă toți, ci fiecare vine cu farfuria lui, își primește porția și mănâncă unde poate. Mâncarea se primește de trei ori pe zi: supa de crupe, și deși ni s-au promis

800 gr pâine, ni s-au dat numai 200 gr pe zi, așa că cea mai mare parte dintre noi nu eram mulțumiți. Joi, vineri, sâmbătă au fost primele trei zile și o mare parte dintre cei veniți, de luni nu s-au mai întors. Ruty și Elsa au plecat acasă încă de vineri. N-aveau pâine. Nici eu nu prea aveam, dar îmi era rușine să mă întorc așa de repede. Am avut de altfel și o pagubă foarte mare. Țăranca ne-a scotocit prin rucsac și pe mine, în special, m-a furat. Nici până azi n-am primit înapoi lucrurile, cu toate că a fost bătută de jandarmi. Totul a fost de prisos. Dar în odaia aceea n-am mai putut dormi după a doua noapte petrecută acolo. Cu o nerușinare tipică femeia și-a adus acolo în odaie un tractorist și s-au pus pe petrecere. Mi-e greață și acuma când îmi aduc aminte de asta. Noaptea de vineri spre sâmbătă am dormit în odaia de lângă bucătărie, împreună cu conducerea și protejatele lor. A treia zi am plivit hrișcă, alt lucru necunoscut pentru noi, și m-am întors cu mâinile înțepate, pline de răni. Dar eram mândră de mine.

Nopțile sunt minunate la câmpie. Cerul e atât de senin, de un albastru întunecat, stelele atât de lucitoare, și în rest nimic, nimic decât câmpia întinsă. Sâmbăta am petrecut-o în frigurile așteptării. Mi-era dor de acasă așa încât drumul înapoi mi s-a părut mai scurt. Și ce plăcut mi s-a părut să fii musafir. Sunt copilăroasă, îmi dau seama, dar era plăcut că venea lumea cunoscută și mă întreba cum a fost. M-am bronzat chiar din prima zi, lucru rar la pielea mea albă. Duminica a trecut ca un vis și, cu toate părerile contra, m-am întors

la supa de crupe și la cele 200 gr de pâine. M-am întors și la liniștea plăcută, departe de zvonurile neliniștitoare ale orașului, departe de certurile zilnice din casă și de enervările obișnuite. În schimb a început o muncă mai grea, mai obositoare: săpatul. Am săpat la floarea soarelui și la porumb. Nu prea cred să iasă ceva din toată munca asta, deoarece câmpul nu prea e îngrijit.

Duminică, 16 august 1942

Ieri m-a întrerupt din scris Elsa Walach. E o fetiță drăgălașă și foarte bună. Se pare că ține la mine și mi-e dragă. Așadar să continui cu însemnările despre Satkovitz. A doua săptămână am dormit în odăița de lângă bucătărie, 10 persoane împreună cu șefii.

Miercuri, 19 august 1942

Am fost din nou întreruptă. Cauza e tot Satkovitz. Pentru a ajunge cu însemnările la zi voi continua pe scurt. Am petrecut bine a doua săptămână la Satkovitz. Zile frumoase, nopți interesante, cu cântece și glume, nopți cu lună, poetice, cu visuri romantice. Munca a fost mai grea, săpatul e mai greu decât plivitul. Am stat mereu încovoiată la o muncă necunoscută de mine până acum. Lipsa de pâine mă deranjează. Mă săturasem de supă și în ultimele 3 zile n-am mai putut mânca nimic. Vineri a plouat puțin și-am avut o după-amiază liberă. Era ridicol, toată lumea a avut temperatură, și eu am avut 37,9°. Sâmbăta am petrecut-o iar cu febră și

dor de acasă. În sfârșit, a dat Dumnezeu și ne-am văzut mergând acasă. Am uitat să menționez ceva important: vizita preotului. Marți după-amiază tocmai schimbase Hany cu mine serviciul sanitar și eu stam întinsă pe iarbă, când am văzut că vine spre mine în fugă băiețașul care cară apă și-mi spune să mă duc repede la echipă că a venit în inspecție preotul care e grozav de furios. Am plecat repede la echipă și acolo am auzit că preotul l-a bătut pe Freideles, pe Brigadier. Am avut onoarea să vorbesc cu el. M-a întrebat ce fac și pentru ce e nevoie de serviciu sanitar. Am avut noroc, că puteam să primesc și eu vreo 25 de lovituri. Tensiunea a fost mare. Sâmbătă m-am întors acasă dar mă simțeam foarte prost. Am avut temperatură 38°. Credeam, că am tifos. Eram grozav de slăbită, abia mă țineam pe picioare. Mai mult, două săptămâni am stat în pat mai ales c-am avut și un deranjament stomacal. Aveam mereu febră, 37°, 37,2°, eram tare speriată. Am chemat și medicul. Asta mi-a prins bine pentru că era vorba să ia cu forța oameni la muncă pentru Satkovitz. Dar Freideles nu m-a chemat. Duminica a mers în locul meu Sisi, dar săptămâna asta am de gând să mă duc eu. E trist fără Sisi în casă și mi-e milă, e încă copil, deși sper că se va descurca. De altfel, singurul lucru atrăgător la Satkovitz e pâinea, s-a scumpit grozav pâinea și acolo primesc 800 gr grâu pe zi, pe lângă cele 200 gr de pâine. Ieri am avut o surpriză plăcută: au venit domnii de la Comunitate și au adus poșta și banii de la Moghilău. Scrisori n-am primit, dar eram trecuți pe lista de bani.

Speram să fie cei 10 000 lei pe care ni-i vestiseră ai noștri din Botoșani. La împărțirea banilor am constatat că am primit bani din două locuri, încă nu știu de la cine, dar am primit în total, scăzând cei 10% ai Comitetului și cele 42 mărci pe care le datoram spitalului, 229 mărci. M-am bucurat nu numai că am primit bani, dar mai ales că avem rude care se gândesc la noi. Am aflat mai târziu că banii erau trimiși de Rozica Peretz, soția lui Moișală, vărul mamei. M-am plictisit de atâta scris. Sper să mă duc duminică la Satkovitz și voi avea din nou despre ce scrie.

Miercuri, 30 septembrie 1942

Au trecut zile multe, zile frumoase cu lucruri demne de însemnat, totuși s-au scurs pe lângă mine parcă aș fi fost străină de ele. Am fost pentru a doua oară la Satkovitz două săptămâni. Am petrecut acele zile la o muncă necunoscută de mine: culesul mazării. Cât cuprinzi cu ochii e câmp cu mazăre. Am lucrat mai mult noaptea, pe clar de lună. Noaptea era foarte frumos, dar mai mult dormeam în picioare până la răsăritul soarelui. Mai era un inconvenient: frigul. Lucram învelite în pături, în tot ce găseam, ca să ne apărăm noaptea de frig. Totul a avut gustul unei aventuri, dar trist e că imediat, după ce m-am întors, m-am îmbolnăvit cu 40° febră, așa că mi-a trecut orice poftă de aventură. M-am făcut bine dar spre ghinionul meu, după câteva zile s-au ordonat injecțiile contra paratifosului și-a

bauchtifosului[1]. Mi-am făcut și eu prima injecție dar, tot m-am îmbolnăvit din nou cu febră mare. Medicul spunea că am făcut o formă ușoară de paratifos, anihilat în parte de injecție. Bine c-am scăpat, numai că acum sunt slabă ca un țâr și abia mă țin pe picioare.

Suntem în toi de toamnă. Zilele sunt scurte, dar spre fericirea noastră este încă vreme frumoasă. Soarele e mai slab decât în vară, dar strălucirea lui mai dă impresia unei veri târzii. Acum, pentru prima dată după boală, am făcut o plimbare în luncă. Era în amurg, soarele aproape dispăruse, în jur numai câmpie cu iarba îngălbenită, copaci fără frunze, dar mirosea încă a proaspăt. În depărtare se vedeau focuri, se ardeau gunoaiele în grădini. Era toamnă. Mi-amintesc de alți ani, de alte toamne petrecute tot undeva în vreun parc, fie în parcul de acasă unde se organizau expozițiile de fructe sau pe bulevardul din Botoșani. Dar toate acestea trebuie să le uit, să uit că acum totul e atât de dureros și poate că nu voi mai vedea niciodată acele locuri, acei oameni. Pentru moment trebuie să trăiesc aici. Poate aici ar trebui să-mi caut prieteni. Ce bine ar fi. Dar știu că îmi e peste putință să vorbesc cuiva mai mult de zece cuvinte și acestea sunt cuvinte străine mie, nu ceea ce simt, ce e în sufletul meu nu pot exprima în simple cuvinte. Simt în suflet o mare durere, o mare rană, care sângerează ori de câte ori gândul mă duce în trecut. Sunt tânără și știu că ar trebui să repet mereu că sunt sute de tineri în situația mea care totuși sunt veseli. De ce nu pot să fiu ca ei? De ce? E o întrebare la care eu singură nu găsesc răspuns. Oare firea mea mă

1. Bauchtiphos — febră tifoidă (germ.).

face să fiu așa solitară sau n-am destulă voință. Mi-e imposibil să râd, să fiu veselă. Mă simt mai bine când stau și privesc drumul spre Moghilău, așa fără nici un motiv, decât să vorbesc, știu și eu, niște prostii. Când privesc drumul spre Moghilău, mi se pare că sunt mai aproape de acasă. Sunt zile în care dorul de casă e atât de chinuitor, încât aș fi în stare de orice mișelie numai să pot vedea măcar de departe casa noastră.

Se lasă umbrele serii. Totul pare un pastel de Grigorescu. Fumul se ridică din coșurile caselor, se aude mugetul vacilor, iar ceața serii se lasă încet peste Djurin.

Foto 5 – Miriam Korber, după întoarcerea din Transnistria, Botoșani, iunie 1944.

Sâmbătă, 20 martie 1943

De ce n-am scris timp de cinci luni? De ce oare, de câte ori voiam să scriu, ceva mă reținea să mă destăinuiesc, să mă spovedesc aici, în jurnalul meu? Câtă nevoie aveam de tine, jurnal drag! Dar ce greu este să dai drumul gândurilor și să-ți îndemni mâna, să-i dai avânt la scris... Îmi este greu să iau cea mai mică hotărâre, să fac o mișcare mai vie care să mă trezească din letargia în care zac. Și câte nu s-au petrecut de-atunci! Zilnic aș fi putut să umplu caiete întregi cu evenimente aparent nesemnificative, dar importante în fond pentru noi; zilnic aș fi putut scrie atâtea, dar până la urmă toate sunt identice în succesiunea lor încât, privite în ansamblu, par că seamănă cu cele petrecute acum un an. Cine și-ar fi putut închipui acum un an că azi încă mai rezistăm, că de un an mai trăim aici, suportând o iarnă, o iarnă grea, că mai trăim și dorim să mai trăim după atâtea suferințe. Să completez cele nescrise și nespuse până azi e imposibil. Am fost foarte bolnavă, am avut gălbinare și febră mare, 6 săptămâni; zilnice emoții și nervi pentru nimic, cu recenta boală a mamei, cu crizele ei de fiere, toate s-au întâmplat și au făcut parte din viața noastră de zi cu zi. Astăzi, după atâtea luni de tăcere, simt nevoia să scriu, să cer socoteală Providenței, soartei vitrege care ne-a alungat până aici la marginea pământului (căci cam așa ceva e Djurinul), ne-a condamnat, fără speranță, la chinuri, chinuri sufletești, mai grele decât cele fizice. Ce păcate ispășim cu această pedeapsă? Pentru care vină? Și nesiguranța în care trăim e mai apăsătoare

decât orice sentință de condamnare la moarte. Și apoi, azi, iar s-a lansat zvonul, ca de atâtea ori, că plecăm, plecăm acasă. Și cu toate că sunt sigură că e numai un zvon pustiu, că e o minciună dorită de fiecare, cu toate că știu că peste o oră va veni cineva cu o veste tristă despre lagăr, sau vești de pe front, o rază de speranță îmi licărește în suflet și zâmbesc, zâmbesc cu lacrimi: Omule, nu te lăsa dus de miraj; de un an și jumătate trăim în mizerie, ținuți în viață doar de speranța de-a ne mai întoarce cândva acasă, dar până acum toate au fost minciuni scornite de dorințele noastre. Că exantematicul bântuie cu furie, că zilnic mor cunoscuți și necunoscuți, că în piață e o scumpete îngrozitoare, că familia Poplicher s-a mutat, că avem alți vecini în cameră, săraci, dar simpatici, că am mai primit ceva bani, că afară e vânt și frig, că mai primesc câte o scrisoare de la Margit, că zile întregi mă plictisesc, că am devenit, Doamne ferește! profesoară de engleză pentru copiii ucraineni, că sunt o bucătăreasă minunată, că sunt de o nervozitate exagerată, toate sunt zilnic la fel, pe care nici nu e nevoie să le scriu deoarece le voi ține minte, cu siguranță, toată viața. Poate că ar fi mai bine să le uit că am doar 19 ani! Dar cum să uit, că mi se scurg mizerabil cele mai frumoase zile din viață, fără să le întrebuințez în nici un fel, fără muncă utilă, fără viață, într-o stare de moleșeală, fără prietene noi, iar cele vechi sunt departe, atât de departe.

Joi, 2 septembrie 1943

Ce s-a mai întâmplat în acest răstimp, nici nu pot rezuma. Multe, multe dar aceleași. În primul rând m-am însănătoșit complet. M-am și îngrășat puțin, mi-am tăiat părul. Da, nu mai am cozi. Mă pieptăn în toate felurile. Am rupt-o cu copilăria! În urmă cu două săptămâni am fost la Șargorod și m-am întâlnit cu câmpulungenii. Toți mi-au spus că îmi vine foarte bine noua mea coafură. Că arăt mai matură nu are nici o importanță. Dar odată cu cozile s-au dus atâtea amintiri frumoase! Aveam intenția să le duc acasă dar nu s-a putut. Se rărise mult părul și apoi nu mai era nici estetic, nici igienic. Nu mai rămăseseră decât două codițe prăpădite, legate cu două fundulițe maro tip Transnistria. Simțeam că odată cu codițele mi-am tăiat și o parte din sufletul meu de copil alintat altădată.

Dar de ce am început azi să scriu din nou? Fiindcă plecarea noastră acasă a devenit din nou actuală. De două-trei săptămâni se zvonește că plecăm acasă. Cum aceste zvonuri nu mai sunt de mult ceva nou pentru noi, nu le-am acordat atenție, credeam că vor trece așa cum au venit. Dar de astă dată pare să fie ceva adevărat. E vorba să plecăm acasă. Oare se ascunde ceva contrar? Ar fi dezolant. Se spune că ne-ar duce la Lublin într-un lagăr, dar zvonul a fost curând dezmințit. Apoi, că mergem într-un lagăr în Basarabia. Alții susțin cum că lagărul din Basarabia ar fi numai o carantină de 21 zile după care vom pleca fiecare în orașul natal în ghetouri pregătite. Nu știu ce era adevărat, știam numai că vom pleca. Așa că, mai departe, jidove rătăcitor! Nu spun

că n-aș vrea să plec acasă. Dacă aș ști cu siguranță că mergem acasă, aș cânta și țopăi de bucurie. Dar nimic nu e cert! Aici ne-am înjghebat, mă rog, un fel de gospodărie: oala, soba, ceașca, priciul ș.a. Aici, la ucraineni, stăm acum relativ bine, într-o odăiță simpatică, acum foarte curată. De ploșnițe, pacostea djurineană, am scăpat și proprietarii sunt buni, oameni cu inimă, lucru rar. Plătim lunar 50 de mărci, și e cald. Eu singură câștigam mai mult decât banii aceștia cu lecțiile de engleză. Ne obișnuiserăm, într-un fel, și important e că am intrat în ultima vreme în legătură și cu ai noștri, cu cât trimit ei, mai mult sau mai puțin, cu ce mai câștigăm tata și cu mine, o ducem de azi pe mâine. Am luat în gazdă o fetiță fără părinți, pe Rita Klier, așa că nu mă mai plictisesc așa de mult. Mi-am făcut-o prietenă și pe Judith Eidinger. Mi-e dragă, e o fată bună și ne-am obișnuit una cu alta. Vremuri noi, oameni noi. Am fost la Șargorod după un an și jumătate. Am aflat de atâția morți și atâtea decepții. Chiar și Margit m-a decepționat. S-a schimbat și ea. Vremurile au schimbat-o. Acum preferă societatea celor bogați, a celor „bine". Cu Medy, săraca, aproape că nici nu vine în contact. Și după sfaturile pe care mi le-a dat, am constatat ce mult ne-am îndepărtat una de alta. Eu nu pot nici azi să mă simt bine în societăți ocazionale, să bârfesc pe necunoscuți și să discut fleacuri. Nu c-aș fi mai deșteaptă ca alții, dar e păcat să dai din gură, așa degeaba. Au trecut o primăvară minunată și o vară frumoasă, anotimpuri pe care le-am simțit pentru întâia oară, în deplina lor frumusețe. Față de vara trecută am fost mult în mijlocul naturii, cu

toate că n-am mai lucrat și am stat mult timp singură. Am văzut plante minuscule răsărind, înflorind, rodind, pe care azi le văd ofilindu-se treptat. Vine toamna. Am fost în pădure și mi-am regăsit dragostea pentru arbori, care pălise sub impresia câmpiilor imense. M-am regăsit într-un fel pe mine. Dar nu ca Venus născută din spuma mării, adică din ceva frumos, ci ca un om renăscut din cenușa amintirilor, maturizată, într-un fel chiar blazată. Azi nu mai doresc decât o viață liniștită, un liman. Spuneam odată c-aș vrea să călătoresc toată viața. Nu, nu mai vreau, vreau pace și liniște. Știu bine că nu voi mai găsi nimic din puținul nostru. Știu bine că totul s-a împrăștiat în cele patru vânturi, dar totuși vom începe o viață nouă. Azi știu bine că e destul să ai o odăiță și în ea poți fi atât de fericit. Când ne-am mutat în locuința noastră actuală (aparține unui fost partizan, buchhalter[1], Grigore (Grișa) Zaberata, om relativ cult și foarte simpatic) eram ca după un vis rău. Ne simțim atât de bine în odăița albă, fără străini care să-ți pândească orice mișcare. Totuși suntem atât de nervoși. Din minut în minut se schimbă zvonurile. Fiecare se simte obligat să adauge o minciună, o observație personală. Poate voi mai putea reveni asupra celor întâmplate în răstimpul lunilor în care n-am scris. Azi n-am răbdare.

Vineri, 3 septembrie 1943

Este agitație generală. De dimineață se succed minciunile. Plecăm, nu plecăm, liste de oameni, liste

1. Buchhalter – contabil (germ.).

noi. Nimeni nu știe. Fiecare își dă cu părerea care în scurt timp devine o nouă minciună. Lumea e tulburată. După-masă se zvonește că plecăm în mod sigur, dar nu se știe unde. La 6 seara, dr. Katz, președintele Comitetului, convoacă o întrunire. Lumea este nervoasă. Imediat se spulberă orice iluzie. Nu se pleacă, deocamdată, nicăieri. Toți suntem dezorientați. Majoritatea însă susține că o dezmințire e o afirmație. Așa că, cine știe?!!

Sâmbătă, 11 septembrie 1943

Speranțele s-au sfârșit, s-au liniștit și zvonurile. Nu mai plecăm acasă! Săptămâna trecută toată lumea știa că plecăm în data de 15. Se spunea că ar fi vagoane la Lipnic și Centrala Evreiască ar trimite chiar înlesniri pentru drum. Alții susțineau știrea că totul s-ar datora unei amnistii din 6 septembrie, și că primii vor pleca cei din Bucovina de Sud. Lumea era în fierbere. Se împachetau geamantane, cufere, se cumpărau sfori, provizii, se spălau rufe; era o nebunie generală și astăzi totul, totul s-a sfârșit. Primul duș rece a fost că s-au luat la lucru o sută de bărbați. Noaptea a fost o grozăvie. Din fericire, noi n-am știut nimic. Miercuri, la șase dimineața, Ernestina Klipper, nepieptănată, a venit într-un suflet la noi să vadă ce facem. Noi însă nu știam nimic din ce se întâmplase. În oraș, lumea era nebună. Cu greu se puteau strânge cei o sută de oameni și a doua noapte au plecat, tot la lucru, 80 de fete. Noi nici de data asta n-am știut nimic. Fetele nu

dormiseră acasă și era imposibil să dea de ele. La șase dimineața ne-a trezit Judith, și ne-a spus să ne ascundem. Era caraghios, ne-am ascuns în șura femeii de unde luam laptele. Sisi, Judith, Rita sub cânepă, un băiat într-o groapă, eu m-am cățărat pe o scară să văd dacă nu vine cineva pe drum. Dar nu era vorba de noi, au fost luate numai fete din Djurin și din Hotin. Astăzi s-au și întors fetele. Sper să se liniștească lucrurile. Ieri ne-am mutat într-o altă locuință, aproape de cea veche. Motivul a fost că gazda noastră voia să renoveze casa și era imposibil să rămânem acolo. Aici avem o singură cameră, mi se pare o odaie plăcută. Gazda însă nu-mi place, e murdară și antipatică. Ce să-i faci, viața nu e așa cum ne-o dorim.

Luni, 21 septembrie 1943

Stăm pe loc și suntem fericiți că am rămas aici; doar știm că orice plecare în necunoscut ne poate aduce moartea. Vestea, lansată la un moment dat, că plecăm la Lublin, ne îngrozea. Azi totul pare că s-a liniștit. Câtă speranță ne-am pus în plecarea acasă, dar în zadar, nici de data asta zvonurile nu s-au adeverit. Simt că în mine s-a produs o mare schimbare. Judith m-a transformat complet; întocmai, ca acum doi ani, vreau să trăiesc, vreau să dansez, vreau să simt că sunt tânără. În mine e un torent necunoscut, un izvor nou, pe care-l simt cum țâșnește fierbinte. Ce n-aș da să fiu liberă, să pot merge unde vreau, să înot, să zburd. Dar zadarnic, suntem niște păcătoși și totul e fără sfârșit.

După zvonurile care circulă, se apropie frontul și nu cred că vom supraviețui, tocmai acum când am regăsit în mine dorul de viață. Sâmbătă a fost la noi un curier care poate va pleca la Botoșani. I-am scris și lui Paul. Nu ne mai este rușine să cerem ajutor. Am făcut o înscenare. Poate că dăm greș, dar ce să fac eu? Mă plictisesc, acum tricotez pentru țărani. Da, lucrez pentru străini ca să mai câștig un ban.

Sâmbătă, 2 octombrie 1943

A trecut și Roș-Hașana. Al doilea An Nou petrecut în Djurin. Miercuri se-mplinesc două săptămâni de când mi-am încercat din nou puterile și am lucrat o zi întreagă la câmp, la șase kilometri în afara orașului, pe buș[1] la fosta noastră hazaică[2], la săpat cartofi. A fost o zi minunată. Natura e așa de măreață aici, încât te simți atât de mic în mijlocul ei. Nu pot ține niciodată capul sus când sunt pe câmp. Totul e prea neted, câmpul, cerul și pământul par a se uni într-o linie îndepărtată la orizont, linie ce pare a mărgini întreg universul. Am plecat la lucru la ora șapte dimineața, pe un pământ moale, umezit până-n străfunduri de o rouă pătrunzătoare, în picioarele goale simțind seva pământului roditor. Am lucrat fără să ridic capul, până la amiază, apoi până în amurg. Soarele strălucitor însemna cu foc timpul ce se scurgea leneș de atâta căldură, molești ca și mine de muncă. Nu știu să lucrez, de aceea și

1. Buș – câmp (ucr.).
2. Hazaică – proprietăreasă, stăpână (ucr.).

obosesc prea repede. Îmi pare rău că nu sunt capabilă de munca câmpului care e atât de frumoasă. După o zi de muncă, trei zile n-am putut să-mi mișc mâinile și picioarele de oboseală.

Cu o săptămână în urmă am făcut un picnic. Ne-am strâns toate fetele, au fost și câțiva băieți, Erich cu acordeonul. A fost plăcut, dar totuși nu ne-am bucurat din suflet. Și de Roș-Hașana și de ziua mea de naștere am fost triști de tot. Vremea e atât de minunată, parcă am fi în toi de vară. Dar viitorul nostru e negru, întunecat de tot. Ce va fi? Vom fi oare evacuați pentru că se apropie frontul, vom fi închiși într-un ghetou sever? Vom fi omorâți? Ce va fi? Aceasta e întrebarea pe fețele tuturora. Așteptarea e agasantă. Ieri, după-amiază, stăteam cu Judith pe așa-zisa mea canapea (de paie) și căscam, ne plictiseam. Deodată ne-am pomenit cu fetele și băieții. A fost o surpriză plăcută. Am dansat puțin și ne-am simțit bine. Da, două zile mi-a plăcut Hugo R. Mi-a plăcut și atât. E ridicol, însă mi-au revenit în minte versurile cântecului pe care Hani i-l cânta lui Hugo: *„Tu nu știi să iubești, căci tu n-ai inimă…"* Da, Hugo nu merită să te oprești nici măcar cu gândul, o secundă la el. E un sadic. Nu știe să iubească. Zilnic face curte altei fete, și chiar la mai multe deodată. La început mi-a plăcut de el, cu firea-i de om ușuratic, fără griji, de-o veselie feroce. Dar, Slavă Domnului, m-am lecuit. Două zile m-am gândit la el și mi-a ajuns. E o nebunie că mi-am pierdut două zile gândindu-mă la el. E un nebun, dar un nebun simpatic. Azi am de gând să mă duc la teatru. Despre teatrul din Djurin, trupa alcătuită aici în Transnistria,

n-am scris nimic până acum. La început era o glumă: într-un fel de concert, cânta Beka Krämer sub direcția lui Schneider, mai mult un artist de circ decât de teatru. Dar acum totul a luat amploare. Sunt artiști mai mulți, simpatici, ca: Leizin, Taler, Hedy Reifler, Golz, Bercovici și Wolf. Fiecare are o poveste tristă a vieții, dar, ca actori, trebuie să râdă, să danseze, să ne distreze. Pentru o marcă, săracii sunt obligați să ne distreze o după-masă întreagă. Acuma joacă într-o așa-zisă *sală* relativ bună. Muzica este a lui Moisiu, Pariser și Groper. Săptămânal, șlagăre noi cu textele adaptate. Dar frontul se apropie pe zi ce trece. Cine știe ce se va întâmpla cu noi. Mi se strânge inima când mă gândesc la ai noștri din Botoșani. Săptămâna trecută am primit ceva bani (10 000 lei) de la ei. Câtă grijă ne poartă. Și cine știe dacă ne vom mai vedea. Data trecută i-am scris lui Paul. Nu știu dacă îmi va răspunde, dar cred că se va gândi câteva clipe la mine în amintirea vremurilor trecute.

Duminică, 10 octombrie 1943

Ieri a fost Yom-Kipur[1], o zi mare pentru evrei. Mai fiecare a postit fie de habotnicie, fie de pocăință, fie de frică, dar s-a postit. E interesant ce atmosferă copleșitoare domină într-o zi de sărbătoare. Același lucru l-am resimțit și de Roș-Hașana. La Kol-Nidrei[2], oameni

1. Yom-Kipur — cea mai mare sărbătoare la evrei — zi de post negru.
2. Kol-Nidrei – rugăciunea din seara premergătoare sărbătorii de Yom-Kipur.

grăbiți, încovoiați prea timpuriu de povara vremurilor se îndreaptă spre improvizatele sinagogi de aici: un coridor mare, o odaie spațioasă, chiar templul renovat al Djurinului. Evreii și-au creat șiluri[1] cum au putut. Cu lămpi de grajd, cu lumânări de ceară, cu kanițlach[2] și-au luminat fastuos de trist aceste locuri de rugăciune. Credința lor e mare și nimeni nu le-o poate clătina, nici oamenii, nici vremurile. Săptămâna trecută oricât de zguduitoare a fost, nimic nu i-a reținut de la rugă. Din contră, ei se roagă cu mai multă ardoare, cu mai mult foc și cu mai multă speranță. Probabil că încă nu s-a împlinit măsura suferințelor, dar ei se roagă, se bat cu pumnul în piept și așteaptă, speră și nimeni nu e în stare să-i facă să dispere. E un popor minunat care deși își cunoaște greșelile totuși le comite mereu. Are atâta voință de viață, n-a pierit până acum și cred că nici de astă dată vremurile nu-l vor birui. Vor muri încă mulți deși au fost deja foarte mulți sacrificați pe așa-zisele altare, ale civilizației europene, dar vor rămâne încă destui care să poarte în viitor amintirea celor morți și speranța unei vieți în libertate. Nu vreau să uit și de aceea notez grozăvia și nenorocirea de sâmbăta trecută.

După cum am mai scris, mă pregăteam să merg după-masă la teatru, dar nu aduce anul ce aduce ceasul. După-masă, din întâmplare, Sisi a observat că prea e multă lume pe strada noastră, ceea ce miroase a luat la lucru. Imediat am trimis-o pe mama în oraș

1. Șil – (de la cuvântul școli) loc de rugăciune (idiș).
2. Kanițlach – opaițe (idiș).

să vadă ce noutăți mai sunt. La început totul părea normal. Cică toți capii de familie, bărbați sau femei, trebuie să iscălească la Comunitate, în fața șefului de Jandarmi că se obligă, ei și familia lor, să nu părăsească ghetoul sub pedeapsa cu moartea. Deoarece lumea s-a speriat, șefii de grupă, polițiștii, chiar șeful Coloniei, Dr. Rosentrauch, au ieșit în oraș și, sub cuvânt de onoare, îndemnau oamenii să iasă din case. La noi, pentru că stăm mai departe, nu venise nimeni. Dar mama, asigurată de spusele lor, veni să-l cheme pe tata. Nu l-am lăsat să se ducă. Dacă nu ne-au chemat ei, înseamnă că nu trebuie să meargă. Îmi spunea inima că nu va fi bine, și așa a și fost. După ce lumea s-a strâns în jurul unei mese, în oraș, s-au improvizat liste și, sub teroarea puștilor încărcate, femeile și copiii au fost alungați acasă, iar bărbații, tineri și bătrâni, au fost luați la jandarmerie, și de acolo la lucru, aproape de Odesa. Dacă plânsetele bietelor femei ar ajunge la ceruri, iar lacrimile lor s-ar strânge într-o mare, atunci poate mila cerească s-ar revărsa asupra nenorociților care fără de milă au fost duși mai întâi la Moghilău, apoi spre Ociacov, Trihațe și Dumnezeu știe unde. Mulți au scăpat prin șiretenie, alții cu bani, prin protecție și curaj, dar mulți au căzut în capcană, căci capcana a fost diabolic ticluită. Duminică și luni au fost din nou două zile îngrozitoare. Până să aflăm despre ce e vorba, lumea se ascunsese ca de foc. Apoi s-a aflat cauza. Au fost arestați șefii de grupă dintr-un raion în care la un control medicul nu a găsit curățenie și se spune că au fost duși în lagărul de muncă din Ociacov. Din nou,

Foto 6 — Nunta dintre Miriam Korber, autoarea, și Israil Bercovici, Botoșani, 2 noiembrie 1946. Nunta a avut loc în casa rabinului din oraș, iar fotografia a fost făcută în curtea bunicilor autoarei. Rândul de jos, stânga dreapta: Silvia Korber, sora miresei, Israil, mirele, Miriam, mireasă, Silvia, verișoara miresei. Rândul de sus, stânga dreapta: vărul miresei, Miriam, verișoara miresei, Leon și Clara Korber, părinții miresei, Bercu și Roza Bercovici, părinții mirelui, Pepi, mătușa miresei.

oameni de treabă din mijlocul nostru, oameni care nu făcuseră nici un rău, din contră, oameni obișnuiți să ajute pe alții au fost luați cu forța. Și Nemesis, zeița răzbunării, a găsit de cuviință să se răzbune pe ei. Pentru ce păcate oare? Cu siguranță că nu pentru păcatele lor, deoarece ei făceau numai bine. Cine poate ști? Da, au fost zile pline de neliniște în care am trăit cu mare spaimă. Totuși nu ne-am pierdut speranța și iar am început să credem în zvonurile stupide de repatriere. Sărman și prigonit popor evreu! Atât de oropsit și atât de ingenios în a se îmbărbăta prin propriile lui minciuni, izvorâte din dorințele-i neîmplinite de un Dumnezeu al răzbunării și nu al milei.

Djurin, 30 ianuarie 1944

Dacă am inaugurat acest jurnal e normal să-l și închei, cu toate că aceasta ți s-a părut, Mimi, ceva imposibil. Tocmai astăzi ai afirmat că orice, chiar și cea mai mare dragoste, trebuie să se sfârșească. Nu necesitatea fizică a sfârșitului oricărei stări fizice sau psihice, nu faptul că poate nu am mai avut ce ne spune ne-a despărțit, ci faptul că lângă tine, eu nu mai simțeam acea dumnezeiască liniște, pe care am simțit-o și care m-a încântat așa de mult.

Aș fi, cred, îndreptățit să te acuz pe tine că ai distrus acea minunată liniște, dar aici în exil, când am reușit să cunosc omul și viața, am învățat să nu acuz. Este primul cuvânt pe care l-am scos din vocabularul meu.

Acum sunt, cred, un bărbat în toată puterea cuvântului. În răstimp de doi ani — din nefericire –, soarta a făcut peste mine pași de uriaș. Cunosc din viață mai mult decât dacă aș fi trăit o sută de ani. Am „reușit" în acest răstimp, încetul cu încetul să nu mai cred nici în om, pe care cândva îl consideram o ființă superioară; azi știu că este o bestie. Am învățat din Biblie că „nu numai din pâine trăiește omul, ci din vorbele Domnului Dumnezeu", am crezut cândva că așa este, dar astăzi știu că omul trăiește numai pentru bucățica de pâine și pentru plăcerile sale.

Azi nu mai pot vorbi cu cei mai buni prieteni ai omului, cărțile, trebuie să vorbesc cu mine, am devenit introspectiv și mă cunosc mai bine decât oricând. Vorbind cu mine am aflat că nu sunt ceea ce par a fi, căci și eu mă înșelasem asupra mea ca și tine, și nu o dată, ci de foarte multe ori.

Cred că adevărata viață este creația, și numai cei care au creat ceva au dreptul să zică că trăiesc sau că au trăit. De aceea idealul meu este să creez cândva, ceva. Nu vreau să trăiesc pentru cineva, ci ca să creez ceva.

Aceasta este profesiunea mea de credință pe care aș vrea s-o recitesc cândva, cu aceeași plăcere cu care recitesc prima pagină.

Bondy

Tot ce am scris aici, am scris pentru mine; pe prima pagină am scris pentru tine, Mimi.

„nu numai din pâine nu mai trăiește omul, ci din tot ce sorbele
gurii lui D-zeu trăiește omul"; am crezut cândva că e așa, dar
astăzi știu, că omul trăiește nu numai pentru hrana de pâine —
nu prin mâncarea de pâine — și nu numai pentru și din plăcerile
sale.

Știu că nu pot vorbi acum cu cei mai buni prieteni ai omului
cărțile, trebuie să vorbesc cu mine, am devenit introspectiv și
mă cunosc mai bine ca oricând. Sorbind cu nesaț din aflat
că nu sunt ceea ce par a fi, căci și eu mă înșelasem asupra
mea ca și tine și nu ție una, dar de multe, foarte multe
cunoș[c]ințe, atât cât unii bărbați și puteau cuprinde, dar poate
ceva mai mult decât o cunoș[c]ință altă bărbată.

Dar cea mai mare descoperire a mea este frumosul, adică
nu că l-am descoperit, că altădată nu l-am cunoscut, ci că
am recepțiat să l admir cu atâta fervoare, cu atâtă pietate,
ca cel mai bun credincios, ca cei vechi închinători ai
zeilor frumoșeți, pe care altădată nu i-am detestat. Greci. Acest
sentiment superior este un cult al frumosului și am închinat
zeiței frumoșeții, trată sentimentală cea mai curată artă.

Mai cred că adevărata viață este creația, că numai cei
au dreptul să zică că trăiesc pe cei care au trăit, acei ce au creat
ceva. De aceea idealul meu este să creez cândva ceva măi
pe lumea aceasta trăiesc poate două mii de oameni, și eu vreau
mii de milioane pentru două mii de oameni, și eu vreau
să trăiesc pentru cineva.

Aceasta-i o profesiune de credință pe care aș vrea
să o recit[e]z cândva cu aceeași plăcere cum o recitez
pe acea din prima pagină.

Tot ce am scris aici, am scris pt. mine, pe prima
pagină am scris pt. tine, Lucia

Postfața autoarei

Nu mi-aș fi putut imagina că acest jurnal, scris în împrejurări atât de nefericite, va ajunge vreodată la tipar. De fapt, un jurnal nici n-ar trebui să ajungă la public, pentru că e ceva atât de personal, încât o dezvăluire a simțămintelor intime, marcate de obicei de toate evenimentele din jur, nu contribuie, decât în cazuri rare, la ridicarea acestuia la rangul de literatură. Eu sunt perfect conștientă că acest jurnal nu intră în această categorie și totuși sunt bucuroasă să-l văd publicat în limba în care l-am scris, în urmă cu mai mult de 50 de ani. De ce?

Voi încerca să aduc argumente, unele de ordin personal, evenimente istorice trăite de mine, care poate că justifică publicarea acestui jurnal.

Sunt originară din Câmpulung Moldovenesc, dintr-o familie evreiască cu trei generații în acest oraș, eu îi zic „oraș de vis" pentru că și acum, după atâția ani de când am plecat de acolo, visele mele bune se petrec acasă, în Câmpulung. Străbunicii și părinții se odihnesc în

cimitirul din Câmpulung (azi, practic imposibil de vizitat).

Existența evreilor în Bucovina este atestată documentar încă din secolul al XVII-lea.[1]

Bucovina a însemnat, din punct de vedere istoric, un loc de convergență a mai multor culturi. Din cauza unor împrejurări deosebite, în urma unui război ruso-turc, prin pacea de la Kuciuc-Kainargi, Bucovina a fost anexată Austriei, devenind, după o ocupație militară austriacă, din 1786, un teritoriu al așa-zisului „regat al Galiției și Lodomeriei" din cadrul Imperiului austriac. Astfel, aici s-au întâlnit influențe culturale germane-austriace, evreiești, poloneze, ucrainene, pe fondul cultural românesc constant. Aceasta s-a ilustrat printr-o conviețuire multiculturală, de multe ori benefică pentru toată populația și care explică în parte și apariția unor personalități deosebite din diverse domenii, bineînțeles și în cultură și în special în literatură (mă refer nu numai la Paul Celan, evreu din Cernăuți, socotit azi unul din cei mai importanți poeți de limbă germană, cât și la mulți alții).

În urma Primul Război Mondial, prin tratatul de la Saint-Germain, s-a consfințit alipirea Bucovinei la România, dar în Bucovina au rămas mulți vorbitori de limbă germană chiar până în prezent.

1. Manfred Raifer: „Die ältesten Judensiedlungen im Kimpulunger Bezirk", pag. 67-75, în volumul *Ausgewählte historische Schriften*, Cernăuți, 1938. M R. la pag. 109, în lista evreilor țărani din anul 1807, pomenește de evreul Michael Korber, în satul Muschewitza, jud. Suceava.

În casa în care am copilărit se vorbea curent limba română, germană și idișul, limba evreilor simpli, a meseriașilor (croitori, cizmari, rotari, tâmplari ș.a.) și a micilor negustori.

Tata, ca și bunicul, era geamgiu și tinichigiu, amândoi gospodari respectați în Câmpulung. Mă pot lăuda că geamurile celor două biserici ortodoxe, ale bisericii catolice, ale templului evreiesc, ca și cele ale castelului de vânătoare de la Valea Putnei au fost puse de tata. Părinții și bunicii erau oameni modești, dar cu o mare dorință de a progresa prin copiii lor. Eu, Miriam (Mimi) m-am născut în anul 1923, iar sora mea, Silvia (Sisi), în 1927. Atunci tata avea deja o mică prăvălie de sticlărie care s-a dezvoltat ulterior. Am dus, cum s-ar zice, o viață normală, în sensul că am urmat școala primară, apoi gimnaziul de fete la Câmpulung; am fost elevă silitoare și am învățat acasă pianul, ebraica, franceza și engleza. Părinții m-au trimis la Botoșani (la bunicii materni) pentru a continua liceul la „Carmen Sylva", unde am urmat clasele a cincea și a șasea, când am fost premiantă pe școală. Am avut prieteni, fete și băieți, de vârsta mea, evrei, nemți și români, și se părea că suntem perfect integrați în viața orașului nostru, Câmpulung. Sigur că nu mi-au fost necunoscute curentele politice naționaliste, bineînțeles, din ziare, dar în mod direct nu am fost afectată de acestea până în toamna anului 1940, când în urma legilor rasiale (*numerus nullus* și apoi *numerus clausus*) nu am mai avut voie să frecventez liceul. Astfel am revenit acasă.

Foto 7 — Miriam Korber-Bercovici,
studentă la medicină în Iași, anul trei, 1947.

A urmat un an plin de umilințe nemeritate (expulzarea evreilor din sate în orașele județului, schimbarea buletinelor evreiești pe baza unor acte doveditoare ale cetățeniei, mai târziu luare de ostatici ș.a.). În acel an am luat hotărârea să devin medic, deoarece am avut posibilitatea să urmăresc activitatea unui văr al tatălui meu (Berolă), medic tânăr, evacuat din Breaza la Câmpulung, care locuia la noi și încerca din răsputeri, ca medic și ca om, să-i ajute pe cei ce aveau nevoie.

Imediat după declanșarea războiului, evenimentele s-au precipitat și restricțiile s-au accentuat (devenise obligatoriu purtatul stelei galbene, interdicțiile pentru evrei de a călători pe CFR, permise speciale pentru anumite activități etc.). În septembrie 1941, șicanele au culminat în Câmpulung cu percheziționarea tuturor locuințelor evreiești, tocmai în ziua de Yom Kipur, percheziții la care au participat activ, pe lângă armată și polițiști, și foștii mei colegi și prieteni. Aceasta m-a îndurerat și mai mult. Felul în care a fost tratat rabinul Rubin, un om bine cunoscut, un erudit, care a fost înhămat la un cărucior ca să-și care ce i s-a găsit la percheziție (alimente obișnuite într-o gospodărie) până la „Casa verde", a întristat întreaga obște evreiască și ne-a avertizat, fără ca noi să realizăm gravitatea celor ce vor urma. Într-adevăr, peste câteva zile, la 10 octombrie 1941, au început să apară zvonuri, apoi, peste o zi, ordonanța primăriei prin care aflam că vor fi deportați din Câmpulung (ca și din toată Bucovina) toți evreii, indiferent de vârstă, stare de sănătate, poziție socială, în decurs de 24 ore, fiecare cu ce poate căra singur, fără drept de a lua bani sau bijuterii, sub amenințarea de a putea fi judecat și condamnat pentru această culpă. Un singur evreu a rămas la Câmpulung: unul din cei doi farmaciști ai orașului, care a putut fi înlocuit numai peste trei luni.

Și așa a început totul. Așa am pornit pe drumul Golgotei noastre, printre toți evreii din Câmpulung și familia noastră cu cei doi bunici în vârstă de 84 de ani, bunica chiar oarbă. Am lăsat casele practic deschise, deși am avut ordin să depunem cheile la plecare în mâinile celor care începuseră să le golească chiar în

prezența noastră. Erau foști vecini și chiar prieteni, pe care până atunci îi salutam cu „bună ziua, vecine". Împreună cu ei petreceam de Crăciun, sau ei veneau la noi de Purim. Deodată am devenit „alții", dușmanii, străinii, jidanii care trebuiau îndepărtați, pentru care nimeni nu mai avea (cel puțin aparent) nici un fel de compasiune sau părere de rău.

Foto 8 — Nunta Silviei Șterberg, cu Izi Șterberg, Câmpulung Moldovenesc, 1935.
Rândul de jos, stânga dreapta: 1 și 4, copiii Szabo, uciși la Auschwitz, Silvia Korber, sora autoarei, Marton Blum, verișor. Rândul doi, stânga dreapta: Ana Șterberg, mama miresei, a murit în Transnistria, Toni Korber, bunica autoarei, Silvia Șterberg, mireasa, a murit în Transnistria, Izi Șterberg, mirele, a murit în Transnistria, Avraham Mendel Korber, bunicul autoarei, mama și tatăl mirelui. Rândul trei, stânga dreapta: Clara Korber, mama autoarei, o doamnă cu nume necunoscut, invitată din partea mirelui, mătușa autoarei, Miriam Korber, 12 ani, Eva Szabo și Roza Blum, mătușile autoarei. Rândul patru, stânga dreapta: Teodor Korber, vărul autoarei, Izidor Korber, Sam Wolf, Simon Blum, unchii autoarei, Șomo Șterberg, fratele mirelui.

Absolut din întâmplare am luat în bagajul meu un caiet cu coperți de piele, primit cadou de ziua mea, în urmă cu două săptămâni, care urma în condiții normale să fie un album de amintiri, cum aveau fetele din acea vreme. Prima însemnare e făcută de Bondy H. (cel care mi l-a dat). Am mai luat ceva foarte drag mie (dar uitat), transcripția pentru pian a baladei lui Ciprian Porumbescu; menționez aceasta pentru a arăta cât eram de ancorați în viața Bucovinei.

Cum au fost acei ani (octombrie 1941–mai 1944), în care am fost deportați de acasă și părăsiți între Bug și Nistru, este greu de imaginat pentru o minte normală. Dintr-o întâmplare fericită, noi nu am ajuns într-un lagăr ca foarte mulți alții, ci într-un ghetou, în Djurin, păzit de câțiva jandarmi români, dintre care unul (cel mai temut, Costică) avea un câine lup și un bici mare. Poate că felul în care am supraviețuit va reieși din însemnările mele (nu zilnice și cu mari hiatusuri) făcute, bineînțeles, în limba română, cu un ciot de creion chimic. Originalul stă la dispoziția oricui dorește să-l vadă. Repet, nu consider jurnalul meu literatură ci, mai degrabă, o mărturie asupra acelui timp îngrozitor.

Pentru cei ce nu știu exact cum s-au întâmplat lucrurile aș vrea să spun că, dacă pentru Basarabia și Bucovina de nord s-a încercat o așa-zisă „justificare" a deportărilor și a masacrelor comise prin felul binevoitor în care s-ar fi purtat populația evreiască la intrarea ocupanților sovietici (poate, probabil, pentru o foarte mică parte), pentru noi, cei din Bucovina de sud, care, din fericire, nu am suferit aceasta, deportarea a fost o

samavolnicie care a costat zeci de mii de vieți nevinovate. Am fost lăsați pradă frigului, foamei, mizeriei, bolilor și liberului arbitru al oricui voia să ne facă rău numai pentru motivul că eram evrei. În plus, pot exemplifica realitatea celor întâmplate familiei mele din Cernăuți: o soră mai mare a tatălui meu cu fiica și nepoțica în vârstă de doi ani au fost deportate la Bug și acolo au fost împușcate; soțul verișoarei mele și fratele lui au fost prinși în marea razie sovietică din 10 iunie 1941 din Cernăuți și împușcați, ca sioniști. Aceasta a fost situația evreilor în acei ani.

Revenind la jurnal, cea mai mare parte din însemnări se referă la amănuntele cotidiene dintr-un ghetou „bun", viața într-un spațiu limitat, practic fără vreun mijloc de subzistență în afara celor pe care le-am putut aduce cu noi, locuind în casele puținilor evrei localnici, salvați ca prin minune de avalanșa armatelor care înaintau pe frontul de răsărit, sau la ucraineni omenoși care au vrut să primească evrei. Astfel, noi am fost dintre puținii fericiți care au găsit un adăpost într-o cameră suprapopulată (inițial am fost 30), cu pământ pe jos, fără încălzire, luminată în cel mai bun caz cu un opaiț. Fiecare mișcare o făceam de fapt în public, în cruntă mizerie fizică, fără posibilitatea de a ne spăla și fără W.C.-uri. Dar mai grav a fost că odată cu pierderea legăturii cu lumea civilizată, a ieșit la suprafață un egoism nebănuit, poate ca o armă de autoapărare, și am devenit uneori chiar dușmanii celor dragi nouă. Cred că de fapt scopul final al celor care ne-au deportat

nu era numai desființarea fizică, ci și dezumanizarea noastră ca să ne pierdem respectul față de noi înșine. Și așa am devenit nesimțitori față de suferințele celor din jur și chiar față de misterul pe care-l reprezintă moartea. Cam acesta este conținutul însemnărilor făcute de mine până în octombrie 1943, căci după ce tata a fost prins și dus într-un lagăr de muncă forțată (noi nu am știut unde până când ne-am revăzut la Botoșani în mai 1944), nu am mai avut tăria de a mai scrie. Menționez că tot timpul am evitat, în cursul însemnărilor făcute, de frica eventualelor repercusiuni care ar fi putut fi foarte severe, să pomenesc nume sau orice fapt care s-ar fi referit la autoritățile din Câmpulung, Moghilău sau Djurin, astfel încât jurnalul nu aduce acuzații directe, revanșarde sau ceva similar.

Și ce s-a întâmplat cu noi? Bunicii au murit foarte repede, de inaniție și diaree (întocmai ca sugarii). Noi am viețuit ca animalele, dar am supraviețuit după tifos exantematic, febră tifoidă, hepatită, râie și alte boli, în frig, murdărie și foame permanentă, de care încerc să nu-mi aduc aminte. Era suficient să zici atunci, chiar și în gând numai, „nu mai pot" sau „nu mai vreau să trăiesc" ca a doua zi să nu mai fii printre cei vii, chiar dacă aparent situația nu era așa de gravă. Numai datorită unei îndârjiri deosebite în lupta cu „răul" și a unei speranțe nejustificate atunci „că ție nu ți se va putea întâmpla să mori", bineînțeles și datorită, de mai multe ori, unor întâmplări paradoxale (ajutor direct din partea unei ucrainence, bani trimiși de obicei clandestin de familia din Botoșani sau București, chiar prin

intermediul soldaților români sau germani), am putut supraviețui.

Eu m-am întors în țară pe data de 2 mai 1944, după un drum pe jos care a durat două săptămâni, împreună cu alți nouă tineri, mergând pe urmele armatei sovietice care înainta spre apus. Am sărutat la propriu pământul românesc de pe care am fost alungați. Așa am ajuns la Botoșani, la bunicii materni. Nimeni nu a recunoscut în cerșetoarea desculță, în zdrențe, umflată de foame, arsă de soare și de vântul drumului, pe eleva îngrijită și cochetă din urmă cu patru ani. Am început o nouă bătălie pentru readaptarea la o viață normală. Am „reînvățat" să învăț și m-am străduit din răsputeri să recuperez anii de școală pierduți. Am dat bacalaureatul în 1945 și m-am înscris la medicină la Iași. Astfel, mi-am realizat visul și pot spune că, în limitele posibilului, am reușit în meserie și în familie să duc o viață decentă.

Nu am dorit să mă întorc „acasă", la Câmpulung, deși l-am vizitat de câteva ori; l-am arătat fiicei mele și am învățat-o să-l iubească. Dar am vrut să mi-l amintesc numai așa cum îmi apare în vis, cum era în copilărie și adolescență, înainte de dezastru.

Și nu numai prin aceasta am rămas marcată de evenimentele trăite[1]. Am o sensibilitate deosebită față de orice manifestare de ostilitate sau chiar ironie față de evrei. Nu suport nici cele mai nevinovate glume despre evrei și în orice ocazie îmi susțin apartenența evreiască

1. Bondy s-a întors și el din Transnistria, a devenit profesor universitar la Timișoara. În plină maturitate, în 1970, s-a sinucis.

(chiar când nu e nevoie). Simt nevoia, aproape bolnăvicioasă, să citesc orice a apărut în legătură cu acei ani și am adunat astfel foarte multă literatură bună și proastă, documente de istorie și paraistorie din acest domeniu. Mai grav este că am rămas cu o insomnie rebelă, incurabilă, și cu coșmaruri în care ghetoul și bunicii morți, cu diverse amănunte trăite, îmi revin și după atâția ani, uneori cu o acuitate de nedescris. Sfătuită de un psiholog să revăd locurile evenimentelor trăite, am reușit, în împrejurări cu totul potrivnice, în 1967, să revăd Djurinul și orașul Moghilău, cimitirele de-acolo și gropile comune în care odihnesc oseminte le dragilor mei bunici și care, în coșmarurile mele, mă cheamă să-i ajut. Dar vindecare nu există pentru mine și probabil că aceasta e condamnarea mea.

O ocazie fericită a făcut ca jurnalul să apară într-o traducere în limba germană la editura Hartung-Gorre din Konstanz — în 1993, împreună cu o largă documentare istorică largă a acelei epoci.

De ce să apară acest jurnal acum și aici? E vorba doar de ceva ce s-a întâmplat în urmă cu peste jumătate de secol și de ce să scormonim trecutul? Da, mai e necesar să readucem la suprafață acest trecut pentru că ghetourile și lagărele, ca și deportările evreilor în Transnistria, fie sunt total negate sau, dacă sunt admise, sunt considerate ca un incident neplăcut despre care ar fi bine să uităm și de care, oricum, au fost vinovați numai nemții. Nu e vorba de vreo învinuire a poporului român pentru cele întâmplate. Ororile le-au comis cei care au guvernat atunci țara. Dar fiecare trebuie să-și asume trecutul

așa cum a fost în realitate și o parte din acest trecut l-au constituit deportările și crimele din Transnistria. De aceea nu e bine să trecem peste cele întâmplate, mai ales că se aud din nou voci, chiar foarte tăioase, cu privire la cum trebuie tratați străinii, „alții", inclusiv evreii, care chiar dacă aproape că nu mai există pe pământ românesc, oricum sunt vinovați de toate relele, foste și actuale. Și ca aceste coșmaruri care-mi tulbură somnul să nu mai devină niciodată realități, socot că apariția acestui jurnal poate fi un apel la conștiința celor care vor într-adevăr binele acestei țări.

Cuprins

Cuvânt înainte (Alexandru Florian) 5
Jurnalul meu din vremea deportării 9

Jurnal de ghetou 16

Postfața autoarei 115

Tipar: ARTPRINT
E-mail: office@artprint.ro
Tel.: 021 336 36 33

Născută în Câmpulung Moldovenesc, **Miriam Korber-Bercovici** a avut primul contact dur cu regimul Antonescu în septembrie 1940, când a fost exclusă din învățământul de stat, pe baza legilor rasiale. În octombrie 1941, este deportată în Transnistria și ajunge în ghetoul din Djurin. Supraviețuind acestui „timp blestemat", se întoarce în România, studiază medicina și lucrează în mai multe spitale din București. După pensionare, a lucrat la serviciul de asistență la domiciliu al Comunității evreilor din România și, ca medic, la școala Lauder.

INSHR EW
Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România "Elie Wiesel"

În octombrie 1941, la doar 18 ani, Miriam Korber-Bercovici a fost deportată alături de familia sa și de întreaga populație evreiască din Câmpulung Moldovenesc în Transnistria, în cadrul operațiunii de „curățare a terenului" decisă de regimul Antonescu, ce-i viza pe evreii din Bucovina de est. Miriam va ajunge în ghetoul Djurin, unde va rămâne până în mai 1944.

Jurnalul său este o mărturie despre acele timpuri îngrozitoare — o descriere a jafului, a foametei, a frigului și a sărăciei, a incertitudinii permanente și a dezumanizării, a deznădejdii și a fricii pe care le-a îndurat. Tragismul acestor mărturisiri personale le transformă într-un document de interes public.

„Dacă *Jurnalul* Annei Frank este un simbol puternic, cu o deosebită încărcătură emoțională, al victimei Holocaustului în spațiul european, cel al lui Miriam Bercovici este, fără îndoială, un mesaj tot atât de puternic despre tragedia evreilor români deportați în Transnistria."

Alexandru Florian

www.curteaveche.ro
ISBN 978-606-44-0015-4
9 786064 400154

CURTEA VECHE